

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡΙΘ. 26

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

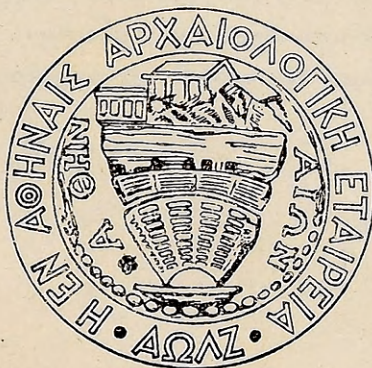
ΚΑΙ

ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

ΥΠΟ

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ

ΙΑΤΡΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1883
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1923

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",
1931

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καίτοι βεβαρυμένος ἀπὸ τὸ γῆρας καὶ πάσχων ἀπὸ βασανιστικὸν νόσημα ἀναγκάζομαι νὰ ἀναλάβω τὸν κόπον νὰ γράψω συντομώτατα τὴν παροῦσαν ἱστορίαν, ἀπομνημονεύματα μᾶλλον τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀρχαιολογικῶν Ἐρευνῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1883 μέχρι σήμερον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προσφιλοῦς μου συνεργάτου Στεφάνου Ξανθουδίδη οὐδεὶς ἄλλος μένει ἐν ζωῇ, ὅστις ἀδιαλείπτως καὶ ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν νὰ παρηκολούθησε τὰς ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας ἐν συνόλῳ καὶ ὅστις θὰ ἐδύνατο συνεπῶς νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ τοῦ Κρητικῆς Μουσείου, ὅπερ ἰδρυθὲν ὑπὸ ὀλίγων φιλομούσων Ἑρακλειωτῶν χωρὶς ὑλικά μέσα, χωρὶς ὑποστήριξιν οὐδαμῶθεν καὶ ἐναντίον μάλιστα ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τυραννικῆς ξένης ἐξουσίας ἐξειλίχθη εἰς ἴδρυμα παγκοσμίου φήμης.

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω ᾧδε τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸ σεβαστὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διότι τιμητικῶς δι' ἐμὲ ἀνέλαβε προθύμως τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος ποιηματίου.

Ἐν Ἑρακλείῳ 23 Μαΐου 1930.

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝΩ. ΑΚΟΜΗ Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΖΥΓΟΣ ΕΠΙΕΖΕ
ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ ΤΟΥ ΜΙΝΩΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Εὐθύς μετὰ τὴν προσωρινὴν εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης ἐν ἔτει 1878, ὅτε οἱ Κρηῖτες δι' ἐπιμόνων ἀγώνων ἀπέσπασαν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐλευθερίας τινας, ἀναγνωρισθείσης τῆς νήσου ὡς προνομιοῦχου καὶ αὐτονόμου ἐπαρχίας, ἰδρῦθη ἐν Ἡρακλείῳ Σύλλογος Φιλεκπαιδευτικός, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτο νὰ συντελέσῃ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων εἰς τὸν νομὸν Ἡρακλείου καὶ τὴν Κρήτην ἐν γένει. Κατ' εἰσήγησιν καὶ δι' ἐνεργειῶν τοῦ Συλλόγου τούτου ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως νόμος, καθ' ὃν αἱ πρόσοδοι ὄλων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων τῆς Κρήτης, διαχειριζόμεναι, ἕως τότε, ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς, ἀνετίθεντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐπιτροπῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ κληθεῖσῶν Μοναστηριακῶν Ἐπιτροπῶν, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐν ἑκάστῳ νομῷ Ἐπισκόπου. Τὰ ἀπομέοντα καθ' ἕκαστον ἔτος καθαρὰ εἰσοδήματα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων καλλιεργείας καὶ μικροῦ ἐπιδόματος εἰς τοὺς μοναχοὺς πρὸς συντήρησιν αὐτῶν, ὄφειλον νὰ διατίθενται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὲρ τῆς παιδείας ἐν Κρήτῃ. Τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν σχολείων Ἑλληνικῶν. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτων ἰδρῦθη τότε καὶ τὸ πρῶτον καὶ μόνον Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον ἐν Κρήτῃ, οὗ πρῶτος γυμνασιάρχης διωρίσθη ὁ Ἀντώνιος Μιχελιδάκης, ὅστις ἔδρασε εὐρύτατα ὡς πολιτεύομενος καὶ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις καὶ κατὰ τὰς εἰρηνικὰς περιόδους, γενόμενος καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Τὸ δεύτερον ἔτος ἐξελέγη πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ὁ Ἰωάννης Κ. Σφακιανᾶκης ἰατρὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν πολιτευομένων τῆς Κρήτης, ὁ κυριώτατος συντελεστὴς τῆς συνθήκης τῆς Χαλέπας, ἀμερίστου ὑπολήψεως ἀπολαύων καὶ ἀπὸ τὸν Κρητικὸν λαὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ. Τὸ τρίτον ἔτος πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Ἀριστείδης Ζαφειρίδης, ὁ δημοφιλέστατος ἰατρὸς ἐν Ἡρακλείῳ. Τὸ τέταρτον ἔτος ἐξελέγη διὰ δευτέραν φορὰν ὁ Ἀντώνιος Μηχελιδάκης. Τὸ πέμπτον ἔτος ἐξελέγη πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ὁ ἐπίσκοπος Χερσονήσου Διονύσιος Καστρινογιαννάκης. Τὸ ἕκτον τέλος ἔτος (1883) ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου ἐξελέγη παμψηφεί πρόεδρος αὐτοῦ ὁ Ἰωσήφ Χατζιδάκης, πρὸ ὀλίγου ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἡράκλειον. Μέλη δὲ τῆς κοσμητείας τοῦ Συλλόγου ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἰδρύσεως του ὁ Νικόλαος Παρασυράκης, ὁ Ἀπόστολος Στεφανίδης, ὁ Ἰωάννης Περδικάρης, ὁ Ἐμμανουὴλ Πολυχρονίδης, Ἰωάννης Ντοκουμετζίδης, Ἰωσήφ Κόρπης καὶ Ἡρακλῆς Σαπουντζάκης.

Ὁ Ἰωσήφ Χατζιδάκης ἐκλεγείς πρόεδρος ἐσκέφθη ἀμέσως ὡς ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Συλλόγου νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων τῆς Κρήτης ἐν γένει καὶ τὴν περισυλλογὴν καὶ φύλαξιν αὐτῶν εἰς Κρητικὸν Μουσεῖον ἐντὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου.

Ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τοῦ Συλλόγου, ἦτοι ἡ ὑποστήριξις καὶ διάδοσις τῆς παιδείας ἐν Κρήτῃ, καίτοι ἱερὸς, δὲν ἦτο πλέον τόσον ἐπιτακτικὸς, ἀφ' ὅτου ἡ Γενικὴ τῶν Κρητῶν Συνέλευσις ἀνέλαβε νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν παιδείαν ἐν Κρήτῃ ψηφίσασα, ὅπως ὅλα τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐν Κρήτῃ ἱερῶν Μονῶν, διαχειριζόμενα, ὅπως εἴπομεν, ἀπὸ τὰς εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν νομῶν συσταθείσας μοναστηριακὰς ἐπιτροπὰς διατίθενται διὰ τὴν παιδείαν.

Ἡ γενομένη πρότασις ὑπὸ τοῦ προέδρου εἰς τὴν Κοσμητείαν τοῦ Συλλόγου πρῶτον καὶ εἶτα εἰς τὴν ὀλομέλειαν αὐτοῦ, ἵνα ὁ Σύλλογος ἐπιμεληθῇ κυρίως τῆς περισυλλογῆς τῶν Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδρύσεως Κρητικοῦ Μουσείου, ἐγένετο ὁμοθυμῶς καὶ ἐνθουσιωδῶς δεκτή.

Καὶ ἡ κοινωρία τοῦ Ἡρακλείου ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν, καὶ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης γενικῶς ἐνέκρινεν αὐτὴν καὶ πολλαχῶς ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του εἰς τὴν Γενικὴν τῶν Κρητῶν Συνέλευσιν ἐπεκρότησε καὶ ἐνθέρμως ὑπεστήριξε τὴν προσπάθειαν ταύτην τοῦ Συλλόγου.

Ὅταν ἀπεφασίζαμεν νὰ ἀναλάβωμεν τοιοῦτο δύσκολον καὶ μέγα ἔργον, οὐδεὶς βέβαια ἐτόλμα οὐδὲ πόρρωθεν νὰ ἐλπίσῃ εἰς τόσῃν ἐπιτυχίαν, νὰ ἰδρῦ-

σωμεν τοῦτ' ἔστι Μουσεῖον παγκοσμίου φήμης καὶ νὰ γίνωμεν ἀφορμὴ νὰ ἀνοιχθῇ νέον καὶ σπουδαιότατον κεφάλαιον εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην.

Ὡς στήριγμα διὰ τὴν τολμηρὰν ἐπιχείρησιν δὲν εἴχομεν εἰμὴ τὸν κοχλάζοντα ἐνθουσιασμόν μας καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὅστις ἀληθῶς μᾶς ἐβοήθησεν εἰς πᾶσαν δύσκολον περίστασιν¹.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐλάχισται ἦσαν αἱ περὶ Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων εἰδήσεις καὶ ὀλίγιστοι οἱ δίδοντες προσοχὴν εἰς τὰς κατὰ καιροὺς τυχαίως εὐρισκομένας Κρητικὰς ἀρχαιότητας.

Κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας οὐδεὶς εἰδικὸς ἀρχαιολόγος ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην, οὐδὲ ἐγράφη τι σχετικὸν μὲ τὰς ἀρχαιότητας αὐτῆς.

Μόνον ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Pashley ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην κατὰ τὸ 1832 διὰ νὰ συλλέξῃ ἱστορικὸν ὑλικόν, προτιθέμενος νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο, ἄγνωστον διατί, ἔμεινε μόνον σχέδιον. Ἐξέδωκεν ὅμως οὗτος δύο τόμους, ἐν οἷς περιγράφει τὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης, ὅπως τὴν εἶδε κατὰ τὴν μακρὰν διαμονὴν του ἐν αὐτῇ 1832—1833. Περὶ ἀρχαιοτήτων ἀναφέρει, ἐν παρόδῳ, περὶ μιᾶς μαρμαρίνης λάρνακος μὲ ἀνάγλυφα, ἣτις εὐρέθη ἐν Ἱεραπέτρᾳ τότε καὶ τὴν ὁποίαν ἠγόρασε καὶ μετέφερεν εἰς Ἀγγλίαν.

Μετὰ τοῦτον ἄλλος Ἄγγλος ὁ πλοίαρχος Spratt ἐστάλη ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν εἰς Κρήτην ἔχων συνεργάτας καὶ ἄλλους ἀξιωματικοὺς εἰδικοὺς διὰ νὰ βυθομετρήσωσι τὰ παράλια τῆς Κρήτης καὶ καταστρώσωσι τὸν γεωγραφικὸν χάρτην τῆς νήσου. Οὗτος ἐδημοσίευσε κατόπιν τὸν τελειότερον μέχρι σήμερον χάρτην τῆς Κρήτης, ἰδίως τῶν παραλίων αὐτῆς. Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον σημειώνει ἐν πολλοῖς καὶ τόπους, ὅπου ἔκειντο ἀρχαῖαι πόλεις οὐχὶ πάντοτε ἀκριβῶς. Ἐξέδωκεν ὁ ἴδιος καὶ βιβλίον περὶ Κρήτης εἰς δύο τόμους, ἐπιγραφόμενον *Travels in Crete* ἤτοι ταξιδίον εἰς Κρήτην. Ἐν αὐτῷ ἀναγράφει καὶ τινὰς ἀρχαιολογικὰς εἰδήσεις ἣτοι περὶ τοῦ θεάτρου τῆς Γόρτυνος, ὅπου εὐρέθη ἠκρωτηριασμένον σύμπλεγμα μαρμάρινον τῆς Εὐρώπης ἐπὶ ταύρου. Ταύτης μόνον ἡ μία χεὶρ σφάζεται ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ ἀνευ

¹ Ὁ Clemenceau ἐπισκεφθεὶς τὴν Κρήτην καὶ διαμείνας εἰς Ἡράκλειον ἐπὶ 20 ἡμέρας κυρίως μελετῶν τὰς Κρητικὰς ἀρχαιότητας καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὠνόμασε, παίζων, τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου l'archéologie enragée=Ἡ λυσσῶσα ἀρχαιολογία.

ποδῶν καὶ κεφαλῆς κορμοῦ τοῦ ταύρου. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο μετέφερεν εἰς Λονδῖνον ὅπου τὸ εἶδεν ὁ καθηγητῆς Ἄλμπέρ εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ British Museum. Εἶναι εὐτελέστατον ἔργον τῶν αὐτοκρατορικῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων.

Καλυτέρας τέχνης, Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἶναι μαρμάρινον ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης εὐρεθὲν ἐν Χερσοννήσῳ καὶ ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου.

Ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Thenon, ἑταῖρος τότε τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς ἦλθεν εἰς Κρήτην τὸ ἔτος 1850 ἵνα συλλέξῃ καὶ ἀντιγράψῃ ἀρχαίας ἐπιγραφάς. Εἰς τὸ χωρίον Ἁγιοὶ Δέκα, κείμενον ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Γόρτυνος εὐρήκην ἐν τεμάχιον τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς ἢ τῶν νόμων τῆς πόλεως ταύτης, ὅπερ καὶ ἠγόρασε διὰ λογαριασμὸν τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου. Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἀπὸ ἄλλους εἰς *Inscriptiones Graecae Antiquissimae*.

Ὁ Β. Hassoullier ἐταξίδευσεν εἰς Κρήτην διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Εἶδεν ἄλλο τεμάχιον τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Μανώλη Ἡλιάκη εἰς Ἁγ. Δέκα καὶ τὸ ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ *Bulletin de Correspondence Hellenique* IV. σελ. 461, 1880.

Ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Βενετῶν ἐν Κρήτῃ λόγοιτι τινες ἔγραψαν σημειώσεις τινὰς περὶ ἀρχαίων ἐρειπίων. Περὶ τούτων δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα, διότι θὰ ἠῤῥανε πολὺ ὁ ὄγκος τῆς παρουσίας πραγματείας, ἐνῶ εἶναι ξένα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΡΩΤΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΚΤΩΜΕΝΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Τὰ πρῶτα ὀπωσδήποτε ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀποκτώμενα ἀρχαῖα, ἐφυλάττομεν εἰς δύο δωμάτια ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, παραχωρηθέντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὸν Σύλλογον ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας Ἡρακλείου. Ἐν αὐτοῖς ἐστεγαζόντο καὶ τὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου. Τὰ δωμάτια ταῦτα ἦσαν μὲν μικρά, ἀλλὰ καὶ ὀλίγιστα ἦσαν τὰ ἀρχαῖα ἀνικείμενα. Ἐκρίθη ὅμως τὸ μέρος πολὺ κατάλληλον διότι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς ἐκκλησίας δυσκολώτερον θὰ ἐτόλμα ὁ ξένος κυρίαρχος

νὰ ἐπιβάλη χεῖρα. Οὐχ ἦττον ἢ κοσμητεία τοῦ Συλλόγου ἐφρόντισε καὶ ἄλλως νὰ λάβῃ προφυλακτικά τινα μέτρα κατὰ τοιαύτης ἀποπείρας.

Γενικὸς διοικητὴς ἦτο τότε ἐν Κρήτῃ ὁ Φωτιάδης πασσαῖς, πρῶφην πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις, πολὺ περιποιούμενος τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον καὶ διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἀλλὰ καὶ διότι, καίτοι ὑπηρετῶν τὸ Τουρκικὸν κράτος, δὲν ἔπαυσε νὰ ἦναι Ἑλλήν. Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν προστασίαν του. Εἰς πρώτην δὲ κατόπιν συνεδρίαν τοῦ Συλλόγου ἐξέλεξεν αὐτὸν ἐπίτιμον πρόεδρον. Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ἀπήντησεν εὐμενέστατα καὶ εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου καὶ εἰς τὴν ὀλομέλειαν αὐτοῦ ὅτι, εὐγνωμόνως ἀποδέχεται τὴν τιμὴν νὰ ὀνομασθῇ πρόεδρος τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου. Δὲν ἠρκέσθημεν δὲ εἰς ταῦτα μόνον, ἀλλὰ λαβόντες καὶ τὴν γνώμην τῶν τότε κορυφαίων πολιτικῶν τῆς Κρήτης Ἰωάννου Κ. Σφακιανάκη καὶ Ἀντωνίου Μηχελιδάκη ἀπετάθημεν καὶ πρὸς τὸν τότε διευθυντὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως Χαμδῆ-Μπέην ἀνακοινώσαντες αὐτῷ ὅτι ὁ Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ἡρακλείου ἀνέλαβε τὴν διάσωσιν τῶν ἐν Κρήτῃ εὐρισκομένων ἀρχαιοτήτων καὶ τὴν ἵδρυσιν Κρητικοῦ Μουσείου, ἐν ᾧ νὰ φυλάσσωνται ταῦτα. Συνεπῶς ἐζητοῦμεν τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν καὶ ὑποστήριξιν του. Ὁ Χαμδῆ-Μπέης ἀπήντησε πολὺ εὐμενῶς καὶ ἐνήργησε νὰ ἐκδοθῇ αὐτοκρατορικὸς ἰραδὲς ἀναγνωρίζων εἰς τὸν Σύλλογον τὸ δικαίωμα νὰ συλλέγῃ τὰς Κρητικὰς ἀρχαιότητας καὶ φυλάττῃ ταύτας εἰς εἰδικὸν Μουσεῖον,

Οὕτως ἐξησφαλίσθη τελείως ὁ Σύλλογος ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως. Ἐχὼν δὲ καὶ τὴν ἀμέριστον ὑποστήριξιν τῶν πολιτευομένων καὶ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἐνεργῇ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης ὡς κυρίαρχος καὶ ἐπίσημος ἀρχὴ τὴν ὁποῖαν κατ' ἀνάγκην ἀνεγνώριζον καὶ ὅλοι οἱ δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἐρχόμενοι εἰς Κρήτην, καὶ ἀπὸ τὸν Σύλλογον ἐζήτουν τὴν ἄδειαν καὶ προστασίαν δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας. Ἀνελάμβανον δὲ προθύμως τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως πάντα τὰ εὐρισκόμενα ἀρχαῖα παραδίδωσιν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Συλλόγου.

Ἐκθέτοντες εἰς τὰ ἐπόμενα τὴν ἱστορίαν τῶν ἐρευνῶν τούτων θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ ὁ Sir Arthur Evans καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολογικῆς Ἰταλικῆς ἀποστολῆς καθηγητῆς Ἀλμπερ, οἱ σπουδαιότεροι τῶν ἀρχαιοδιφῶν τῆς Κρήτης καὶ πάντες οἱ ἄλλοι ἐν Κρήτῃ ἐργασθέντες ἀρχαιολόγοι ἠκολούθησαν τὸν κανόνα τούτον.

Ἡ περίσσις τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐγένετο, καθ' ἣν στιγμὴν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχῃ μία ἠθικὴ δύναμις ἐν Κρήτῃ, ἐν ἐπιστημονικὸν σωματεῖον βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐκτιμώμενον ἀπὸ τοὺς ἐν Κρήτῃ ἐργαζομένους ἐπιστήμονας ἀρχαιολόγους. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Σύλλογος σπουδαιόταται ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις ἢ δὲν θὰ ἐγίνοντο διόλου, ἢ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα θὰ διεσκορπίζοντο εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. Ἐκαστὸν Μουσεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς θὰ ἀπέκτα τεμάχια τινα, ἅτινα μεμονωμένα θὰ ἔχαναν τὸ πλεῖστον τῆς ἀξίας των ἢ τὸ χειρότερον θὰ ἐθάπτοντο εἰς ἰδιωτικὰς συλλογὰς τῶν ἀπανταχοῦ ἀρχαιοφίλων καὶ τὸ χεῖριστον τὰ μὲν πῆλινα θραυόμενα θὰ ἀπερρίπτοντο ὡς ἄχρηστα πράγματα, τὰ δὲ μεταλλικὰ θὰ ἐχύνοντο εἰς τὰ ἐργαστήρια πρὸς ἀπόκτησιν ὀλίγου μετάλλου.

Οἱ μεγάλοι λέβητες τῆς Τυλίσου π. χ. κατεσχέθησαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς ἐργαστήριον χαλκῆως, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ χυθῶσι πρὸς ἀπόκτησιν χαλκοῦ. Τοιαύτην οἰκτρὰν τύχην θὰ ἐλάμβανον καὶ τὰ πλεῖστα χαλκᾶ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου. Γνωρίζομεν δὲ ἀσφαλῶς ὅτι οὐκ ὀλίγα χάλκινα ἀντικείμενα εὐρεθέντα εἰς τὸ Δικταῖον Ἄντρον τοιαύτην ἔλαβον τύχην. Καὶ χρυσαῖ ἀντικείμενα πωλούμενα εἰς χρυσοκόους ἐτήκοντο πρὸς ἀπόκτησιν χρυσοῦ. Ἡ Μεγάλῃ τέλος ἐπιγραφὴ Γόρτυνος κατεσχέθη καθ' ἣν στιγμὴν ἤρχιζεν ἡ μεταφορὰ τῶν λίθων διὰ νὰ κτισθῇ ἐλαιοτριβεῖον εἰς Ἀγ. Δέκα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΡΩΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟΚΤΗΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

ΙΔΑΙΟΝ ΑΝΤΡΟΝ

Ἐν ἔτει 1884 ὀλίγους μῆνας ἀφ' ὅτου ὁ Σύλλογος ἀνέλαβε τὴν περιουσιολογὴν τῶν Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων, ποιμὴν ἐξ Ἀνωγαίων Μυλοποτάμου ὀνομαζόμενος Γεώργιος Μουσαῖς σκαλίζων διὰ τῆς ῥάβδου του ἐντὸς τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον λέγεται Σπήλιος Νίδας ἐξέχωσεν ὀλίγα γαστρία παράξενα, ὡς ἔλεγε, καὶ χαλκᾶ τινα πράγματα καὶ ἐν ἀρχαῖον ἀργυροῦν νόμισμά. (Τετράδραχμον Χερσοννήσου). Τὸ πρᾶγμα ἐγνώσθη εἰς τὸ

πλησίον χωρίον Ἀνώγεια. Καὶ τὰς ἐπομένας ἡμέρας πολλοὶ ἔσπευσαν μὲ τὰς ἀξίνας τῶν ἀναμοχλεύοντες τὸ ἔδαφος πρὸς ἀνακάλυψιν θησαυρῶν.

Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, πληροφορηθεὶς ταῦτα, ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἐνεργήσῃ ἵνα ἡ διοίκησις ἀπαγορεύσῃ τὰς ἀτάκτους καὶ παρανόμους ταύτας ἀνασκαφάς. Ἐστάλη δὲ πρὸς τοῦτο ἰσχυρὰ δύναμις χωροφυλακῆς νὰ διαμένῃ ἐπὶ τόπου ἕως ὅτου ὁ Σύλλογος δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ τακτικὴν ἀνασκαφήν. Ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ ληφθῶσι τὰ ἀποφασιστικὰ ταῦτα μέτρα διότι οἱ Ἀνωγειανοὶ πτοηθέντες κατ' ἀρχὰς ἔπαυσαν τὰς ἀνασκαφάς τῶν, ἀλλὰ βεβαίως θὰ ἐπανελάμβανον μετ' ὀλίγον τὰς ἐρεῦνας τῶν κρυφίως.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ ὀλίγα χρήματα καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας μετέβη εἰς τὸ χωρίον Ἀνώγεια διὰ νὰ ἀγοράσῃ τὰ ὑπὸ τῶν χωρικῶν εὑρεθέντα ἀρχαῖα καὶ διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὰ τῆς τακτικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σπηλαίου.

Εὐτυχῶς εὑρίσκετο τότε εἰς Ἡράκλειον ὁ καθηγητῆς Φρειδερίκος Ἀλμπερ, νεώτατος τότε καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιστημονικοῦ του σταδίου, ὅστις, παρακληθεὶς, προθύμως ἀνέλαβε νὰ συντρέξῃ τὸν Σύλλογον καὶ ἰδιαιτέρως τὸν φίλον του Πρόεδρον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Ὁ Σύλλογος ὠνόμασεν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνασκαφῆς τὸν καθηγητὴν Φ. Ἀλμπερ, τὸν Ἰωσήφ Χατζιδάκην, καὶ τὸν καθηγητὴν Γ. Ἀεράκη ἐξ Ἀνωγείων, ἔχοντα πολλὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συγχωρίων του.

Πρῶτοι ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον Ἀνώγεια ὁ Χατζιδάκης καὶ Ἀεράκης. Συνεκάλεσαν ἀμέσως τοὺς προὔχοντας τοῦ χωρίου. Τοὺς ἔπεισαν διὰ λόγων πειστικῶν, ἐπικαλεσάμενοι καὶ τὸν γνωστὸν πατριωτισμὸν τῶν ἡρωϊκῶν Ἀνωγειανῶν νὰ ὑποσχεθῶσι ὅτι θὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Συλλόγου, ὡς ἐκτελοῦντας πατριωτικὸν ἔργον καὶ ὅτι τὰ εὑρισκόμενα εἰς χεῖρας τῶν ἀρχαῖα μόνον εἰς αὐτοὺς θὰ πωλήσωσι.

Μετὰ τοῦτο ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Πασσᾶν Ἡρακλείου νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν φρουρὰν ὡς περιττήν. Δι' ἄλλης δὲ ἐπιστολῆς του παρεκάλεσε τὸν καθηγητὴν Ἀλμπερ νὰ ἀνέλθῃ ὡς τάχιστα εἰς Ἀνώγεια πρὸς ἔναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Γνωστὴ εἶναι ἤδη ἡ μεγάλη ἐντύπωσις, ἣν ἐπροξένησαν αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται εἰς τὸν κόσμον τῶν διανοουμένων καὶ ἡ σπουδαιότης τῶν εὑρεθέντων ἀρχαιοτήτων.

Ὁ ἐν Σικελίᾳ καθηγητῆς Orsi, ὅστις καὶ πρῶτος ἐδημοσίευσεν ταῦτα εἰς

τὸ Museo Jaliano ἰδοῦ πῶς ἐκφράζεται περὶ αὐτῶν. «Ἐχομεν ἐνώπιόν μας μνημεῖα χαρακτηριστικὰ ὑψηλῆς σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας αὐτῆς περιόδους. Ἰδίαν ὅλως σπουδαιότητα παρέχει εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα ἡ σημασία, ἣν τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης ἔχει ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ὁ δὲ τόπος, ἐξ οὗ προέρχονται, τὸ Ἰδαῖον Ἴντρον, ἡ ἀρχαιοτάτη κοιτὶς τῆς Κρητικῆς καὶ Ἑλληνικῆς θρησκείας, τόπος ἐν ᾧ ἀνετράφη ὁ Ζεὺς, προσθέτει ἐπὶ πλέον εἰς τὴν ἀξίαν των καὶ ἱστορικὴν σημασίαν. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους εὐρέθησαν μνημεῖα τόσον πολλὰ καὶ τοιαύτης τέχνης, ὅσον εἶναι αἱ ἀσπίδες καὶ τὰ ἄλλα χαλκᾶ εὐρήματα τοῦ Ἰδαίου Ἴντρον. Νέα σελὶς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τέχνης ἀνοίγεται διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀληθῆ ἀποκάλυψιν».

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπηλαίου εὐρέθη καὶ ὁ βωμὸς ἀποτελούμενος ἐκ φυσικοῦ βράχου.

Καὶ μόνη ἡ ἀνακάλυψις τῶν Ἰδαίων εὐρημάτων καὶ ἡ ἐπιβεβαίωσις τοῦ Ἴντρον, ἐν ᾧ ἔλαιτρεύετο ὁ Ζεὺς, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσωσι μεγάλην δόξαν δι' οἰονδήποτε ἐπιστημονικὸν ἴδρυμα.

Ὁ Σύλλογος Ἡρακλείου ἀπέσπασε τὰ συγχαρητήρια καὶ τὴν ἐκτίμησιν ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Πλήρη βεβαιότητα ὅτι τὸ Ἰδαῖον τοῦτο Ἴντρον εἶναι πραγματικῶς τὸ περιλάλητον Ἰδαῖον Ἴντρον τοῦ Ἰδαίου Διὸς παρέχει μικρὰ τις πηλίνη πινακὶς εὐρεθεῖσα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἔχουσα χαραγμένην τὴν ἐπιγραφὴν «Διὶ Ἰδαίῳ εὐχὴν Ἀστὴρ Ἀλεξάνδρου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ Ἡ ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΟΣ

Συγγρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Ἰδαίου Ἴντρον ἐγένετο καὶ ἄλλη μεγίστης σπουδαιότητος ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις. Εἰς τὴν Μεσαρὰν μεταξὺ τῶν χωρίων Ἁγιοὶ Δέκα καὶ Μητρόπολις, καὶ πολὺ πλησίον τῶν ἑρειπίων τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἀποστόλου Τίτου, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1884, κάτοικοι τῶν Ἁγ. Δέκα ἀνέσκαψαν εἰς τὸν ἀγρὸν των πρὸς ἐξαγωγὴν ξεστῶν πῶρων λίθων, ἵνα οἰκοδομήσωσι ἐλαιοτριβεῖον. Οἱ παρου-

σιασθέντες λίθοι ἀπετέλουν συνεχῆ τοῖχον σκεπασμένον ὅλον μὲ γράμματα. Ὁ καθηγητὴς Ἀλμπερ εὕρισκόμενος εἰς Ἀγ. Δέκα ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου καὶ εἶδε τὴν ἐπιγραφὴν ἔμεινε δὲ ἔκπληκτος πρὸ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἀνακαλύψεως, ἣτις ἦτο ἀκριβῶς εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐπιστημονικῶν του ἔρευνῶν. Ἀμέσως ἤρχισε τὴν ἀντιγραφὴν. Οἱ ἰδιοικηταὶ σπεύσαντες ἀπειλητικοὶ ἀπήτησαν νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ κ. Ἀλμπερ τῆς ἐπιγραφῆς. Μετὰ δυσκολίας δὲ κατώρθωσεν οὗτος δι' ὀλίγων χρημάτων νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἀντιγράψῃ μόνον ὀλίγας γραμμάς. Ἐσπευσε δὲ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Πρόεδρον τοῦ Συλλόγου. Ἦλθε δὲ καὶ ὁ ἴδιος εἰς Ἡράκλειον ἀπελπισθεὶς νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀντιγραφὴν διότι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἰδιοκτητῶν ἠΰξανον συνεχῶς καὶ ὑπερβολικὰ.

Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἀφοῦ ἤκουσε τὸν καθηγητὴν Ἀλμπερ ἐσκέφθη ὅτι τὸ πρῶτον ποῦ ἐπεβάλλετο ἦτο ἡ διάσωσις τῆς ἐπιγραφῆς. Πρὸς τοῦτο ἔσπευσεν εἰς τὸν διοικητὴν καὶ τὸν ἔπεισε νὰ καλέσῃ τοὺς ἰδιοκτῆτας καὶ τοὺς εἴπη ὅτι κατὰ τὸν ἀρχαιολογικὸν νόμον τοῦ κράτους τὰ εὕρισκόμενα ἀρχαῖα ἀνήκουσιν εἰς τὸ κράτος δικαιουμένων τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ εὔρετου εἰς ἀποζημίωσιν. Κατέστησε δὲ αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν φύλαξιν τῆς ἐπιγραφῆς, ἕως ὅτου ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ Σύλλογος ἀποφασίσωσι τί πρέπει νὰ γίνῃ. Ὄρισε δὲ καὶ τὴν χρηματικὴν ἀξίαν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς δύο χιλιάδας μετζίτια (= 8000 χρυσᾶ φράγκα). Ἐννοεῖται ὅτι ὁ διοικητὴς, Κοῦρδος ἀγράμματος, δὲν κατελάμβανε τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλ' ἐνήργει τυφλῶς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ προέδρου.

Οὕτως ἐξησφαλίσθη ἡ ἐπιγραφή προσωρινῶς. Ἀπὸ τότε δὲ ὁ πρόεδρος συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀγοράσῃ ὁ Σύλλογος τὸ χωράφι ἐν ᾧ εὕρισκετο ἡ ἐπιγραφή.

Εἰς τὸ Ἡράκλειον συνηντήθη ὁ κ. Ἀλμπερ μὲ τὸν Γερμανὸν Φαβρίκιον, νέον καὶ τοῦτον καὶ σφριγῶντα ἀπὸ ἐπιστημονικὸν ἐνθουσιασμόν. Συνεφώνησαν νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Ἀγ. Δέκα ὁ Φαβρίκιος ἵνα κατορθώσῃ νὰ ἀντιγράψῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἐπιγραφῆς νὰ τὴν δημοσιεύσῃ δὲ συγχρόνως καὶ οἱ δύο. Ὁ Φαβρίκιος (ὡς γράφει ὁ ἴδιος εἰς Ath. Mitteilungen 1884 σελ. 365) κατώρθωσε μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς ἰδιοκτῆτας νὰ μετριάσῃ τὰς ὑπερβολικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις καὶ λάβῃ παρ' αὐτῶν τὴν ἄδειαν νὰ ἀποκαλύψῃ τελείως τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἀντιγράψῃ αὐτήν.

Οὕτως ἡ ἕκτοτε ὀνομασθεῖσα Μεγάλῃ Ἐπιγραφῇ ἀντεγράφη καὶ ἐδημο-

σιεύθη ἀπὸ τὸν Φαβρίκιον εἰς τὸ Athenische Mitteilungen 1884. καὶ ὑπὸ Comparetti κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Ἄλμπερ εἰς τὸ Monumenti Antichi 1893.

Τὸν πρόεδρον ὅμως τοῦ Συλλόγου ἀπησχόλει σοβαρῶς ἡ διαρκὴς ἐξασφάλις καὶ ἀπόκτησις τοῦ ἀνεκτιμήτου ἀξίας μνημείου. Ζητήσας καὶ λαβὼν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν χρηματικὴν βοήθειαν κατώρθωσε μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις νὰ ἀγορασθῇ ὁ ἀγρὸς τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου. (Συμβολαιογραφεῖον ἐν Ἡρακλείῳ Ἐμ. Μηλιαρᾷ).

Καὶ ἦτο τοῦτο ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ, ἄλλως ἢ Μεγάλῃ Ἐπιγραφῇ θὰ ἦτο κατεστραμμένη ἢ θὰ μετεφέρετο ἠκρωτηριασμένη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διότι ἡ μεταφορὰ ὀλοκλήρου οἰκοδομήματος ἐκ μεγάλων λίθων βέβαια δὲν ἦτο δυνατὴ. Ὅτι οἱ φόβοι μας οὗτοι δὲν ἦσαν ἀβάσιμοι ἀποδεικνύουσι τὰ ἐξῆς γεγονότα.

Ἐν ἔτει 1889, μετὰ ἐπαναστατικὴν ἀπόπειραν ἀποτυχοῦσαν, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, καταπατοῦσα τὸ προνόμιον τῶν Χριστιανῶν Κρήτης νὰ ἔχωσι Χριστιανὸν διοικητὴν, ἔστειλεν Ὀθωμανὸν τοιοῦτον, τὸν Μαχμουτ-Τζελαλ-Ἐδδίν. Ἀναχωρῶν οὗτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ Κρήτην ἔλαβε, πλὴν ἄλλων ὀδηγιῶν καὶ ἐντολῆν νὰ μεριμνήσῃ καὶ διὰ τὰς ἀρχαιότητας καὶ ἰδίως διὰ τοὺς νόμους τῆς Γόρτυνος ἥτοι τὴν Μεγάλην Ἐπιγραφὴν.

Πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του ταύτης ἐνόμισεν ὁ Πασσαῶς ὅτι ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ ταύτην ἐντὸς κλειστοῦ οἴκου. Διέταξε συνεπῶς τὸν νομάρχην Ἡρακλείου Χασὰν-Πασσαῶν νὰ μεταβῇ εἰς Ἁγίους Δέκα καὶ φροντίσῃ, ὡς τάχιστα, νὰ κτίσῃ οἶκον περιβάλλοντα τὴν ἐπιγραφὴν καὶ κλειόμενον διὰ κλειθροῦ, οὗ τὴν κλεῖδα νὰ στείλῃ εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν.

Ὁ πρόεδρος ὅμως τοῦ Συλλόγου ἔμαθεν ἀμέσως τὰς ἐνεργείας τοῦ Πασσαῶ καὶ εὐθὺς ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου. Παρεκάλεσε δὲ συγχρόνως τὸν γραμματεῖα τοῦ Συλλόγου Στέφανον Ξανθοῦδίδην νὰ μεταβῇ καὶ μένη εἰς τὸ χωρίον Ἁγία Βαρβάρα, κείμενον εἰς τὸ μέσον περιήπου τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Ἡρακλείου καὶ Ἁγίων Δέκα. Ἴνα διὰ μέσου αὐτοῦ δύναται ταχύτερον νὰ ἐπικοινωνῇ πρὸς τὴν εὐτυχῶς συνεδριάζουσαν τότε ἐν Χανίοις Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Κρητῶν, ἧς ἀντιπρόεδρος ἦτο ὁ Ι. Κ. Σφακιανᾶκης, ὅστις συγχρόνως ἦτο καὶ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου.

Ἄμα φθάσας ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου εἰς Ἁγίους Δέκα ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῶ τοὺς κτίστας Καρπαθίους, οἵτινες εἰργάζοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν μηχανικοῦ τῆς διοικήσεως διὰ τὴν περιφραξίν τῆς ἐπιγραφῆς, τοὺς ἐπλήρωσε τὰ

ἡμερομίσθιά των καὶ τοὺς διέταξε τὴν ἰδίαν νύκτα νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τοῦ χωρίου, λέγων ὅτι, ἂν κανεῖς ἐξ αὐτῶν εὐρεθῇ εἰς τὸ χωριὸν τὸ πρῶτὸν δὲν θὰ περάσῃ καλὰ μὲ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ. Τὰς ἐνεργείας ταύτας ἔγραψεν εἰς τὸν Στέφανον Ξανθοιδίδην εἰς Ἀγ. Βαρβάραν, οὗτος δὲ πάλιν ἔστειλεν ἄνθρωπον εἰς Ἡράκλειον, ἵνα τηλεγραφήσῃ ὡς τάχιστα εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τῆς Συνελεύσεως. (Σημειωτέον ὅτι οὔτε τηλεγράφος ὑπῆρχεν εἰς Ἀγ. Δέκα, οὔτε δρόμος δι' αὐτοκίνητα.

Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Συνελεύσεως παραλαβὸν καὶ δύο ἄλλους Χριστιανούς πληρεξουσίους παρουσιάσθη εὐθὺς εἰς τὸν Πασσᾶν καὶ διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως διότι ὁ νομάρχης Ἡρακλείου καταπατεῖ ἰδιοκτησίαν τοῦ Συλλόγου. Ὁ Πασσᾶς Γεν. Διοικητῆς ἀπεκρίθη ὅτι, τοῦτο γίνεται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς Ἐπιγραφῆς. Οἱ Χριστιανοὶ ὁμως ἐπέμενον ὅτι περὶ τούτου θὰ φροντίσῃ ὁ Σύλλογος, εἰς ὃν καὶ νομίμως ἀνήκει ἡ ἐπιγραφὴ. Τέλος συμφωνήθη ἵνα μεταβῇ εἰς Ἀγ. Δέκα ὁ γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου, ἵνα αὐτὸς διευθύνῃ τὰς ἐργασίας καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ περὶ τὴν ἐπιγραφὴν οἰκίσκου αὐτὸς παραλάβῃ τὴν κλεῖδα αὐτῆς.

Ἐξασφαλίσαντες οὕτω τὴν ἐπιγραφὴν ἀπὸ τοὺς πρώην ἰδιοκτητῆς καὶ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν εἶχομεν νὰ ἀποτρέψωμεν καὶ ἄλλον κίνδυνον, τὸν ἀπὸ τῆς πλημμύρας τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ Ληθαίου. Τοῦτο κατορθώθη διὰ μικρὰς παροχετεύσεως αὐτοῦ μακρὰν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ δι' οἰκοδομῆς τοίχου ὑψηλοῦ, ἐφ' οὗ δι' αὐλακος ῥέουσι περαιτέρω τὰ περισσεύοντα ὕδατα τοῦ ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς νερομύλου, ἅτινα πρότερον ἐχύνοντο εἰς τὴν ἐπιγραφὴν πολλαχῶς βλάπτοντα αὐτήν.

Ἡ ζωνηρὰ συζήτησις περὶ τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς εἰς τὴν Κρητικὴν Συνέλευσιν, ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Χριστιανῶν πληρεξουσίων καὶ διὰ πρώτην φορὰν τότε ἐψηφίσθη ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου βοήθημα χιλίων μετρητῶν ἢτοι 4,000 χρυσῶν φράγκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΠΥΘΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς ὁ καθηγητὴς Ἄλμπερ ἤρχισεν ἀνασκαφὰς εἰς ἄλλην θέσιν τῆς Γόρτυνος, ἧτοι εἰς Βίγλες.

Μετὰ ὀλίγων ἡμερῶν ἐργασίαν ἤρχισαν παρουσιαζόμεναι ἐπιγραφαὶ καὶ λείψανα ναοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὁ κ. Ἄλμπερ συνδυάσας ὅ,τι λέγει Στέφανος ὁ Βυζάντιος εἰς τὴν λέξιν Πύθιον «Ἀπόλλωνος ἱερὸν τὸ πάλαι μεσαιτατον τῆς ἐν Κρήτῃ Γόρτυνος» πρὸς τὴν ῥήτραν, Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐπὶ τόπου ἧτοι συνθήκης Κνωσίων καὶ Γορτυνίων, λέγουσαν «γράφαντες ἐς στάλαν λιθίναν Γορτυνίους μὲν ἐν Πυτιοι» εἵκασεν ἀσφαλῶς ὅτι τὰ ἀνακαλυπτόμενα εἰρήπια ἦσαν τοῦ πρωτεύοντος ἐν Γόρτυνι ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου. Δὲν ἦτο δὲ μόνον ἡ ἀνακάλυψις αὕτη, τοῦ ναοῦ τοῦ Πυθίου, ἧτις ἔδιδε μεγίστην ἐπιστημονικὴν σημασίαν εἰς τὰς ἐρεῦνας ταύτας, ἀλλ' ἴσον καὶ μεγαλύτερον ἴσως ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εὐρεθειῶν ἐπιγραφῶν. Σημαντικὸν εὔρημα ἦτο καὶ τὸ εὐρεθὲν λατρευτικὸν ἄγαλμα μαρμάρινον, ἀκέραιον σχεδὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπερφυσικοῦ μεγέθους. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο διὰ τὸ βάρος αὐτοῦ καὶ τὸν ὄγκον δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ μεταφερθῆ ἕως σήμερον εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Μουσεῖον. Ἡ κεφαλὴ μόνον αὐτοῦ, οὔσα εἰς χωριστὸν τεμάχιον εἰργασμένη μετεφέρθη εἰς τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ πρώτου πατώματος, (ἀριθ. λιθίνων 35).

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Πυθίου διήρκεσαν τρεῖς περιόδους 1884-1887.

Ὁ ναὸς διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Τὰ ἀρχαιότατα αὐτοῦ μέρη ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν λεγομένην ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν. Διεσκευάσθη καὶ ηὔρυνθη ὁ ναὸς κατὰ τοὺς κλασσικοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Νέα δὲ μεγέθυνσις καὶ διασκευὴ αὐτοῦ ἔγινε κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἑλληνικῶν χρόνων ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν οὐκ ὀλίγαι, ὧν σπουδαιότεραι δύο, ἡ προμνημονευθεῖσα, ἐξ ἧς ἐπιστοποιήθη τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ καὶ ἄλλη, συνθήκη Εὐμένους τοῦ Βασιλέως καὶ μιᾶς καὶ εἴκοσι Κρητικῶν πόλεων.

Πολὺ μεγαλύτερου ὅμως ἐνδιαφέροντος εἶναι ἑκατὸν εἴκοσι δύο τεμάχια ἀρχαικωτάτων ἐπιγραφῶν, ἀρχαιότερων τῆς Μεγάλης ἐπιγραφῆς. Πάντα τὰ τεμάχια ταῦτα καὶ πλεῖστα ἄλλα μὴ εὐρεθέντα ἦσαν κτισμένα καὶ ἀπετέλουν

τὴν ἔξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ γύρωθεν. Εἶναι δὲ καὶ ταῦτα λείψανα νόμων.

Ὁ ναὸς τοῦ Πυθίου καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄλμπερ εἰς Monument Antichi. Τόμ. I. Αἱ δὲ ἀρχαῖ-καὶ ἐπιγραφαὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Comparetti εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικόν. Τόμ. III 1893.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΔΙΑ ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙ' ΑΓΟΡΑΣ ΤΥΧΑΙΩΣ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Συγχρόνως πρὸς τὰς μεγάλας ταύτας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις, αἵτινες ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν τῶν ἀπανταχοῦ ἀρχαιολόγων καὶ ιστορικῶν πρὸς τὴν Κρήτην, εἰσῆρχοντο διαρκῶς εἰς τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον ἀρχαῖα ἀντικείμενα εὐρισκόμενα τυχαίως καὶ ἀγοραζόμενα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἐκ δωρεῶν.

Σπουδαιοτάτην δωρεὰν προσέφευεν εἰς τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον ὁ φιλάρχιος ἐν Ῥεθύμνῃ ἔμπορος Θεόδωρος Τριφύλλης. Οὗτος ἐδώρησε πολλὰ τεμάχια ἀρχαῖα ἀπὸ τὸ Ἰδαῖον Ἄντρον, ἅτινα ἠγόρασεν ἀπὸ Ἀνωγειανούς, συντελέσας τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ γίνῃ πληρεστέρα ἢ συλλογὴ τῶν Ἰδαίων εὐρημάτων. Ἐπίσης ἐδώρησεν ὀλόκληρον συλλογὴν εὐρημάτων τοῦ σπηλαίου Πατσοῦ, παρὰ τὸ Ῥέθυμνον ὅπου ἐλατρεύετο Ἑρμῆς ὁ Κραναῖος. Ἐπίσης χάλκινον αὐλὸν ἐξ Ἄξου καὶ ἄλλα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις καὶ πολλὰ χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, ὧν τινὰ μεγάλης ἀξίας.

Ὁ Φωτιάδης πασᾶς ἐδώρησεν ὠραῖον μικρὸν χρυσοῦν ἀγαλμάτιον Πτερωτῆς Νίκης ἢ Ἰριδος, εὐρεθὲν ἐντὸς τάφου παρὰ τὴν ὁδὸν Ἡρακλείου—Κνωσοῦ, ἔξωθι τοῦ Τεκῆ Χανιαλῆ.

Τὸ εἰδώλιον τοῦτο εὐρέθη ὑπὸ ἐργατῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ· οὗτοι, μὴ προφθάσαντες νὰ τὸ κρύψωσι, τὸ παρέδωσαν εἰς τὸν ταγματάρχην Κωνσταντῖνον Ἰωαννίδην, ὅστις τὸ παρέδωκεν εἰς τὸν ἐν Ἡρακλείῳ τότε εὐρισκόμενον Γεν. Διοικητὴν Φωτιάδην.

Μαθὼν τοῦτο ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἔσπευσε καὶ τὸ ἐζήτησε διὰ τὸ Μουσεῖον τοῦ Συλλόγου. Φυλάσσεται εἰς τὴν προθήκην ἀριθ. 96.

Ὁ Γεώργιος Μητσοτάκης εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἐδώρησεν εἰς τὸ Μουσεῖον ἀρχαιότητας, ἐπίσης ὁ Στέφανος Νικολαΐδης καὶ ὁ Γεώργιος Καλαϊτζάκης ἐκ Χανίων πολλὰ πῆλινα ἀγγεῖα Ἑλληνικῆς ἐποχῆς.

Συλλογὴν ἑκατὸν περίπου πηλίνων ἀγγείων γεωμετρικῆς ἐποχῆς κατεῖχεν ὁ ἐν Ἡρακλείῳ ἔμπορος Χριστόφορος Ἀνερράψης. Ταῦτα προσέφερεν εἰς τὸν Σύλλογον διὰ νὰ τὰ ἀγοράσῃ διὰ τὸ Μουσεῖον. Ἡ ἀξία των κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρεπιδημοῦντος γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Φαβρικίου ἐξετιμήθη εἰς χρυσᾶς δραχμὰς ἑπτακοσίας.

Προήρχοντο ταῦτα ἀπὸ νεκρόπολιν σκαφεῖσαν ὑπὸ χωρικῶν πλησίον τοῦ χωρίου Ἀνάπολις Πεδιάδος.

Ἐπίσης ἠγοράσθη ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς κύλινδρος Βαβυλωνιακὸς ἐξ αἱματίτου λίθου, φέρων ἐγγεγλυμμένην ἐπιγραφὴν με σφηνοειδῆ γράμματα καὶ μορφήν πιθανῶς τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ νομοθέτου Χαμοῦ — Ράμπι. Ἀριθ. καταλόγου σφραγίδων 137. Προθήκη 11.

ΑΓΙΟΥ ΟΝΟΥΦΡΙΟΥ ΤΑΦΟΣ

Παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ χωρίον Τυμπάκι πλησίον τῆς Φαιστοῦ χωρικοὶ εὗρηκαν τυχαίως μικρὰ μαρμάρινα εἰδῶλια ἐκ τῶν λεγομένων Κυκλαδικῶν. Ἀνασκάψαντες, ἀνεῦρον σφραγίδας, ψήφους περιδεραίου χρυσᾶς, χρυσᾶ ἑξαρτήματα, δοχεῖα λίθινα καὶ ἄλλα ὅλα πρωτομινωϊκά. Πάντα ταῦτα ἠγόρασε διὰ τὸ Μουσεῖον ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου.

Τὰ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Ἐβανς εἰς ἴδιον τεῦχος *Cretan Pictographies* 1895. Φυλάσσονται τώρα εἰς Προθήκην ἀριθ. 58.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰδρύσεως τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου ἤρχισαν παρουσιαζόμεναι εἰς Κρήτην αἱ τέως ἀγνωστοὶ πῆλινα νεκρικὰ λάρνακες. Δύο τοιαύτας ἐδώρησεν εἰς τὸ Μουσεῖον ὁ ἐπίσκοπος Βιάνου ἢ Ἀρκαδίας Κατσαράκης εὐρεθείσας εἰς τὸ χωρίον Μίλατος Μεραμπέλου. Δύο ἄλλαι τοιαῦται εὗρέθησαν εἰς τὸ χωρίον Βασιλικὰ Ἀνώγεια εἰς Μεσαρὰν καὶ ἠγοράσθησαν διὰ τὸ Μουσεῖον. Ἄλλην τοιαύτην ἀνεκάλυψεν ἐντὸς σπηλαιώδους τάφου, παρὰ τὸ χωρίον Πενταμόδι, ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου.

Τώρα φυλάσσονται εἰς τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον περὶ τὰς 50 τοιαῦται ἀνήκουσαι εἰς ὅλας τὰς Μινωϊκὰς ἐποχὰς, πρωτομινωϊκὰς μέχρι τῆς ἐσχάτης ὑστερομινωϊκῆς.

Πρῶτος ἐδημοσίευσεν ὁ Orsi τινὰ περὶ τῶν λαρνάκων τούτων (*Ugne funebri Cretesi, (Monumenti Antichi)*) μετ' αὐτὸν δ' ὁ Perrot εἰς τὸ μνημειῶδες σύγγραμμά του *Histoire de l' art*. Τόμ. 6 σελ. 456.

Τὸ Μουσεῖον ὅμως ἐπλουτίσθη καὶ διὰ συλλογῆς ὀλοκλήρου πηλίνων ἀγγείων πρωτοφανῶν, εὐρεθέντων ὑπὸ χωρικῶν τυχαίως ἐντὸς σπηλαίου κειμένου ὑψηλὰ εἰς τὴν πρὸς νότον πλευρὰν τοῦ ὄρους Ἰδης, ἀντικρὺ τῆς Φαιστοῦ. Τὸ σπήλαιον λέγουσιν οἱ βοσκοὶ Μαῦρο Σπήλιο. Διὰ τὴν γειτνίασιν δὲ αὐτοῦ πρὸς τὸ χωρίον τῆς ἐπαρχίας Καινουρίου Καμάρες ὠνομάσθη Σπήλαιον Καμαρῶν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εὐρεθέντα ἀγγεῖα Καμαραϊκά.

Οἱ εὐρόντες τὰ ἀγγεῖα ταῦτα χωρικοὶ τὰ ἔφερον εἰς τὸ Μουσεῖον. Ὁ δὲ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἐπαινέσας αὐτοὺς διὰ τὴν προθυμίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν των τοὺς ἐφιλοδώρησε διὰ ἑκατὸν χρυσῶν φράγκων.

Ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Marshal τὰ ἐδημοσίευσεν εἰς περιοδικὸν «*Proceedings of Antiquaries 1887*». Βραδύτερον καὶ ὁ καθηγητῆς Mariani ἐδημοσίευσεν ταῦτα εἰς τὸ *Monumenti Antichi 1887*.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀπετέλεσαν τὴν βᾶσιν ἰδίας τάξεως κληθέντα Μεσομινωϊκὰ ἢ Καμαραϊκά. Περαιτέρω θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ διευθυντῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Σχολῆς καθηγητῆς Daw Kins ἐξηρεύνησεν ὀριστικῶς τὸ σπήλαιον.

Ἐκ τῆς συντομωτάτης ταύτης περιγραφῆς φαίνεται ὅτι ὁ Σύλλογος Ἡρακλείου πλὴν τῶν ἄλλων αὐτοῦ κοινωφελῶν ἀσχολιῶν ἠδυνήθη νὰ περισώσῃ ἀνεκτιμήτου ἀξίας ἀρχαιότητος καὶ νὰ καταρτίσῃ μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ Μουσεῖον ὅπερ ἐξηκολούθησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ πλουτίζεται καὶ συμπληροῦται μέχρι σήμερον.

Τὸ Μουσεῖον τοῦ Συλλόγου ὅταν παρεχωρήθη εἰς τὴν Κρητικὴν Πολιτείαν εἶχε, πλὴν τῶν χρυσῶν καὶ λιθίνων, πήλινα 1331, χάλκινα 340.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

1. ΡΙΖΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

Οἱ Κρηῖτες διὰ μακρῶν καὶ ἐπιμόνων ἀγῶνων κατώρθωσαν τέλος κατὰ τὸ ἔτος 1899 νὰ κινήσωσι τὴν συμπάθειαν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ μαλάξωσι τὴν σκληροτράχηλον διπλωματίαν, μὲ τὴν βοήθειαν δὲ τούτων ἀπηλλάγησαν τῆς Τουρκικῆς τυραννίας. Δὲν ἐπέτυχον μὲν τὴν ἑνώσιν τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος των μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ὡς ἐπεθύμουν, ἐκηρύχθη ὁμως καὶ ἀνεγνωρίσθη ἡ Κρήτη Πολιτεία αὐτόνομος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας. Ὁρίσθη δὲ Ὑπατος Ἀρμοστής τούτων ὁ Ἑλληὴν πρίγκηψ Γεώργιος ὡς ἀρραβὼν τῆς ποθητῆς ἐνώσεως πρὸς τὴν μητέρα.

2. ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Ἐκ τῶν πρώτων νόμων, οὓς ἐψήφισεν ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἦτο καὶ ὁ περὶ Ἀρχαιοτήτων.

Ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἀντιγραφὴ σχεδὸν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος τότε. Ἡ Κρήτη διηρέθη εἰς δύο Ἀρχαιολογικὰς Περιφερείας. Τῆς πρώτης ἔδρα ὠρίσθη τὸ Ἡράκλειον. Εἰς ταύτην ὑπήγοντο ὁ νομὸς Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ὁ νομὸς Χανίων καὶ Ρεθύμνης.

Ἐκλήθησαν δὲ ἀμέσως νὰ ἀναλάβωσι τὴν διεύθυνσιν τῆς μὲν πρώτης ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Ἰωσήφ Χατζιδάκης, τῆς δὲ δευτέρας ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ Στέφανος Ξανθουδίδης ὀνομασθέντες ἀμφοτέροι ἔφοροι.

Ἐπειδὴ εἰς μὲν τὴν πρώτην περιφέρειαν ὑπῆρχε πολλὴ ἐργασία, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐλαχίστη προσεκολλήθη καὶ ὁ τῆς δευτέρας περιφερείας ἔφορος εἰς τὴν πρώτην, διαμένων σχεδὸν διαρκῶς εἰς Ἡράκλειον.

Τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου παρεχωρήθη εἰς τὴν Κρητικὴν Πολιτείαν προτάσει τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου, ἥτις ἔγινε δεκτὴ παμψηφεί.

3. ΑΝΑΘΑΡΡΗΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΠΟΛΛΑΙ ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Διαρκούσης τῆς Τουρκικῆς Κυριαρχίας οἱ ἀρχαιολόγοι μετὰ δισταγμοῦ κατήρχοντο εἰς Κρήτην, καὶ μόνον εἰς ἐρεῦνας κατ' ἐπιπολὴν περιορίζοντο. Ἄμα ὅμως ἀνεκηρύχθη ἡ Κρήτη Ἀυτόνομος Πολιτεία καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν αὐτῆς ὁ Ὑπατος Ἀρμοστής τῶν δυνάμεων, ἀναθαρρήσαντες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἀδείας ἀνασκαφῶν δοκιμαστικῶν ἢ ὀριστικῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ τόσον γονίμου ἀποδειχθέντος εἰς ἀρχαῖα εὐρήματα Κρητικοῦ ἐδάφους.

Ἔως τότε μετὰ δισταγμοῦ οἱ ἀρχαιολόγοι ἀνελάμβανον μεγάλας ἐρεῦνας εἰς Κρήτην ὡς ἠφαιστείου συχνῶν ἐπαναστατικῶν ἐκρήξεων.

Αἰτήσεις δι' ἀνασκαφὰς ἔσπευσαν νὰ ὑποβάλωσιν ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικὴ Σχολὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ τοιαύτη, καὶ ἡ Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἀποστολὴ ἐν Κρήτῃ καὶ ὀλίγον βραδύτερον ἡ Ἀμερικανικὴ.

4. ΚΝΩΣΟΣ - ΕΒΑΝΣ

Ὁ sir Arthur Evans ἐζήτησε τὴν Κνωσὸν κυρίως. Τὴν Κνωσὸν εἶχον ἐπισκεφθῆ καὶ προηγουμένως πολλοὶ ἀρχαιολόγοι. Οἱ περισσότεροι τούτων ἐπίστευσαν ὅτι τὰ εἱρεπία τῆς Κεφάλας ἀνήκον εἰς Ἀνδρείον. Ἐν ἔτει 1878, ἐνήργησεν ἐκεῖ ἀνασκαφὴν ὁ Μίνως Καλοκαιρινὸς ἀνακαλύψας πύθους τινὰς Μινωϊκοὺς καὶ ἄλλα πῆλινα ἀγγεῖα σύγχρονα. Ταῦτα ἐφύλαττεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Κατεστράφησαν καὶ ἐχάθη πᾶν ἕγνος αὐτῶν πυρποληθείσης τῆς οἰκίας ταύτης κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897. Πρὸ τοῦ Ἔβανς εἶχε ζητήσῃ ἀδειαν ἀνασκαφῆς εἰς τὸν τόπον τῆς ἀρχαίας Κνωσοῦ καὶ ὁ Schliemann. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ἀγρῶν ἐζήτησαν ὑπερμέτρους ἀποζημιώσεις ἀπέσχε τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ὁ Sir Arthur Evans ὅμως δὲν ἐδειλίασε πρὸ τοῦ μεγέθους τῶν προβλεπομένων δαπανῶν ἀλλ' ἐργασθεὶς ἐπιμόνως, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Χατζιδάκιν, πείσαντα τοὺς ἰδιοκτῆτας νὰ μειριάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ ἀνασκαπτέου ἐδάφους, ἀντὶ 122 χιλιάδων γροσίων ἤτοι χιλίων διακοσίων χρυσῶν εἰκοσαφράγκων.

Αἱ μεγαλειώδεις ἀνασκαφαὶ τῆς Κνωσοῦ ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ἤρχισαν τὸ ἔτος 1900 Μαρτίου 23. Συνεργάτην εἶχε εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν μέχρι τοῦ ἔτους 1929 τὸν Duncan Mackenzie. Ἀπὸ τὰ πρῶτα δὲ ἔτη τῶν ἀνασκαφῶν εἶχε συνεργάτην καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα Fyfe, κατόπιν τὸν ἀρχιτέκτονα Doll, τὸν F. C. Newton καὶ ἄλλους.

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέπραξε μὲ τὸν Evans καὶ ὁ ἀρχαιολόγος Wace. Καὶ πλεῖστοι μαθηταὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς συνειργάσθησαν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἀπὸ τὰς πρῶτας ἡμέρας τῆς ἐργασίας ἀπεδείχθησαν ἐκπληκτικά, ἀνώτερα πάσης προσδοκίας.

Ἀπὸ τὰς πρῶτας ἡμέρας διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς εὐρυτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων ἀνακτόρων.

Ἐπίσης πλεῖστα καὶ ἑξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἦσαν τὰ κινητὰ εὐρήματα πάσης ὕλης, ἦτοι χρυσοῦ, ἀργύρου, κρυστάλλου φυσικοῦ, ἔλεφαντόδοντος, ὀστῶν, λίθων ἡμιπολυτίμων, πορσελάνης, λίθινα. Ὑπὲρ πάντα δὲ ταῦτα πολλὰ ἦσαν τὰ πῆλινα ἀγγεῖα παντοίας τέχνης.

Ἀπὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ἀνακαλυπτόμενον ἀνάκτορον εἶχε θεμελιωθῆ ἐπὶ ἄλλου ἀρχαιοτέρου τοιοῦτου, τοῦτο δὲ πάλιν ἐπὶ τρίτου ἀρχαιοτέρου ἀκόμη. Βαθύτερον δὲ ὑποκάτω τῶν τριῶν ἐπαλλήλων ἀνακτόρων εὐρέθη συνοικισμὸς ὀλόκληρος νεολιθικός.

Ὅλα ἦσαν πρωτοφανῆ καὶ ὅλα διήγειρον εἰς τὸ ἔπακρον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν εὐτυχῶν ἐρευνητῶν καὶ τῶν ἀθρόων πανταχόθεν τοῦ κόσμου συρρέοντων ἀρχαιολόγων καὶ γενικῶς διανοουμένων.

Ὅτι ὁμως ἐνθουσίασε τὸν διευθύνοντα τὰς ἀνασκαφὰς Ἔβανς ἦτο ἡ εὕρεσις κατὰ ἑκατοντάδας πηλίνων πινακίδων μὲ γράμματα ἀγνώστου ἀλφαβήτου, ὀνομασθέντος Κρητικοῦ, τοῦ ὁποίου ὁμως καὶ μέχρι σήμερον μετὰ παρέλευσιν τριακονταετίας ἡ ἀνάγνωσις μένει πρόβλημα ἄλυτον. Ἐπίσης πρωτοφανῆ ἦσαν καὶ τὰ εὐρισκόμενα πολλὰ ἀποτυπώματα σφραγίδων ἐπὶ πηλοῦ.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐδημοσιεύοντο κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐτήσιον περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Σχολῆς «British School Annual» ἀπὸ τοῦ 1899 - 1904.

Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς εὐρέθη τὸ «δωμάτιον τοῦ θρόνου». Ὡνομάσθη οὕτω διότι ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχει θρόνος ἐκ γύψου εἰς τὴν ἀρχι-

κὴν θέσιν του. Τὸν θρόνον φρουροῦσιν ἀνὰ εἰς ἑκατέρωθεν φανταστικὸς γρῦψ ἐν τοιχογραφίᾳ.

Ὁ θρόνος οὗτος κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἔβανς «θρόνος τοῦ Μίνως» ἔκαμε τόσην ἐντύπωσιν εἰς τὸν κόσμον, ὥστε ἡ Ὀλλανδικὴ κυβέρνησις ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν τὴν ἄδειαν νὰ λάβῃ ἔκμαγεῖον αὐτοῦ, ἵνα πανομοιότυπος θρόνος κατασκευασθῇ καὶ τοποθετηθῇ εἰς Χάγην ὡς θρόνος τοῦ προέδρου τοῦ διεθνoῦς δικαστηρίου.

Εὐρέθησαν πλὴν ἄλλων καὶ πῶμα ἀγγείου ἐξ ἀλαβάστρου μὲ ἐπιγραφὴν ἐν δέλτῳ, Αἴγυπτιακὴν, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ὑκσῶς Φαραὼ Κυάν. Τοιχογραφῶν τεμάχια, πολυδαίδαλοι ἄβακες συντεθειμένοι ἐκ φυσικοῦ κρυστάλλου, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου.

Ἐκ τῶν κτιρίων δὲ ἀπεκαλύφθη κλίμαξ μεγαλοπρεπῆς καμπτομένη τετράκις. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθησαν ἀποθῆκαι πολλαί, αἵθουσαι εὐρύχωροι κλπ.

Μεταξὺ τῶν κινητῶν εὐρημάτων πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι ὁμοιώματα ἐκ πορσελάνης μικρῶν οἰκίσκων διωρόφων καὶ τριωρόφων, μοναδικὸν εὐρημα μέχρι σήμερον. Προσέτι δὲ πίθιοι μεσομινωϊκοί, καὶ ἄλλα πήλινα ἀγγεῖα σύγχρονα τούτοις, εἰδῶλιον κυβιστοῦ ἐξ ἑλεφαντόδοντος καὶ τεμάχια ἄλλου τοιοῦτου κατεστραμμένου. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπεκαλύφθη καὶ ναῖσκος τῆς τελευταίας Μινωϊκῆς ἐποχῆς, διατηρούμενος εἰς ἱκανῶς καλὴν κατάστασιν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη τρίπους πήλινος βωμίσκος, τρία πήλινα εἰδῶλια, δύο διπλᾶ κέρατα λατρείας. Ἐξω δὲ τοῦ ἱεροῦ εὐρέθησαν πολλὰ ἀποτυπώματα σφραγίδων. Πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ εὐρεθὲν ἐκεῖ πλησίον κύπελλον ἔχον ἐσωτερικῶς γράμματα Μινωϊκὰ διὰ μελάνης. Καὶ θαυμάσια διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῶν πήλινα ἀγγεῖα, ὀνομασθέντα ἀπὸ τὸν Ἔβανς κελύφη ὠῶν (egg-shells). Καὶ τεμάχιον μικρὸν ἀγγείου ἐκ διορίτου λίθου σχήματος Αἴγυπτιακοῦ τῶν πρώτων δυναστειῶν, σπουδαῖον διὰ τὸν χρονικὸν παραλληλισμὸν τοῦ Αἴγυπτιακοῦ καὶ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν κασέλες ὑπὸ τὸ πάτωμα τῶν ἀποθηκῶν καὶ διαδρόμων τῶν ἀνακτόρων ἐκ πλακῶν γύψου. Σπουδαιότατα πράγματα περιεῖχον δύο τοιαῦται μεγάλαι κασέλαι, ἃς ὁ Ἔβανς ὠνόμασε **κρύπτιας τοῦ ἱεροῦ**. Ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν εἰδῶλια γυναικεῖα ἐκ πορσελάνης, χελιδονόψαρα, ἐπίσης ἐκ πορσελάνης, ἀνάγλυφον αἰγὸς μὲ τὸ θηλάζον μικρόν της καὶ ναυτίλος ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης.

Ἐξηκολούθει δὲ ἡ εὐρεσις πολλῶν τύπων σφραγίδων ἐπὶ πηλοῦ καὶ

σφραγίδων ἐκ λίθου. Ἐντὸς τῶν κασελῶν τούτων εὐρέθη καὶ σταυρὸς ἐκ μαρμάρου, πολλὰ μεσομινωϊκὰ ἢ μᾶλλον ὑστερομινωϊκὰ καὶ πῆλινα ἀγγεῖα.

Τὸ ἐπόμενον ἢ πέμπτον ἔτος τῶν ἀνασκαφῶν εὐρέθη ἀποθήκη πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἀνακτόρων περιέχουσα πελωρίους μεσομινωϊκοὺς πίθους. Ὑψος αὐτῶν δύο περίπου μέτρα.

Τὸ ἐπιὸν ἔτος εὐρέθη δρόμος Μινωϊκῆς ἐποχῆς ἄγων ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως. Παρὰ τὴν ὁδὸν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν ἀποθήκαι. Μία τούτων περιεῖχε πολλὰς χαλκᾶς κεφαλὰς βελῶν διὸ ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς ὀπλοθήκη.

Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἔβανς συνεπλήρωσε τὴν μεγάλην κλίμακα τῶν ἀνακτόρων καὶ τὸ δωμάτιον τοῦ θρόνου.

Τὸ ἔτος 1903, ἀπεκαλύφθη πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τῶν ἀνακτόρων, παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Καιράτου ποταμοῦ, μικρὸν ἄλλὰ κομψὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ὁ Ἔβανς ὠνόμασε ἔπαυλιν τοῦ βασιλέως· διότι ἐκεῖ παρὰ τὸν ποταμὸν ὑποτίθεται ὅτι, ὑπῆρχον οἱ βασιλικοὶ κῆποι, ἀφοῦ καὶ σήμερον ὑπάρχουσιν ἐκεῖ τοιοῦτοι. Εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν ὑπάρχει εἶδος γραφείου μὲ ἔδραν ἐκ γύψου καὶ παρ' αὐτὴν λαμπτήρ λίθινος.

Εἰς τὸ κυρίως ἀνάκτορον εὐρέθησαν δεξαμεναὶ βαθύταται 7-8 μ. ἀνήκουσαι πιθανώτατα εἰς τὰ μεμονωμένα οἰκοδομήματα (Insulae) τῆς πρώτης ΜΜ ἐποχῆς, πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κυρίως ἀνακτόρου.

Ἐξητάσθησαν δὲ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ τὰ ἐπάλληλα ἀρχαιολογικὰ στρώματα ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα δι' ἀνορύξεως φρεάτων ἐντὸς τῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Τὸ ἀνώτατον ἢ ἐπιπολαιότατον στρώμα ὑπὲρ τὰ ἀνάκτορα ἀνήκει εἰς τὴν ἐσχάτην Μινωϊκὴν ἐποχὴν (Υ. Μ. γ'), τὰ δὲ ἀρχαιότατα καὶ βαθύτατα στρώματα φθάνουσι μέχρι τῆς νεολιθικῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1904, ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι περίξ τῶν ἀνακτόρων. Εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν Σόπατα μέγας θολωτὸς τετράπλευρος τάφος.

Εἰς δὲ τὴν θέσιν Τζαφέρ-Παπούρα εὐρέθη Μινωϊκὴ νεκρόπολις μὲ πλείστους τάφους ἔξ ὧν ἠνοιχθήσαν περὶ τοὺς ἑκατόν. Εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτῶν χάλκινα σκευὴ καὶ ἐργαλεῖα καὶ ξίφη. Ἐν τούτων ἔχει ἐπίχρυσον λαβὴν, ἐφ' ἧς εἰκονίζεται λέων διώκων αἴγαγρον. Μεταξὺ τῶν πολλῶν εὐρεθέντων πηλίνων ἀγγείων πλεονάζουσιν οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς.

Εἰς τὸν Βασιλικὸν τάφον εἰς Σόπατα εὐρέθησαν ἀποτυπώματα σφραγί-

δων, ἀγγεῖα ἐξ Αἰγυπτιακοῦ ἀλαβάστρου, ψηφίδες περιδεραίου καὶ μία χρυσοῦ περιόνη διὰ τὴν κόμην.

Ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων πλησίον τοῦ «ἐλαιοτριβείου» εὗρέθησαν πολλὰ καμαραϊκὰ ἀγγεῖα, καὶ πρωτομινωϊκὰ α΄ καὶ τεμάχια νεολιθικῶν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν βαλκανικῶν καὶ κατόπιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἐπῆλθε φυσικὰ διακοπὴ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Ὁ Sir Arthur Evans εἰργάζετο τότε κατ' οἶκον παρασκευάζων τὴν μνημειώδη ἔκδοσιν τῶν ἐν Κρήτῃ ἐρευνῶν του.

Περιέλαβε δὲ εἰς τὸ σύγγραμμά του τοῦτο καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν τῶν ἄλλων ἀρχαιοδιφῶν. Τὸ βιβλίον διηρέθη εἰς τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς τόμους, περιέχοντας ἑκατοντάδας ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων ἀπὸ εἰδικοὺς μηχανικοὺς καὶ χιλιάδας εἰκόνων ἀπὸ φωτογραφίας τοῦ Μαραγιάννη καὶ πλείστας χρωματιστὰς εἰκόνας ἀπὸ εἰδικοὺς καλλιτέχνας Gillieron πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ὀλίγας ἀπὸ τὸν Bagge. Μέχρι σήμερον ἔχουσιν ἐκδοθῆναι δύο τόμοι. Ἐξ ὧν ὁ δευτέρος διηρέθη διὰ τὸν ὄγκον του εἰς δύο μέρη. Δὲν θὰ παρέλθῃ δὲ πολὺς χρόνος καὶ θὰ δημοσιευθῇ καὶ ὁ τρίτος.

Πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν προειρημένων τόμων ὁ Ἔβανς εἶχε δημοσιεύσῃ ἐκτὸς ἄλλων μικροτέρων μελετῶν του περὶ τῶν Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἓνα μεγαλοπρεπῆ τόμον περὶ τῆς Μινωϊκῆς γραφῆς «Scripta Minoa» προἰὸν μελέτης τριῶν τοῦλάχιστον δεκαετηρίδων. Ὁ σοφὸς ἀνὴρ εἶχε τὴν θαυμασίαν ἔμπνευσιν νὰ διακρίνῃ ὅτι τὰ ἐπὶ γλυπτῶν λίθων, κοινῶς γαλοπετρῶν παρατηρηθέντα ἐγχάρακτα σημεῖα δὲν εἶναι ἀπλᾶ κοσμήματα, ἀλλὰ γράμματα ἀγνώστου ἀλφαβήτου. Καὶ κυρίως πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς γνώμης του ταύτης ἦλθεν εἰς Κρήτην νὰ κάμῃ σχετικὰς ἐρεῦνας. Ἡ τύχη ὁμως τοῦ ἐπεφύλαττε μεγαλυτέραν δόξαν· διότι οὐ μόνον ἐπεβεβαιώθη διὰ τῶν ἐρευνῶν του ἡ θαυμασία ἔμπνευσις αὐτοῦ, ἀλλ' ἀνεκάλυψε καὶ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μίνωος, ὡς τὰ ὠνόμασεν ὁ ἴδιος, δόσας εἰς αὐτὰ τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ ἰσχυροτάτου βασιλέως τῆς Κρήτης.

Ὅσα ἐδημοσίευσεν ὁ Ἔβανς περὶ τοῦ Κρητικοῦ Ἀλφαβήτου μένουσι μέχρι σήμερον τὰ μόνα θετικὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον τὰ ἀνάκτορα, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ταῦτα πόλιν Κνωσόν, ἣτις ἤκμασεν ἐπὶ τρεῖς ὅλας χιλιετηρίδας πρὸ τῆς κλασικῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς καὶ ἀπεκάλυψε καὶ ἐξηρεύνησε.

5. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ
ΑΥΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1914 ἐώρτασαν ἐπὶ τέλους οἱ Κρήτες τὴν ἔνωσιν τῆς πατρίδος των μετὰ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀμέσως διήρσεσεν αὐτὴν πάλιν εἰς δύο ἀρχαιολογικὰς περιφερείας ὠνομάσασα τὴν πρώτην Ἐνάτην, τὴν δὲ δευτέραν Δεκάτην.

Εἰς τὴν 9^{ην} ὑπήχθη τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον καὶ ἡ Κνωσὸς, ἔφορος δὲ αὐτῆς διωρίσθη ὁ Ἰωσήφ Χατζιδάκης. Εἰς τὴν Δεκάτην περιφέρειαν ὑπήχθησαν τὰ μικρὰ Μουσεῖα Χανίων καὶ Ρεθύμνης καὶ ὅλη ἡ ὑπαιθρος χώρα τῆς νήσου. Ἐφορος δὲ τῆς περιφερείας ταύτης διωρίσθη ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης.

Διαταγὴ δὲ ἐστάλη εἰς τοὺς ἐφόρους ἐπὶ τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν ἀρχαίων εἰς καταλόγους, τὸν δὲ λοιπὸν χρόνον εἰς περιοδείας πρὸς ἐξέτασιν καὶ περιγραφὴν τῶν ἐν ὑπαίθρῳ ἀρχαίων, τῶν ὁποίων κατάλογον νὰ ἀποστείλωσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

Τὸ ἔτος 1915 Ἀπριλίου 4 ἐπεξετάθη εἰς τὰς νέας χώρας, συνεπῶς καὶ τὴν Κρήτην ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ νόμου.

Μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἐπῆρχετο οὐσιώδης μεταβολὴ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Κρήτης, διότι ὁ ἀρχαιολογικὸς ἑλληνικὸς νόμος ἐλάχιστα διέφερε τοῦ Κρητικοῦ. Οἱ ἔφοροι ἔμειναν οἱ ἴδιοι καὶ σχεδὸν μετὰ τὰς αὐτὰς περιφερείας. Μόνον ἡ ὑπαιθρος χώρα ἀφηρέθη ἀπὸ τὸν γέροντα πλέον Ἰωσήφ Χατζιδάκην καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν ἐν ἀκμαίᾳ τότε ἡλικίᾳ Στέφανον Ξανθουδίδην. Διευθυντὴς τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἔμεινεν ὁ ἴδιος Ἰωσήφ Χατζιδάκης.

Διὰ τοῦτο καὶ ἵνα μὴ ἐπέρχεται διακοπὴ εἰς τὴν διήγησιν τῶν ἐρευνῶν ἐκάστου ἀρχαιολογικοῦ τόπου προχωροῦμεν εἰς ταύτην χωρὶς νὰ προσέχωμεν πολὺ εἰς τὸν χρονολογικὸν τοῦτον χωρισμόν.

Ἀναλαμβάνων τὰς ἐρεῦνας του ἐν Κνωσῷ μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ὁ Ἐβανς κυρίως ἤθελε νὰ καθορίσῃ ἀκριβέστερον τὰς χρονολογίας τῶν τριῶν ἐπαλλήλων εἰς διαφόρους ἐποχὰς κτισθέντων ἀνακτόρων καὶ νὰ μελετήσῃ ἀκριβέστερον τὸ σχέδιον τοῦ ὑστερομινωικοῦ τοιοῦτου, ὅπερ σώζεται καλύτερον καὶ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν αὐτοῦ σχέδιον. Παρέλαβε

δὲ καὶ πάλιν τεχνικὸν συνεργάτην τὸν καὶ πρότερον ἐργασθέντα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς Κνωσοῦ ἀρχιτέκτονα Fyfe.

ΑΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΝΑΚΤΟΡΑ ΟΔΟΙ

Πολὺ ἀπησχόλησε τὸν ἀκούραστον ἐρευνητὴν καὶ ἡ εὔρεσις τῶν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ὁδῶν ἀπὸ Νότου καὶ Βορρᾶ καὶ Ἀνατολῶν.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνασκαφῆς εἶχεν ἀποκαλυφθῆ, ὡς εἶπομεν ἤδη, ὁδὸς ἄγουσα ἀπὸ δυσμῶν ἐκ τοῦ μικροῦ λεγομένου ἀνακτόρου εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ὀλίγον βραδύτερον ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ Καιράτου ποταμοῦ πρὸς νότον τῶν ἀνακτόρων γέφυρα Μινωϊκῆς ἐποχῆς διευκολύνουσα τὴν διάβασιν τῶν ἐκ νότου πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἐρχομένων.

Αἱ νέαι συμπληρωματικαὶ ἔρευναι περὶ τὴν γέφυραν ταύτην ἔφεραν εἰς φῶς μεγαλοπρεπέστατον προπύλαιον ἀνερχόμενον διὰ βαθμίδων μέχρι τῆς δυτικομεσημβρινῆς γωνίας τῶν ἀνακτόρων. Ἐκεῖ εὑρέθη καὶ λίθινον ἀντικείμενον, ὅπερ λέγεται, διπλᾶ κέρατα. Καὶ εἶναι τοῦτο τὸ μέγιστον τῶν ἐν Κρήτῃ εὑρεθέντων, ἔχον ὕψος 2, μ. 20 μῆκος δὲ 2.

Πρὸ τῆς γεφύρας ἀνεκαλύφθη οἰκοδόμημα, ὅπερ δὲν εἶναι οὔτε ἱερὸν οὔτε κατοικία, ἀλλὰ ὡς πιστεύει ὁ Ἔβανς, ξενὸν ἢ καραβάν - σεραὶ διὰ τοὺς ἐρχομένους ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἀποβιβαζομένους εἰς τὸν πρὸς νότον λιμένα καὶ εἶτα διὰ ξηρᾶς φθάνοντας εἰς τὰ ἀνάκτορα. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἔχει ἐγκαταστάσεις διὰ ποδόλουτρα μὲ χλιαρὸν καὶ ψυχρὸν ὕδωρ. Ἔτι δὲ καὶ λεκάνην λιθίνην διὰ πότισμα κτηνῶν. Ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος τούτου εὑρέθησαν πηλῖνα ἀγγεῖα, ὄλων τῶν Μινωϊκῶν περιόδων. Σπουδαῖον μεταξὺ τῶν πηλίνων εἶναι ὁμοίωμα στρογγυλῆς καλύβης μὲ εἰδώλιον ἐντὸς αὐτῆς θηλείας θεότητος. Οἱ τοῖχοι ἔχουσι καὶ τοιχογραφίας, παριστανούσας πέρδικας εἰς βραχῶδες τοπεῖον μὲ πλουσίαν βλάστησιν.

ΛΙΜΕΝΕΣ ΚΝΩΣΟΥ

Ἐλαυνόμενος ὁ Ἔβανς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς ὁδοὺς ἢ τὴν κυρίαν ὁδὸν συγκοινωνίας μεταξὺ Κνωσοῦ καὶ Αἰγύπτου, διότι καταφανὲς εἶχε γίνῃ ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν τοῦ ἰδίου καὶ ἄλλων ὅτι συχναὶ ἦσαν αἱ εἰρηνικαὶ ἐπικοινωνίαι καὶ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ μεταξὺ Κρήτης καὶ Αἰγύπτου, ἐξέδραμε μέχρι τῆς νοτίας παραλίας καὶ ἀνεκάλυψε τμήματα ὁδῶν ἐν τῷ μεταξύ, τέλος δὲ εἰς τὴν θέσιν Κῶμο εἰς τὴν παραλίαν τοῦ

κόλπου τοῦ Τυμπακίου παρετήρησεν ὄρμον καὶ παρ' αὐτὸν μικρὸν Μινωϊκὸν συνοικισμόν. Τὴν θέσιν ταύτην πιστεύει ὁ Ἔβανς ὡς τὸν Μινωϊκὸν λιμένα ἀποβιβάσεως τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐρχομένων.

Ὁ πρὸς βορρᾶν λιμὴν τῆς Κνωσοῦ εὐρίσκεται ἐν περίπου χιλιόμετρον πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως Ἡρακλείου παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου. Εὐρέθησαν ἐκεῖ εἰς τὴν παραλίαν γαστρία Μινωϊκὰ καὶ ἐν ἀκέραιον ὕστερομινωϊκὸν κύπελλον ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη. Ἡ παραθαλασσία πόλις ἐξετείνεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν μέχρι τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, εἰς ἣν θέσιν ἴστανται τρεῖς κατεστραμμένοι ἀνεμόμυλοι. Ἡ ὁδὸς ἢ ἀπὸ τοῦ λιμένος πρὸς τὴν Κνωσὸν διήρχετο πλησίον τοῦ βασιλικοῦ τάφου εἰς Σόπατα.

Τὸ ἔτος 1923 ἠρευνήθη ἐπιμελῶς ὁ παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῶν ἀνακτόρων μεγάλος λάκκος. Διεπιστώθη δὲ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἀνώρυττον χῶμα κοκκινωπὸν ὅπερ καὶ σήμερον ἀκόμη χρησιμεύει εἰς τοὺς ἀγγειοπλάστας καὶ διὰ χρίσματα τοίχων καὶ ὡς συνδετικὴ ὕλη εἰς τὰ κτίρια καὶ διὰ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΑΝΑΚΤΟΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΞ.
ΟΙΚΙΑ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΩΝ. ΣΕΙΣΜΟΣ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1926 εὐρέθησαν παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῶν ἀνακτόρων τὰ ἐρείπια οἰκίας. Ἐντὸς ταύτης ὑπῆρχον πῆλινα ὕστερομινωϊκὰ ἀ'. Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν εὐρέθησαν ψηφίδες ἐκ χρυσοῦ, χαλκοῦ καὶ κυανοῦ, δύο ἀργυρᾶ ἀγγεῖα καὶ τὸ σπουδαιότερον μικρὰ πλάξ ἐξ ἔλεφαντόδοντος ἔχουσα ἀνάγλυπτον παράστασιν γρυπὸς σπαράσσοντος λέοντα. (Ἔοια ταῦτα φυλάσσονται εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὑπ' ἀριθ. 15 προθήκης τοῦ Μουσείου).

Ἐξω τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τῶν ἀνακτόρων συμπληρωματικαὶ ἔρευναι ἔφερον εἰς φῶς τὰ ἐρείπια μεσομινωϊκῆς οἰκίας. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐπιπολαιότατα εὐρέθησαν καὶ λείψανα Ἑλληνικῶν χρόνων.

Εἰς τὸν αὐτὸν τόπον εὐρέθησαν τὰ ἐρείπια οἰκίας μεσομινωϊκῶν χρόνων. Εἰς τὸ πάτωμα ταύτης ἦσαν συσσωρευμένα πολλὰ τεμάχια τοιχογραφιῶν. Εἰς ἐν ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται πίθηκος, εἰς ἄλλο πίδαξ.

Εἰς τὸν τοῖχον τῶν ἀνακτόρων, τὸν βλέποντα πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐτὴν ἐβεβαιώθη ἢ ὑπαρξίς μικροῦ μεσομινωϊκοῦ ἱεροῦ.

Εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν ἀνακτόρων εὐρέθησαν

κατὰ τὸν Ἔβανς σημεῖα καταστροφῆς τῶν ἀνακτόρων ὑπὸ σεισμοῦ συμβάντος περὶ τὸ τέλος τῆς μεσομινωϊκῆς περιόδου.

Παρὰ τὸ θέατρον καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς αὐλῆς εὐρέθησαν ἀνά εἰς λάκκος στρογγύλος μετὰ κτιστὰ τοιχώματα. Εἰς τὸν πυθμένα αὐτῶν εὐρέθησαν ἀγγεῖα πῆλινα μεσομινωϊκά.

ΜΙΚΡΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ

Πρὸς δυσμὰς τῶν ἀνακτόρων εὐρέθησαν τὰ ἐρείπια οἰκοδομήματος Μινωϊκοῦ, ὅπερ ὠνόμασεν ὁ Ἔβανς μικρὸν ἀνάκτορον. Μεταξὺ τούτου καὶ τῶν κυρίως ἀνακτόρων ὑπάρχει πλακόστρωτος Μινωϊκὴ ὁδός, ἣν ἀνεφέραμεν ἤδη, συνδέουσα ταῦτα πρὸς ἄλλα. Εἶναι κτισμένον τὸ μικρὸν ἀνάκτορον ὑψηλότερα ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου, ὅπου εὐρίσκεται σήμερον ὁ μικρὸς συνοικισμὸς «Πουγάδα Μετόχι». Ἐντὸς τούτων εὐρέθη Μινωϊκὸν ἱερόν. Καὶ ἐντὸς αὐτοῦ βαίτυλοι, ἦτοι φυσικοὶ λίθοι ὁμοιάζοντες χονδροειδῶς πρὸς σώματα ἀνθρώπων. Οἱ **βαίτυλοι** εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους ἐχρησίμευον ὡς λατρευτικὰ ἀντικείμενα.

Περὶ τὸ μικρὸν ἀνάκτορον ὑπῆρχε συνοικισμὸς. Εὐρέθησαν τὰ ἐρείπια πολλῶν Μινωϊκῶν οἰκιῶν.

Εἰς τὸ μικρὸν ἀνάκτορον εὐρέθη ῥυτὸν ἐκ στεατίτου λίθου εἰς σχῆμα κεφαλῆς ταύρου ἐξαισίας τέχνης. (Ἀριθ. προθήκης Μουσείου 15. Ἀριθμὸς εὐρετηρίου λιθίνων 1368).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ ΥΠΟ ΕΒΑΝΣ

Ἐργαζόμενος ὁ Ἔβανς ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας ἐν μέσῳ ἐρειπίων τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς περὶ ταῦτα πόλεως καὶ ἔχων διαρκῶς τὴν συνεργασίαν ἐκλεκτῶν ἀρχιτεκτόνων δὲν παρέλειπεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ μελετᾷ καὶ ἐρευνᾷ ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ στηριχθῇ ἡ ἀναστήλωσις καὶ ἡ ὁλοκλήρωσις τοῦ εὐρυτάτου καὶ πολυσυνθέτου οἰκοδομήματος τῶν ἀνακτόρων. Κατὰ πόσον ἐπέτυχεν εἰς τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ εἰς τὸ σύγγραμμά του δημοσιεύμενοι πίνακες. Ἀλλὰ τοῦτο κατορθώθη μόνον εἰς τὸ χαρτί. Ὁ ἀκάματος ὅμως ἐρευνητὴς δὲν ἤρκειτο εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πρωϊμώτατα συνέλαβε τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ συμπληρώσῃ καὶ εἰς τὴν πραγματικότητά τὸ σύνολον ἢ τοῦλάχιστον τὰ σπουδαιότερα μέρη τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀποκαλυφθέντος ἀρχιτεκτονικοῦ θαύματος. Τὴν ἀνάγκην ἀναστη-

λάσεων και συμπληρώσεων επέβαλε και πραγματική ανάγκη τῆς διατηρήσεως τῶν ἑρειπίων.

Οἱ τοῖχοι τῶν ἀνακτόρων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κτισμένοι ἀπὸ μικροῦς ἀκανονίστους λίθους συνδεομένους διὰ ἀφθόνου πηλοῦ ἐκ κοινοῦ χώματος (λάσπης), πολλοὶ δὲ ἄλλοι τοῖχοι εἶναι κτισμένοι διὰ πελωρίων λίθων ἐκ γύψου. Ὁ γύψος ὅμως διαλύεται εὐκολώτατα εἰς τὸ νερόν. Συνεπῶς κατὰ τὴν γνώμην ἀρμοδίων τεκτόνων καὶ μηχανικῶν τὰ θαυμάσια ἑρείπια Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ καὶ Ἀγ. Τριάδος μετὰ παρέλευσιν ἀκόμη τριῶν - τεσσάρων δεκαετηρίδων δὲν θὰ ὑπάρχωσι, θὰ ἔχουσιν ἔξαφανισθῆ τελείως.

Ἵνα προλάβῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοιαύτην καταστροφὴν ὁ Ἔβανς καὶ διὰ νὰ γίνωσιν εὐκολώτερον ἀντιληπτὰ τὰ ἑρείπια καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς ἀρχαιολόγους ἀπεφάσισε νὰ ἀναστηλώσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὰ ἑρείπια καὶ στεγάσῃ τὰ σπουδαιότερα μέρη τούτων, καὶ νὰ ἀνοικοδομήσῃ ἔξ ὀλοκλήρου σχεδὸν τὸν πρῶτον ὄροφον καὶ νὰ στεγάσῃ πολλὰ διαμερίσματα τῶν ἀνακτόρων. Δὲν ἠρέκεσθη δὲ εἰς ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰδικοῦ διὰ τὰ προϊστορικὰ ζωγράφου Gillieron συνεπλήρωσε πολλὰς τοιχογραφίας τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀντιγράψας τὰς σπουδαιότερας ἐν τῷ Μουσείῳ τοιχογραφίας ἐκόλλησε τὰ ἀντίτυπα αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπισκευασθέντας τοίχους.

Πολλοὶ αὐστηροὶ ἀρχαιολόγοι δὲν ἐπιδοκιμάζουσι τὰς ἐργασίας ταύτας λέγοντες ὅτι, δι' αὐτῶν χάνει πολὺ ἢ ἀρχαιοπρέπεια τῶν ἀνακτόρων. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς ἐπρόσεξε πολὺ νὰ διακρίνηται τὸ νέον ἀπὸ τὸ παλαιόν. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ἀνάκτορα διὰ τῶν συμπληρώσεων ἔλαβον θαυμαστὴν μεγαλοπρέπειαν ἐμποιοῦσαν ἔκκληξιν εἰς πάντα ἐπισκέπτῃν καὶ τὸ σπουδαιότερον, θὰ συντελέσωσιν αὐταὶ ἵνα τὰ ἑρείπια διατηρηθῶσιν, ὡς πλεῖστον.

6. ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΛΛΩΝ ΑΓΓΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ

Συγχρόνως μὲ τὰς μεγάλας ἀνασκαφὰς τῶν ἀνακτόρων ὁ τότε (1900) διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καθηγητῆς D. G. Hogarth ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς εἰς τὴν πόλιν τῆς Κνωσοῦ εἰς τὴν θέσιν Γυψᾶδες. Ἀνεκάλυψε δὲ δύο Μινωϊκὰς οἰκίας. Ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τούτων εὐρέθησαν πολλὰ πῆλινα μεσομινωϊκὰ γ'. ἀγγεῖα. Ὑπὸ τὰ θεμέλια δὲ τῶν οἰκιῶν ἀνευρέθησαν μεσομινωϊκὰ β'. ἀγγεῖα πολύχρωμα.

Εἰς τὸ μέσον ἑνὸς τῶν δωματίων εὐρέθη στῦλος τετράγωνος διὰ πύρων λίθων. Περὶ τὸν στῦλον τοῦτον ὑπῆρχον, κατὰ γῆς ἀνεστραμμένα, πολλὰ κωνικὰ ἀχρωμάτιστα πήλινα κύπελλα, ἕξ ἑκείνων ποὺ εὐρίσκονται συνήθως κατὰ ἑκατοντάδας εἰς πᾶσαν ἀνασκαφὴν Μινωϊκῶν ἢ Μυκηναϊκῶν τόπων, περιεῖχον δὲ μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων καὶ στάκτην. Τοῦτο καθιστᾷ πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι ἦσαν θυμιατήρια.

Ἀντικρὺ τῶν ἀνακτόρων πρὸς ἀνατολὰς πέραν τοῦ ποταμοῦ Καιράτου εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ Forsdyke λείψανα Μινωϊκῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὀφρῦος τῆς ὀάχεως φαίνεται εἰς μῆκος ἑκατὸν μέτρων καὶ πλέον τοῖχος διὰ ξεστῶν λίθων μεγάλων, ἔχει δὲ πάχος ὁ τοῖχος οὗτος 2,60 μ. — 3,20.

Ἐπιπολαιότερον τοῦ τοίχου τούτου εὐρέθησαν πήλινα ἀγγεῖα μεσομινωϊκὰ γ'. Ὁ Ἔβανς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ὀγκῶδες τοῦτο κτίριον ἀνήκει εἰς μεγάλην δεξαμενὴν.

Ὑψηλότερα τῆς θέσεως ταύτης εὐρέθησαν σπηλαιώδεις τάφοι μεσομινωϊκοί. Μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων εὐρέθησαν χρυσοὶ ζυγοὶ χρησιμεύοντες εἰς ζύγισιν μικρῶν πραγμάτων σὺν αὐτοῖς δὲ εὐρέθησαν καὶ μικρὰ μολύβδινα σταθμά. Εὐρέθη εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καὶ πήλινον εἰδώλιον γυναικὸς φερούσης ἐπὶ τοῦ ὤμου βρέφος εἰς ὀρθίαν στάσιν, ὅπως παρατηρεῖται εἰς Βυζαντινὰς εἰκόνας. Ἐπίσης εὐρέθη καὶ χρυσοῦς δακτύλιος ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένα Μινωϊκὰ γράμματα.

ΠΡΑΙΣΟΣ — BOSANQUET

Τὸ ἔτος 1902 ὁ τότε διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Bosanquet ἐνήργησε δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς παρὰ τὸ χωρίον Πρασοὺς τῆς ἐπαρχίας Σητείας εἰς τόπον, ὅπου πιθανώτατα ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πραισός. Τὸν ἴδιον τόπον ἔχει ἐπισκεφθῆ διαμείνας ἐκεῖ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ καθηγητὴς Ἀλμπερ ἔτη τινὰ πρότερον. Μελετήσας τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀρχαῖα διέκρινε τρεῖς Ἑλληνικὰς ἀκροπόλεις, κειμένας ἐπὶ τῆς πλαγίᾳς λόφου εἰς τρία βαθμηδὸν ταπεινούμενα ἐπίπεδα. Ὁ καθηγητὴς Bosanquet σκάψας πλησίον τῶν Ἑλληνικῶν ἀκροπόλεων, εὐρῆκεν ἀγγεῖα Καμαραϊκὰ καὶ νεολιθικά. Εἰς τὰ ἔρειπια τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως εὐρῆκε τὴν ἑτεοκριτικὴν ἐπιγραφὴν, ἣν εἶχεν ἰδῆ πρότερον ὁ καθηγητὴς Ἀλμπερ. Εἰς τὴν θέσιν Ἅγιος Κωνσταντῖνος ἀνέσκαψεν οἰκίαν μεγαλιθικὴν ἐντὸς αὐτῆς εὐρῆκε τεμάχια πίθων καὶ ἓνα ἀρύβαλλον πρωτοκορινθιακόν. Εἰς ἄλλον πλησίον

ἐκεῖ τόπον εὐρέθησαν τάφοι μικροὶ θολωτοὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Ἐντὸς τούτων εὐρέθησαν χρυσᾶ κοσμήματα καὶ μία μεγάλη ἀργυρᾶ περόνη διὰ τὴν κόμην.

ΠΑΛΑΙΚΑΣΤΡΟΝ ΣΗΤΕΙΑΣ — BOSANQUET, DAWKINS

Παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καστρὶ τῆς ἐπαρχίας Σητείας πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς Κρήτης ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Bosanquet, βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ἐταίρους τῆς Σχολῆς, ἤρχισεν ἀνασκαφὰς κατὰ τὸ ἔτος 1902, διαρκεσάσας ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μέχρι τοῦ 1906. Εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς καὶ τῶν ἀνασκαφῶν διεδέχθη τὸν Bosanquet ὁ Dawkins.

Αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται γερόμεναι εἰς μεγάλην κλίμακα ἀπεκάλυψαν εὐρείαν Μινωϊκὴν πόλιν, διατηρηθεῖσαν καὶ εἰς τὰς τρεῖς Μινωϊκὰς περιόδους. Καὶ ἡ πόλις αὕτη παρουσίασε τὸ αὐτὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Μινωϊκαὶ πόλεις ἐν Κρήτῃ Κνωσός, Φαιστός, Ἀγ. Τριᾶς καὶ Τύλισος, τοῦτ' ἔστι κατεστράφησαν τρεῖς φορὰς καὶ ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς κατεστραμμένης πόλεως ἐκτίζετο κατόπιν ἄλλη πόλις.

Πλουσιωτάτη ἦτο καὶ ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἡ συγκομιδὴ κινητῶν εὐρημάτων, πῆλινα ἀγγεῖα ὄλων τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν μικρὰ καὶ μεγάλα, λεπτότατα καὶ χονδροειδῆ. Οὐκ ὀλίγα τούτων ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεωτάτην Μινωϊκὴν ἐποχὴν ἢ τὴν Μυκηναϊκὴν. Ἐπίσης εὐρέθησαν καὶ χαλκᾶ εἰδώλια καὶ πῆλινα, πελέκεις διπλοῖ καὶ μονόστομοι καὶ ἄλλα χαλκᾶ ἔργαλεῖα καὶ σκεύη. Εὐρέθησαν ἀκόμη καὶ λίθιναι μίτραι πρὸς τῆξιν μεταλλικῶν πραγμάτων, οἷον μικρῶν μαχαιρίων καὶ περονῶν. Χαριέστατα εἶναι δύο εἰδώλια παιδίων ἕξ ἔλεφαντόδοντος καὶ δύο πλακίδια τῆς αὐτῆς ὕλης μὲ ἀναγλύπτους παραστάσεις πτηνοῦ καὶ κόμβων ἱερῶν. Δὲν λείπουν καὶ λαμπτήρες λίθινοι καὶ πῆλινοι. Μία τράπεζα προσφορῶν ἐκ στεατίτου λίθου φέρει χαραγμένην Μινωϊκὴν ἐπιγραφὴν. Τοιαύτη ἐπιγραφὴ ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ χεῖλος ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης κυπέλλου. Εὐρέθησαν καὶ δύο πῆλινα πινακίδες μὲ γράμματα. Εὐρέθησαν καὶ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἕξ ὕλικοῦ εὐτελεστεροῦ. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ἱερὰ κέρατα ἐκ λίθου.

Εἰς τὸ ἐξερευνηθὲν νεκροταφεῖον τῆς αὐτῆς πόλεως εὐρέθησαν πῆλινα λάρνακες καὶ κτερίσματα ἐντὸς αὐτῶν.

Πάντα ταῦτα ἐπλήρωσαν ἕξ προθήκας τοῦ Μουσείου πλὴν τῶν εὕρισκομένων εἰς τὰς ἀποθήκας. Ἐδημοσιεύθησαν εἰς B.S. A. (8-12) 1901-1906.

ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ — DAWKINS

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Κρήτης εἰς τὴν θέσιν Κουρεμένος ὁ καθηγητὴς Dawkins ἐνήργησεν ἀνασκαφάς. Ἀνεκάλυψεν οἰκίας Μινωϊκὰς εὐρῶν καὶ ὀλίγα ἀρχαῖα πράγματα, τεμάχια ὄψιανου καὶ λίθινα ἀγγεῖα. Ἐδημοσίευσεν μετὰ τοῦ M. N. Tod εἰς B. S. A. IX. 1902-3 σελ. 329.

Ὁ αὐτὸς ἐξερεύνησε τάφους εἰς τὴν θέσιν Ἁγ. Νικόλαος ἐντὸς ἀβαθῶν σπηλαίων. Τὰ εὐρεθέντα ἐντὸς τούτων ἀνθρώπινα κρανία ἐξήτασεν ὁ ἀνθρωπολόγος Deckworth καὶ ἀπεφάνθη, ἀφοῦ ἐξήτασε καὶ πολλῶν ἀνθρώπων Σητείας παλαιῶν καὶ σημερινῶν, ὅτι ὁ τύπος τῶν κρανίων τῶν Μινωϊκῶν διαφέρει τοῦ τῶν σημερινῶν.

Εἰς τὸν λόφον Καστρὶ εἰς θέσιν λεγομένην στὰ Ἑλληνικὰ εὐρέθη τάφος περιέχων γαστρία πρωτομινωϊκά.

ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΚΑΜΑΡΩΝ — DAWKINS

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ὠμιλήσαμεν περὶ τῆς ἀνακαλύψεως ὑπὸ χωρικῶν τοῦ σπηλαίου τούτου. Ἐπιστημονικῆ ὁμως τελεία ἐξερεύνησις αὐτοῦ ἐβράδυνε νὰ γίνῃ, διότι ἡ θέσις, ὅπου εὕρισκεται τοῦτο, εἶναι πολὺ δυσπρόσιτος. Κεῖται πρὸς νότον τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰδη μακρὰν πάσης κατοικίας ἢ σημερινοῦ χωρίου. Διὰ τοῦτα οὐ μόνον ἡ μετάβασις πρὸς τὸ σπήλαιον εἶναι δύσκολος, ἀλλὰ καὶ δυσκολώτερον ἀκόμη νὰ προμηθεύωνται τὰ χρήσιμα οἱ ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενοι.

Ὁ ἀκούραστος ὁμως διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καθηγητὴς Dawkins δὲν ἐδειλίασεν ἀπέναντι τῶν παντοειδῶν δυσχερειῶν ἀλλ' ἀνέλαβε τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ σπηλαίου κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1913. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν του ἦτο, ὅτι εὐρήκε ἀγγεῖα πῆλινα ὅλων τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν καὶ διεπιστώθη οὕτω, ὅτι καθ' ὅλην τὴν μακρὰν χρονικὴν περίοδον τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ τὸ σπήλαιον τοῦτο ἤκμαζεν ὡς ἱερὸς τόπος.

ΠΛΑΤΗ ΛΑΣΗΘΙΟΥ — DAWKINS

Τὸ ἔτος 1913 γυνή τις κάτοικος τοῦ χωρίου Πλάτη, κειμένου παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς λεκάνης τοῦ Λασηθίου, ὠνειρεύθη, ὅτι παρὰ τὸ σημερινὸν

νεκροταφείον, οὐ μακρὰν τοῦ Χώνου, εὐρίσκεται χωσμένος κώδων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ συγχωριοὶ τῆς ἐπεδόθησαν ἀμέσως εἰς τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς εὗρεσιν τοῦ κώδωνος. Καὶ δὲν εὐρέθη μὲν κώδων, εὐρέθησαν ὅμως τοῖχοι παλαιοὶ σπητιῶν. Ὁ καθηγητὴς Dawkins εὐρισκόμενος εἰς Λασηῆθι, ἐζήτησε νόμιμον ἄδειαν καὶ ἐνήργησεν ἀνασκαφὴν ἐκεῖ, διεπίστωσε δέ, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ συνοικισμὸς κατὰ τὴν ὑστερομινωϊκὴν ἐποχὴν καὶ ὅτι, τούτου καταστραφέντος, ἐκτίσθη νεώτερος συνοικισμὸς κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς χρόνους. Εἰς δὲ τὴν θέσιν Σκαλιά, πλησίον τοῦ χωρίου Πλάτης, εὐρῆκε κυψελοειδεῖς τάφους, μίαν πηλίνην λάρνακα καὶ πενιχρά τινα κτερίσματα.

ΓΟΥΡΝΙΑ. ΔΕΣΠΟΙΝΙΣ BOYD - ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ

Ἡ φήμη τῶν ἐκπληκτικῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων ἐν Κρήτῃ ὑπερέβη καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν καὶ συνεκίνησε καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Ἀμερικῆς. Συνεπεῖα τούτου τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πενσυλβανίας ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς τόσον γονίμους ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἐν Κρήτῃ. Ἐν συμπράξει δὲ μὲ τὸν Ἀμερικανικὸν Σύλλογον δι' ἐρεῦνας ἔστειλεν εἰς Κρήτην τὴν miss Harriet Boyd, ἣτις, νυμφευθεῖσα κατόπιν, ὀνομάζεται τώρα κυρία Hawes.

Τὴν κυρίαν ταύτην συνώδευσεν ὡς σύντροφος ἡ δεσποινὶς Blanche Williams.

Ἡ δεσποινὶς Boyd, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πανεπιστημίου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐκτελέσῃ ἀνασκαφὰς καθ' ὅλον τὸν ἰσθμὸν τῆς Ἱεραπέτρου. Ἠρξισε δὲ ταύτας εἰς τὴν θέσιν Γουρνιά παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ἰσθμοῦ πλησίον τοῦ ὄρμου Παχὺς - Ἄμμος καὶ πλησίον τοῦ χωρίου Βασιλική.

Αἱ ἀνασκαφαὶ διήρκεσαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μέχρι τοῦ ἔτους 1904, ἀπεκαλύφθη δὲ διὰ τούτων ὀλόκληρον Μινωϊκὸν χωρίον.

Ὅπως εἰς τὰς ἄλλας ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφὰς παρατηρήθη καὶ ἐδῶ, ὅτι ὁ συνοικισμὸς, ἀρχίσας ἀπὸ τὴν Πρωτομινωϊκὴν ἐποχὴν ἢ πρωϊμώτερον, κατεστράφη ἐπανειλημμένως καὶ πάλιν συνωκίσθη μέχρι τῆς ἐσχάτης Μινωϊκῆς περιόδου, ἐγκτατελείφθη δὲ ὀριστικῶς τὸ χωρίον κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης.

Τὰ κινήτὰ εὐρήματα ἦσαν ἄφθονα ὄλων τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν. Πρό-

κειται ὁμως, ὡς εἴπομεν, περὶ χωρίου καὶ συνεπῶς δὲν παρουσιάζουσι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν εὐρημάτων Κνωσοῦ, Φαιστοῦ κτλ.

Ἄξιοι ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι μεγάλοι λίθινοι λαμπτήρες μὲ τρεῖς, τέσσαρες καὶ πέντε μύξας.

Τὰ πήλινα ἀγγεῖα ἀντιπροσωπεύουσι καὶ τὰς τρεῖς μεγάλας Μινωϊκὰς περιόδους. Ἡ πλουσιωτέρα τούτων εἶναι ἡ ὑστερομινωϊκὴ α'. Μεταξὺ τούτων εἶναι πολλὰ ὄντα χωνοειδῆ καὶ φοειδῆ.

Πινακίδες μὲ γράμματα Μινωϊκὰ εὐρέθησαν μόνον δύο, εὐρέθησαν δὲ καὶ ὀλίγαι γαλόπετραι καὶ σφραγίδες.

Τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον πτωχά. Εὐρέθησαν ὁμως τὰ ἐρείπια μικροῦ ἀνακτόρου. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐνδιαφέρον εἶναι μικρὸν ἱερόν. Ἐντὸς τούτου εὐρέθησαν λατρευτικὰ ἀντικείμενα καὶ εἰδώλια πήλινα εὐμεγέθη, ὁμοιάζοντα μὲ τὰ εὐρεθέντα εἰς Πρινιαῖν Μαλεβυζίου. Παριστάνουσι ταῦτα γυναῖκας μὲ τὰς χεῖρας ἀνυψωμένας καὶ κρατοῦσας ὄφεις. Ἐπίσης εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἀγγεῖα κυλινδρικὰ ἢ ἐλαφρῶς στενούμενα πρὸς τὰ ἄνω, ἔχοντα ἐκατέρωθεν ἓνα ὄφιν ἀντὶ λαβῶν.

Τὰ χαλκᾶ εἶναι οἰκιακὰ σκεύη, χύτραι, μαχαίρια, μικροὶ πρίονες, ἀγγιστρα ἀπαράλλακτα μὲ τὰ σημερινά, περόναι διὰ τὴν κόμην ἢ τὰ ἐνδύματα, καθρέπται, ξυράφια, σμίλαι καὶ ξίφη.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ - RICHARD SEAGER

Ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου ἦλθεν ὁ Richard Seager, ἵνα συνεργασθῆ μὲ τὴν δεσποινίδα Boyd.

Οὗτος ἤρchiσε δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τὸ ἔτος 1903 παρὰ τὸ χωρίον Βασιλική. Μετ' ὀλίγων ἡμερῶν ἐργασίαν ἀπεκάλυψε τὰ ἐρείπια οἰκίας τῆς πρωΐμου μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν πήλινα ἀγγεῖα ὅλως ἰδιόρρυθμα καὶ κατὰ τὸ σχῆμα αὐτῶν ὁμοιάζοντα πρὸς τσαγιέραν καὶ κατὰ τὸν χρωματισμόν. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῶν εἶναι ἐρυθρὰ ἢ ῥοδόχρους, ἐναλλάσσεται ὁμως ἀκανονίστως τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα πρὸς τὸ μαῦρον, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσαμεν αὐτὰ παρδαλωτά. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέροντα εἶναι ἄλλα Καμαραϊκὰ ἀγγεῖα εὐρεθέντα εἰς Βασιλικήν.

ΝΗΣΟΣ ΨΕΙΡΑ - SEAGER

Εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ χωρίου Καβοῦσι τῆς ἐπαρχίας Σητείας παραλίαν

ἀναδύει ἐκ τῆς θαλάσσης βραχώδης νῆσος, λεγομένη Ψείρα, ἀπέχουσα τοῦ αἰγιαλοῦ περὶ τὰ δύο μίλια. Ὁ Seager καθ' ὑπόδειξιν ἀλιέως ἐπεσκέφθη τὴν ἔρημον ταύτην νησίδα, καὶ εἶδεν, ὅτι πράγματι ὑπῆρχον ἐκεῖ ἀρχαιότητες. Ἐνεργήσας ἀνασκαφὰς ἀπεκάλυψε χωρίον Μινωϊκόν.

Ἡ συγκομιδὴ ἀρχαίων, ἰδίως πηλίνων ἀγγείων ἦτο πολὺ πλουσιωτέρα, ἢ ὅσον θὰ ἐπεριμένε τις ἐπάνω εἰς ξηρὸν βράχον. Τὸ χωρίον κατφεῖτο καὶ εἰς τὰς τρεῖς Μινωϊκὰς περιόδους. Τὰ ἀγγεῖα δὲ τῆς ὑστερομινωϊκῆς α' περιόδου ἦσαν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων λόγῳ τέχνης. Τὰ καλύτερα ζωόμορφα ὄντα τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου εὐρέθησαν εἰς τὸν βράχον τοῦτον. Ἐπίσης εὐρέθησαν λίθινα ἀγγεῖα ἐφάμιλλα τῶν τῆς Κνωσοῦ. Εὐρέθησαν δὲ καὶ ἀνάγλυπτοι τοιχογραφίαι δύο γυναικῶν, φερουσῶν ποικίλην περιβολὴν θαυμασίας κομψότητος καὶ χρυσᾶ περιδέραια λεπτοτάτης τέχνης.

Ἐδημοσιεύθησαν εἰς *Anthropol. Publications* τόμος III N^ο I. 1910.

ΜΟΧΛΟΣ - SEAGER

Πολὺ εὐτυχέστερος ἐστάθη ὁ Seager εἰς τὰς ἐρεῦνας του ἐν ἔτει 1908 ἐπὶ ἄλλου πλησίον κειμένου βράχου τοῦ Μόχλου. Εὐρέθησαν ἐκεῖ πλούσιαι συλλογαὶ ἀγγείων κομποτάτων ἐκ παντὸς εἴδους λίθων, φύσει πολυχρωμικῶν, ὧν ἡ ἐκλογή ἐγένετο μὲ ἀπίστευτον ἐπιτυχίαν καὶ καλαισθησίαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἐνὸς βράχου καὶ εἰς ἐποχὴν τοῦλάχιστον δύο χιλιετηρίδας πρὸ Χριστοῦ.

Δημοσίευσ. *Explorations in the island of Mochlos* by R. Seager¹.

ΠΑΧΕΙΑ ΑΜΜΟΣ - SEAGER

Κατὰ τὸ ἔτος 1913 ῥαγδαῖαι βροχαὶ παρασύρασαι τὴν ἄμμον εἰς τὴν βορείαν παραλίαν τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Ἱεραπέτρας ἀπεκάλυψαν πύθους χωσμένους ἐντὸς τῆς ἄμμου. Ἐκ τούτου ὁδηγηθεὶς ὁ Seager ἀνέσκαψεν ἐκεῖ ὀλόκληρον νεκροταφεῖον μεσομινωϊκῆς καὶ ὑστερομινωϊκῆς περιόδου. Ἐνταῦθα ὁ νεκρὸς συνεπιέζετο ἐντὸς πύθου, σχετικῶς μικροῦ, ὃ δὲ πύθος ἀνεστραμμένος ἐχῶνετο ἐντὸς λάκκου ἀβαθοῦς καὶ ἐσκεπάζετο δι' ἄμμου.

¹ Ὁ Seager ἀπέθανε νέος ἀκόμη, προσβληθεὶς ἐντὸς τοῦ ἀτμοπλοίου κατὰ τὴν ἔλευσίν του ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κρήτην τῷ 1925 ὑπὸ καρδιακοῦ νοσήματος, ἐτάφη δὲ ἐν Κρήτη.

ΣΤΟΥ ΣΦΟΥΓΓΑΡΑ - HALL ΚΑΙ C. H. HAWES

Πρὸς δυσμὰς τῆς Μινωϊκῆς πόλεως Γουρνιὰ εἰς ἀπόστασιν 200 περίπου μέτρων ὑπάρχει πετρῶδες ἀκρωτήριον λεγόμενον Στοῦ Σφουγγαρά. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ καθηγητῆς C. H. Hawes ἀνεκάλυψε κατὰ τὸ ἔτος 1904 τρεῖς πρωτομινωϊκοὺς τάφους ἐντὸς ἀβαθῶν σπηλαίων.

Ἡ δὲ δεσποινὶς Edith Hall ἐνήργησεν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου γενικωτέρας ἀνασκαφάς. Ἀνεκάλυψεν ἐκεῖ πολλοὺς Μινωϊκοὺς τάφους ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης Μινωϊκῆς περιόδου μέχρι τῆς ὑστερομινωϊκῆς.

Τὰ εὐρήματα ἦσαν πῆλινα ἀγγεῖα, ἰδίως πρωτομινωϊκὰ καὶ ὀλίγα σφραγίδες λίθιναι, ἔτι δὲ μονόστομος ἀναθηματικὸς χαλκοῦς πέλεκυς, χαλκοῦς δακτύλιος καὶ ἄλλος ἐκ μολύβδου.

Οἱ πλεῖστοι νεκροὶ ἦσαν ἐντὸς πίθων.

ΒΡΟΚΑΣΤΡΟΝ - EDITH HALL

Πλησίον τοῦ Καλοῦ χωρίου τῆς ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, πρὸς ἀνατολάς, ὑψοῦται ἀπότομος βραχώδης λόφος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βρόκαστρο. Ἡ δεσποινὶς Hall πιστεύει, ὅτι τὸ ὄνομα προῆλθε κατὰ συναίρεσιν ἀπὸ τὸ Ἑβραϊόκαστρον. Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τὸ Βρυόκαστρον καὶ ὠνομάσθη οὕτω, διότι ἡ παρακειμένη παραλία ἔχει πολλά, πάμπολλα βρύα.

Ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου σκάψασα ἡ Hall ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ συνοικισμὸν μικρὸν γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Εὐρέθησαν ὀλίγα ἀκέραια ἀγγεῖα γεωμετρικὰ καὶ πολλὰ γαστρία. Εὐρέθησαν καὶ χαλκαῖ κεφαλαὶ βελῶν, εἰς μικρὸς τρίπους χάλκινος καὶ τινες περόναι.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ὁ πρῶτος κατελθὼν εἰς Κρήτην σοβαρὸς ἀρχαιολόγος μὲ ἀπόφασιν νὰ ἐνεργήσῃ ἐν Κρήτῃ μακρὰς καὶ ἐπιμόνους ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας εἶναι ὁ καθηγητῆς Φρειδερίκος Ἄλμπερ (Federico Halbherr).

Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἡ ἀφιξίς του εἰς Κρήτην κατὰ τὸ ἔτος 1883 συνέπεσε μὲ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ ἐν Ἡρακλείῳ Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη ἀπεφάσισεν ὡς κύριον σκοπὸν του νὰ ἀναλάβῃ τὴν συλλογὴν καὶ διαφύλαξιν τῶν ἐν Κρήτῃ ἀνακαλυπτομένων ἀρχαίων. Ὁ καθηγητῆς Ἄλμπερ κατερχόμενος εἰς Κρήτην προῦ-

τίθετο κυρίως νὰ ζητήσῃ ἀρχαίας ἐπιγραφὰς καὶ δημοσιεύσῃ ταύτας ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ διδασκάλου του καθηγητοῦ Comparetti.

Δὲν παρήλθε πολὺς καιρὸς ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του καὶ ἀνεκάλυψε τὴν σπουδαιοτάτην τῶν μέχρι σήμερον σωζομένων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, τοὺς νόμους τῆς Γόρτυνος καὶ σχεδὸν συγχρόνως ἀνεκαλύπτετο τὸ Ἴδαϊον Ἔντρον. Αἱ δύο αὗται ἐπιτυχίαι τὸν ἐνεθουσίασαν καὶ τὸν ἐπεισαν νὰ ἐκλέξῃ τὴν Κρήτην ὡς ὀριστικὸν πεδίου τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεώς του.

Συνδεθεὶς ἔκτοτε διὰ φιλίας ἀδελφικῆς πρὸς τὸν τότε πρόεδρον τοῦ Συλλόγου Ἰωσήφ Χατζιδάκην, συνετέλεσε σπουδαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τῶν συμβουλῶν του καὶ τῆς προθύμου καὶ σοβαρᾶς αὐτοῦ ἐπιστημονικῆς συνεπικουρίας εἰς τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποίου οὐδὲν μέλος ἦτο ἀρχαιολόγος.

Ἦρχετο κατὰ πᾶσαν ἀνοιξιν εἰς Κρήτην καὶ ἐνήργει ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας σπουδάζων τὰ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀγρῶν ἢ εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν ἢ οἰκιῶν ἢ ἄλλων παντὸς εἴδους κτιρίων φαινόμενα ἀρχαῖα. Σπανίως δὲ ἐνεργῶν μικρὰν δοκιμαστικὴν σκαφήν.

Μετ' οὐ πολλὰ ὅμως ἔτη ὀνομασθεὶς καθηγητῆς τῆς ἐπιγραφικῆς εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ πανεπιστήμιον καὶ ἀποκτήσας ἐπιστημονικὸν κύρος εἶχεν ἀφθονώτερα τὰ ὑλικά μέσα, ἵνα ἐνεργῇ καὶ μικρὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς. Συνωδεύετο δὲ εἰς Κρήτην πάντοτε ἀπὸ ἓνα ἢ δύο μαθητὰς τῆς ἀρχαιολογίας.

Μετὰ τὴν μελέτην τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς ἐπανῆλθεν εἰς Κρήτην ὁ Ἄλμπερ τὸ ἔαρ τοῦ 1885. Μεταβὰς εἰς Ἀγ. Δέκα, ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Γόρτυς, ἐνήργησε μικρὰς ἐρεῦνας εἰς τὴν θέσιν Βίγλης πρὸς εὐρεσιν ἐπιγραφῶν.

Τὸ αὐτὸ θέρος κατὰ παράκλησιν τοῦ Συλλόγου μετέβη εἰς τὸν Κάμπον τῆς Νίδας, ἵνα διευθύνῃ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Ἴδαίου Ἔντρον.

Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ κ. Ἄλμπερ ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν Ἰωσήφ Χατζιδάκην ἐνήργησαν μικρὰν ἐρευναν εἰς τὸ Σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας παρὰ τὸν ποταμὸν Καρτερόν. Περὶ τούτων ἐπραγματεύθημεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος.

Πρῶτοι μαθηταὶ καὶ συνεργάται τοῦ Ἄλμπερ ὑπῆρξαν ὁ Savignoni, ὁ Mariani καὶ ὁ Taramelli.

Τὸ ἔτος 1893 παρεκλήθη ὁ καθηγητῆς Ἄλμπερ ἀπὸ τὸ Ἀμερικανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον νὰ ἐνεργῇ ἐρεῦνας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην.

Διαρκούσης τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν Κρήτῃ αἱ σκαφικαὶ ἐρευναι ἐγίνοντο πάντοτε μὲ πολλοὺς περιορισμοὺς καὶ προφυλάξεις. Ὅταν ὅμως κατὰ

τὸ ἔτος 1899 ἡ Κρήτη ἔγινε αὐτόνομος πολιτεία, ὅλοι αἱ ξένοι σχολαὶ μετὰ θάρρους ὄρμησαν πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ φυσικὰ ἐκ τῶν πρώτων ἦτο ἡ Ἰταλικὴ Σχολὴ ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἄλμπερ.

Ἐζητήθη τότε ἄδεια ὑπὸ τούτου δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας εἰς Γόρτυνα, Λύττον, Φαιστόν, Ἐλεύθερναν καὶ ἀλλαχοῦ. Κατόπιν ἐζήτησεν ἄδειαν ἀνασκαφῶν, εἰς Λεβῶνα, Ἁγίαν Τριάδα παρὰ τὸ χωρίον Τυμπάκι τῆς ἐπαρχίας Πυργιωτίσης, τὴν Πατέλλον πλησίον τοῦ Πρινιὰ Μαλεβυζίου καὶ ἄλλοῦ.

ΜΑΡΑΘΟΚΕΦΑΛΑ. ΔΥΤΙΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΙ - MARIANI

Τὸ ἔτος 1893 ἦλθεν εἰς Κρήτην ὁ L. Mariani. Ἀνεκάλυψε παρὰ τὸ Καβροχώρι εἰς τὴν θέσιν Μαραθοκεφάλα Μινωϊκὴν πόλιν, ἣν δὲν ἀνέσκαψε.

Περιῆλθε τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς Κρήτης διὰ μελέτας κατ' ἐπιπολὴν καὶ ἰδίως ἐζήτησεν ἐπιγραφάς. Ἐπεσκέφθη δὲ καὶ τινὰς τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ὡς καὶ δύο ἢ τρία ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, ἅτινα εὗρηκεν ἐκεῖ, παρέδωκεν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων.

Δημοσίευσ. Monumenti Antichi τομ. VI, 1896., καὶ Rendiconti Accademia dei Lincei 1894.

ΓΟΡΤΥΣ - HALBHERR, SAVIGNONI, DE SANCTIS

Τὸ ἔτος 1899 ὁ καθηγητὴς Ἄλμπερ συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς Savignoni καὶ De Sanctis, οἱ ὅποιοι ἐχρημάτισαν μαθηταὶ του ἐν Ρώμῃ, ἦλθον εἰς Κρήτην ἐξουσιοδοτημένοι ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐνεργήσωσιν εὐρείας ἀνασκαφὰς ἐν Κρήτῃ

Ὡς κέντρον τῶν ἐρευνῶν τῶν ὄρισαν τὸ χωρίον Ἁγιοὶ Δέκα - Μεσαρᾶς ἢ τὴν ἀρχαίαν Γόρτυνα.

Ἡ πόλις αὕτη σπουδαιοτάτη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ πρωτεύουσα Κρήτης καὶ Κυρήνης κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ὑπέσχετο πλουσίαν συγκομιδὴν ἀρχαιολογικὴν καὶ ἐπιγραφικὴν.

Αἱ ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ Ἄλμπερ ἀρχαιολογικαὶ ἐρευναι ἐν Γόρτυνι δὲν ἐπερατώθησαν οὐδὲ μέχρι σήμερον, ἀλλ' ἐξακόλουθοῦσιν ἐπαναλαμβάνόμεναι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1884 μέχρι σήμερον.

Περὶ τῆς Μεγάλης Ἐπιγραφῆς ὠμιλήσαμεν ἤδη. Πλὴν ταύτης ἀνεσκαφῆσαν εἰς Γόρτυνα ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς τὰ ἐξῆς μνημεῖα :

ΩΙΔΕΙΟΝ ΓΟΡΤΥΝΟΣ - PERNIER

Εἶναι τὸ στρογγύλον οἰκοδόμημα εἰς τοῦ ὁποίου τοὺς τοίχους εἶναι γεγραμμένη ἡ Μεγάλη Ἐπιγραφή. Τὰς τελευταίας ὀριστικὰς ἀνασκαφὰς καὶ μελέτας ἐπ' αὐτοῦ διηύθυνεν ὁ καθηγητὴς Pernier, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσε ταύτας εἰς τὸ Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene τόμος VIII - IX. L'Odéon di Gortyna.

ΝΑΟΣ ΠΥΘΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ - HALBHERR

ᾠμιλήσαμεν περὶ τούτου εἰς τὸ πρῶτον μέρος.

ΝΑΟΣ ΙΣΙΔΟΣ - OLIVERIO

Ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν ἀγάλματα Ἴσιδος, Σεράπιδος καὶ Ἑρμοῦ, μαρμάρινα σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους. Ἄδημοσίευτα.

Μαυρόπαππα. Βυζαντινὸς ναός, κτισμένος κατὰ μέγα μέρος μὲ ἀρχαίας ἐνεπιγράφους πέτρας. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Halbherr εἰς τὸ American Journal of Archaeology - Second Series, Vol I, 1897, σ. 159 ἔ. καὶ ὑπὸ Savignoni De Sanctis εἰς τὰ Monumenti Antichi.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΓΟΡΤΥΝΟΣ

ὑπὸ τοῦ Δ^{ου} Ἀντωνίου Taramelli. Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ American Journal of Archaeology. Second Series, Vol VI, 1902, 101 ἔ.

Ἀνασκαφή τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πραιτωρίου ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἐν Κρήτῃ Ἰταλικῆς Ἀποστολῆς (Pernier, Pace, Mainri, Colini, Halbherr, Stefani καὶ Δεσποινίδος Guarducci). Τὰ εὐρήματα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Annuario τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰταλικῆς Σχολῆς εἰς διάφορα ἄρθρα, καὶ τελευταίως ἐν συνόλῳ, μὲ τὴν μελέτην πασῶν τῶν εὐρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὑπὸ Margherita Guarducci εἰς τὴν Rivista dell' Istituto di Archeologia e Storia dell' Arte. Tom. I, Ρώμη 1929.

ΦΑΙΣΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΑ - PERNIER, HALBHERR

Χωρὶς νὰ διακοπῶσιν αἱ ἐργασίαι ἐν Γόρτυνι, ἤρχισαν ἐν μεγάλῃ κλίμακι ἀνασκαφαὶ ἐν Φαιστῷ τὴν 4^{ην} Ἰουνίου 1900 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Halbherr, τὸν ὁποῖον διεδέχθη κατὰ τὰ 1902 - 3 ὁ καθηγητὴς Pernier.

Εὐρίσκειτο δὲ παρῶν ἀπὸ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐργασίας ὁ ἱππότης Stefani, ζωγράφος, ἐκτελῶν τὰ σχέδια τῶν εὐρισκομένων οἰκοδομημάτων καὶ

ζωγραφίζων τὰ εὐρισκόμενα ἀρχαῖα καὶ ἐν γένει συμπράττων ὡς τεχνικὸς συνεργάτης.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνάκτορον Φαιστοῦ ὁμοιάζει πολὺ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ ὕλικὰ τῆς οἰκοδομῆς πρὸς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ. Καὶ τὰ εὐρεθέντα κινητὰ ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰ Κνώσια. Καὶ γενικῶς φαίνεται, ὅτι τὰ δύο ἀνάκτορα ἦσαν σύγχρονα, τὸ ἐν συμπληρώνει τὸ ἄλλο. Αἱ γνώσεις μας περὶ τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ γίνονται πληρέστεραι ἐκ τῆς κατ' ἀντιπαραβολῆν μελέτης ἀμφοτέρων, εἰς ἃ προσθετέον καὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἀγ. Τριάδος, περὶ οὗ εὐθὺς κατωτέρω.

Εὐρέθησαν εἰς τὴν Φαιστὸν δύο ἐποχῶν ἀνάκτορα ὑπερκείμενα τὸ ἐν τοῦ ἄλλου, ὑστερομινωϊκὸν καὶ μεσομινωϊκόν, πῆλινα ἀγγεῖα πολλὰ ὄλων τῶν μινωϊκῶν ἐποχῶν, κοσμήματα χρυσᾶ, γαλόπετραι, σφραγίσματα, καὶ πινακίδες πῆλινα μὲ γράμματα μινωϊκά, χαλκᾶ ἐργαλεῖα καὶ σκεύη καὶ μαχαίρια καὶ πῆλινα ἀγγεῖα.

Ἀνεκτιμήτου δὲ ἀξίας ὑπὲρ πάντα καὶ μοναδικὸν εὔρημα εἶναι πῆλινος δίσκος φέρων χαραγμένην ἐπιγραφὴν μὲ σημεῖα ὄχι μινωϊκά, ἀλλὰ ἄλλου συστήματος, ἐντελῶς ἀγνώστου μέχρι σήμερον.

Τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν περὶ τῶν ἀνακτόρων Φαιστοῦ ἔχει ἤδη ἐτοιμάσῃ ὁ καθηγητὴς Pernier καὶ θὰ ἐκδόσῃ αὐτήν, ὡς ἐλπίζω, ἐντὸς μηνῶν.

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ - HALBHERR, PARIBENI

Ἐνῶ ἐξηκολούθουν αἱ ἐργασίαι ἐν Φαιστῷ ὁ καθηγητὴς Ἀλμπερ μὲ τὸν ἔφορον Χατζιδάκην, ἐξετάζοντες τὸ ἔδαφος περὶ τὸ ἐρημοκλήσιον Ἀγ. Γεώργιος ὁ Γαλατᾶς, παρετήρησαν ἐκεῖ πολλὰ γαστρία Μινωϊκά.

Λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τούτου καὶ ἐξετάσαντες χωρικοὺς ἐπληροφορήθησαν, ὅτι πρὸ ἐτῶν κάτοικοι τοῦ πλησίον χωρίου Τυμπακίου ἔσκαψαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην καὶ ἐξώρυξαν μεγάλους ξεστοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησαν ὡς ὕλικὸν πρὸς οἰκοδομὴν. Ὁ καθηγητὴς Ἀλμπερ ἀπεφάσισε συνεπεῖα τῶν πληροφοριῶν τούτων νὰ ἐνεργήσῃ δοκιμαστικᾶς ἀνασκαφάς. Αὗται δὲ γρήγορα μετετρέπησαν εἰς ὀριστικὰς, ἀγορασθέντων τῶν ἐκεῖ ἀγρῶν.

Τὸ ἀνάκτορον ἀπεκαλύφθη τελείως. Εἶναι σύγχρονον μὲ τὸ νέον ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ, εἶναι μικρότερον, ἀλλ' ὁμοιότατον κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὴν οἰκοδομικὴν πρὸς ἐκεῖνο. Οἱ τοῖχοι του, ἂν ὄχι ὅλοι, ἐκαλύπτοντο ἀπὸ τοιχογραφίας λεπτοτέρας τέχνης ἀπὸ τὰς τῆς Κνωσοῦ, κρίνοντες ἀπὸ μίαν,

ἦν ἀποκολλήσαντες προσεκτικῶς τὴν μεταφέραμεν εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Μουσεῖον. Παριστάνει εἰς τοπεῖον πετρῶδες μὲ πλουσίαν βλάστησιν αἴλουρον προχωροῦντα μὲ πολλὴν προφύλαξιν, ἵνα συλλάβῃ μικρὸν πτηνόν.

Κινητὰ εὐρήματα πολλὰ καὶ μεγάλου ἐνδιαφέροντος: πινακίδες μινωϊκαὶ μὲ γράμματα, σφραγίσματα πήλινα, κοσμήματα χρυσᾶ, ἰδίως περιδέριον ἐξόχου τέχνης, εἰδώλια. Ἀπαραμίλλου ὅμως σπουδαιότητος καὶ μοναδικὰ εἶναι ἀγγεῖα ἐκ στεατίτου μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις, τὰ μόνον ἀκέραια τοιαῦτα εἰς τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον.

Πολὺ πλησίον τῶν ἀνακτόρων τῆς Ἁγ. Τριάδος εὐρέθη σύγχρονον νεκροταφεῖον. Τὸ προαναφερθὲν χρυσοῦν περιδέριον εὐρέθη ἐν αὐτῷ. Εὐρέθη δὲ καὶ μοναδικὸν εὐρημα, σαρκοφάγος λιθίνη ἔχουσα τὰς ἐξωτερικὰς παρειὰς κεκαλυμμένας ἀπὸ γραπτὰς πολυχρωμικὰς παραστάσεις τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν. Εἰς τὸ νεκροταφεῖον εὐρέθησαν καὶ Καμαραϊκὰ ἀγγεῖα καὶ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ εἰδώλια πήλινα.

Δημοσιεύσεις Paribeni Monumenti Antichi. XIV. XIX, 1904. 1908.

ΤΑΦΟΙ ΚΑΛΥΒΙΩΝ — SAVIGNONI

Εἰς τὸ χωρίον Καλύβια Πυργιωτίσης χωρικός, σκάπτων οὐχὶ μακρὰν τῆς Φαιστοῦ ἐν ἔτει 1904, εὐρήκεν ἀγγεῖα τινὰ ἐξ ἀλαβάστρου, ἅτινα ἔφεραν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ταῦτα ἐκρίθησαν ὅτι εἶχον ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν καὶ ὅτι πιθανῶς θὰ εὐρίσκοντο ἐκεῖ καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες. Συνεπῶς ἐζητήθη καὶ ἐδόθη μικρὰ πίστωσις. Διετάχθη δὲ ὁ ἑφόρος Στέφανος Ξανθουδίδης νὰ μεταβῇ ἐπὶ τύπου καὶ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφάς. Αὐταὶ ἔφεραν εἰς φῶς δέκα καὶ τέσσαρας τάφους Μινωϊκοὺς μὲ πλούσια κτερίσματα ἐντὸς αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐκρίθη, ὅτι τὸ μέρος τοῦτο εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς Φαιστοῦ, ἣτις εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Ἰταλικὴν Ἀποστολὴν δι' ἀνασκαφάς, παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τῆς περαιτέρω ἐξερευνήσεως τοῦ χώρου καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων. Τὸ ἔργον ἀνετέθη εἰς τὸν ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἀποστολῆς ταύτης καθηγητὴν Savignoni, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσε ταύτας εἰς τὸ Monumenti Antichi τόμος XIV 1904 σ. 501 ἔ.

ΑΞΟΣ — HALBHERR. DE SANCTIS

Δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαὶ ἀνεκάλυψαν μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ βαθυτέρα ἀνασκαφὴ εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς κάτω πόλεως ἔφεραν εἰς

φῶς ναὸν ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς μὲ πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων καὶ τινα σπουδαῖα χαλκᾶ, ἅτινα διατηροῦνται τῶρα εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων. Ἀδημοσίευτα.

LEBHN - HALBHERR

Εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τῆς Κρήτης, εἰς θέσιν καλουμένην σήμερον Λέντα, ἦτο γνωστόν, ὅτι ὑπῆρχεν Ἀσκληπιεῖον ἦτοι ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Εἶχον μάλιστα εὑρεθῆ ἐκεῖ πρὸ ἐτῶν Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ἃς ἠγόρασεν ὁ Σύλλογος.

Ἡ Ἰταλικὴ Ἀποστολὴ διὰ τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς ἐνήργησεν ἐπὶ τόπου ἀνασκαφᾶς καὶ ἐκαθάρισε τὸν ναόν. Εὑρέθη δὲ καὶ ἄλλας Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐρείπια καὶ δευτέρου ναοῦ πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἄλλα ἐρείπια καὶ ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν κρήνην.

Μέρος τῶν ἐπιγραφῶν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Federico Halbherr εἰς τὰ Rendiconti della R. Accademia dei Lincei, 1901.

PYTION

Ἐρευναι εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ρυτίου (Ροιάσι Μεσαρᾶς) ὑπὸ τοῦ καθ. Ἀλμπερ καὶ τῆς Δ^{ιδος} Guarducci ἔγειναν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1929, καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τῆς Guarducci μὲ τοπογραφικὸν χάρτην εἰς τὴν Rivista dell' Istituto di Archeologia e storia dell' arte, Tom. II. Ρώμη, 1930.

ΠΡΙΝΙΑΣ - PERNIER

Εἶναι τὸ τελευταῖον χωρίον πρὸς νότον τῆς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου. Τοῦ χωρίου ὑπέρεκειται λόφος, τοῦ ὁποῖου ἡ κορυφὴ οὔσα ἐπίπεδος ὀνομάζεται Πατέλλα.

Πρὸ ἐτῶν τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου εἶχεν ἀποκτήσῃ γεωμετρικά τινα ἀγγεῖα πῆλινα καὶ εἰδῶλια τῆς θεᾶς τῶν ὄψεων, εὑρεθέντα μεταξὺ τοῦ χωρίου καὶ τῆς Πατέλλας.

Ἡ Ἰταλικὴ Ἀποστολὴ λαβοῦσα νόμιμον ἄδειαν ἤρχισεν ἐκεῖ ἀνασκαφᾶς κατὰ τὸ 1906 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Pernier. Εὑρέθησαν τὰ ἐρείπια δύο ναῶν ἀρχαϊκῶν, ἢ μᾶλλον γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Τοῦ ἐνὸς τούτων μόνον ἔχνη ἐσώζοντο. Τοῦ ἄλλου ὅμως ναοῦ ἐσώζοντο ἐπαρκῶς τὰ ἐρείπια, ὥστε νὰ γίνῃ ἀκριβὲς σχέδιον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Stefani.

Σπουδαιότατα ὅμως εὑρήματα ἦσαν μέρος τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ ἀπὸ

μεγάλους πάθους λίθους, ἐφ' ὧν ἦτο λαξευμένη ἐν χαμηλῷ ἀναγλύφῳ πομπή ἱπέων. Πλὴν τούτων δὲ εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ τεμάχια τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἐξ ὧν ἀνεστηλώθη αὕτη δλόκληρος ἐντὸς τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου κατὰ τὰ σχέδια τοῦ ἱππότου Stéfani.

Ἐπὶ τῆς Πατέλλας εὐρέθησαν καὶ τὰ ἐρείπια φρουρίου Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Pernier εἰς τὸν Α΄ τόμον τοῦ Annuario τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἱταλικῆς Σχολῆς.

ΑΡΚΑΔΕΣ - LEVI, HALBHERR

Φρατὶ εἶναι τὸ ὄνομα λόφου ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου Παναγιὰ Πεδιάδος. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ καθηγητῆς Ἀλμπερ παρετήρησε πρὸ πολλῶν ἐτῶν περὶ τὸ παρεκκλήσιον Προφήτης Ἡλίας γαστρία ἀρχαῖα καὶ κτίρια ἐπίσης, μόλις ὑπερέχοντα τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἔτος 1925 ἀνέθηκαν ὁ καθηγητῆς Ἀλμπερ καὶ ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἱταλικὴ Σχολὴ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἐδάφους δι' ἀνασκαφῶν εἰς μεγάλην κλίμακα εἰς τὸν διδάκτορα κ. Levi.

Ἀπέβησαν δὲ εὐτυχεῖς αἱ ἐρευναι αὗται, ἀποκαλύψασαι πόλιν γεωμετρικῆς περιόδου καὶ ὑπερκειμένην ἀκρόπολιν καὶ νεκροταφεῖον σύγχρονον. Τὰ κινητὰ εὐρήματα ἦσαν ἄφθονα, ἰδίως εἰς πῆλινα ἀγγεῖα καὶ χαλκώματα. Ἀξιοσημεῖωτα ἰδίως εἶναι τεμάχια ἀσπίδων ὁμοιοζουσῶν πρὸς τὰς τοῦ Ἰδαίου Ἀντροῦ. Ἐδημοσιεύθησαν εἰς Annuario X-XII. 1927-29 (1931).

Παραλείπομεν ἄλλας μικροτέρας ἐρεῦνας τῆς Ἱταλικῆς ἀποστολῆς εἰς Λύττον, Λάππαν, Ἀπτερα, Φαλάσαρναν καὶ ἄλλοῦ, διότι ἠθέλομεν ὑπερβῆ κατὰ πολὺ τὰ ὄρια, ἅτινα προωρίσαμεν διὰ τὸ πονημάτιον τοῦτο.

ΓΑΥΔΟΣ

Προσθέτομεν μόνον ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Γαύδου ἐνηργήθη μικρὰ ἐρευνα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ De Sanctis καὶ τῶν Διδακτόρων Levi καὶ Colini καὶ εὐρέθησαν ἴχνη ναοῦ καὶ ἐπιγραφή ἀφιερωτικὴ εἰς Δία τὸν Καύδιον. Ἄρθρον περὶ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Bullettino d'Arte, Ρώμη 1928.

ΒΕΝΕΤΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ - GIUSEPPE GEROLA

Τὸ βασιλικὸν Βενετικὸν Ἰνστιτοῦτον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων καὶ τέχνης εἰς συνεδρίαν αὐτοῦ τῆς 26 Φεβρουαρίου 1899 ἔλαβε τὴν ἀπόφα-

σιν νὰ στείλῃ ἴδιον ἀπεσταλμένον εἰς Κρήτην, ἵνα μελετήσῃ καὶ λάβῃ φωτογραφίας, ἐκμαγεῖα καὶ σχέδια πάντων τῶν σωζομένων ἀκόμη ἔργων τέχνης Βενετικῆς.

Τὸ ἔργον ἀνετέθη εἰς τὸν διδάκτορα Ἰωσήφ Geola νεώτατον τότε καὶ ἐκτάκτου δραστηριότητος ἐπιστήμονα. Αἱ ἔρευναι αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ διήρκεσαν δύο ἔτη, συμπληρωθεῖσαι κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1902.

Τὰς ἐρεῦνας του ταύτας ἐδημοσίευσεν εἰς 4 μεγαλοπρεπεῖς τόμους, πολυτελοῦς ἐκδόσεως, δαπάνῃ τοῦ προειρημένου Ἰνστιτούτου, μὲ πλείστας εἰκόνας, περισσότερα διαγράμματα κτιρίων, ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων, δημοσίων οἰκοδομημάτων, φρουρίων κλπ.

Ἐκαμε χιλίας φωτογραφίας καὶ ἐβδομήκοντα ἐκμαγεῖα διὰ γύψου, ἅτινα κατετέθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἰνστιτούτου.

Ἐργον τεράστιον καὶ ὑψίστης ἐπιστημονικῆς ἀξίας.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἀπησχολημένη αὕτη εἰς τὰς μεγάλας ἀνασκαφὰς εἰς Δῆλον καὶ Δελφούς, δὲν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῇ εἰς σοβαρὰς ἐρεῦνας ἐν Κρήτῃ. Δὲν ἠδιαφόρησεν ὅμως καὶ ἐντελῶς, ἀλλ' ἔστειλεν εἰς Κρήτην τὸ ἔτος 1890 τὸν ἑταῖρον αὐτῆς Jouber, ἵνα ζητήσῃ χῶρον πρὸς ἀνασκαφὴν εἰς τὰ πέριξ Κνωσοῦ. Ἀπέτυχεν ὅμως οὗτος νὰ ἀγοράσῃ ἀγροὺς πλησίον ἐκεῖ. Ἀπουσίαζεν ἄλλως τε ἐκ Κρήτης ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Χατζιδάκης μεταβὰς εἰς Σῦρον, ὅπου καὶ διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη, διότι δὲν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἀπέναντι τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1889.

ΙΤΑΝΟΣ - DEMARGNE

Κατόπιν ἐστάλη ὁ Ἰωσήφ Demargne, ὅστις ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς εἰς Ἴτανον κειμένην εἰς τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τῆς νήσου. Ἀνεκάλυψεν ἐκεῖ λείψανα Ἑλληνικῆς πόλεως καὶ τινὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ προχωρήσῃ, διότι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἦτο κτισμένη ἡ πόλις, εἶχε πάθῃ καθίζησιν καὶ συνεπῶς τὰ ἑρείπια αὐτῆς εὗρισκοντο ὑπὸ τὴν θάλασσαν.

ΛΑΤΩ - DEMARGNE

Ὁ ἴδιος ἐξηρεῦνησε καὶ τὴν ἀρχαῖκην πόλιν, ἣτις ἔκειτο εἰς Γουλαῖν ἢ Κουντάρατον καὶ ἣτις ἦτο πιθανώτατα ἡ Ἄνω Λατώ. Εὗρηκεν ἐκεῖ πολλὰ πῆλινα εἰδῶλια καὶ ἀγγεῖα.

Δυστυχῶς ὁ συμπαθέστατος ἐπιστήμων οὗτος υπέκυψεν εἰς βαρεῖαν νόσον προῶρως.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα μελετᾷ νῦν πρὸς δημοσίευσιν ὁ ἐπίσης ἀρχαιολόγος υἱὸς του.

ΜΑΛΙΑ - ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ, PICARD, ROUSSEL, RENAUDIN,
CHARBONNEAUX, CHAPOUTIER

Ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος Spratt εἰς τὸ δίτομον σύγγραμμά του *Travels and Researches in Crete 1865* ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὴν θέσιν Ἑλληνικὸ Λειβάδι πλησίον τοῦ χωρίου Μάλια¹ βοσκὸς τις εὗρηκε τυχαίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φύλλα χρυσοῦ. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου πιστεύσαντες, ὅτι κρύπτεται ἐκεῖ θησαυρός, ἔσπευσαν νὰ ἀνασκάψωσι τὸν τόπον. Ἄτυχῶς ὁμως μόνον ὀλίγα οὐγγία χρυσοῦ εὗρέθησαν εἰς φύλλα λεπτότατα.

Τοῦτο οὐδενὸς ἀρχαιολόγου εἴλκυσε τὴν προσοχήν. Ὁ διευθυντὴς ὁμως τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου ἐπισκεφθεὶς ἐπανειλημμένως τὸν τόπον παρετήρησεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀγρῶν ἐκεῖ γαστρία Μινωϊκὰ καὶ κτίρια μικρὸν ὑπερέχοντα τοῦ ἐδάφους καὶ ἔχοντα χαρακτῆρα Μινωϊκὸν καὶ τέλος εἰς μίαν ἐπίσκεψίν του μὲ τὸν καθηγητὴν Τσουνταν εἶδον λίθον ἔχοντα ἐγγάρακτον γράμμα Μινωϊκόν, ἀσφαλὲς πλέον τοῦτο σημεῖον, ὅτι ἐκεῖ ἐκρύπτετο σπουδαῖον Μινωϊκὸν οἰκοδόμημα.

Ἐζήτησα καὶ ἔλαβον ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν μικρὰν πίστωσιν ἵνα ἀρχίσω ἀνασκαφάς. Καίτοι ἡ δοθεῖσα μοι πίστισις ἦτο ἀνεπαρκὴς διὰ σπουδαίας σκαφικὰς ἐξερευνήσεις, ἤρχισα ἐν τούτοις τοιαύτας.

Μετ' ὀλίγων ἡμερῶν ἐργασίαν ἀπεκάλυψα μέρος τῶν ἀνακτόρων· ἐξερεύνησα δὲ καὶ δύο τάφους Μινωϊκοὺς εἰς τὴν παραλίαν πλησιέστατα τῆς θαλάσσης. Ἐδημοσίευσα πρόχειρον ἔκθεσιν τῶν ἐργασιῶν μου τούτων εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1915.

Ἐπανέλαβον τὰς ἐρεῦνας καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα δύο ἔτη. Τὸ τρίτον ὁμως ἔτος, ἐπειδὴ αἱ πιστώσεις περιορίζοντο βαθμηδόν, ἀπεφάσισα νὰ διακόψω τὰς ἐρεῦνας μου.

¹ Πολλοὶ γράφουσι Μάλια μὲ δύο λάβδα σχετίζοντες αὐτὴν πρὸς τὴν λέξιν Μαλλία. Ὁ μακαρίτης ὁμως Ξανθουδίδης ἐσυσχέτιζε πρὸς τὴν λέξιν ὀμαλὸς καὶ ἐπίστευεν ὅτι πρέπει νὰ γράφεται μὲ ἔν λ.

Πεισθεὶς ὁμως, ὅτι ὁ τόπος ἦτο σπουδαιότατος καὶ ὅτι ὑπέσχετο πολλὰ μετὰ σοβαρὰν ἐξερεύνησιν, ἐδήλωσα ταῦτα εἰς τὸν τότε διευθυντὴν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς καθηγητὴν Ricard, ὅστις εὐχαρίστως ἐδέχθη τὰς προτάσεις μου, ἵνα συνεργασθῶμεν εἰς Μάλια.

Καὶ ἐγὼ μὲν ἀσθενήσας σοβαρῶς καὶ χρονίως κατέστην ἀνίκανος δι' ἐργασίας κοπιώδεις, ἡ δὲ Γαλλικὴ Σχολὴ ἀνέλαβε τὸ ἔργον μόνη καὶ ἐξακολουθεῖ τοῦτο.

Ἐως τώρα ἀνεκαλύφθη ἀνάκτορον εὐρύτατον ἀντιστοιχοῦν χρονολογικῶς πρὸς τὰ παλαιότερα τῆς Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, τοῦτέστιν εἶναι μεσομινωϊκόν.

Τὰ κινητὰ ὁμως εὐρήματα εἶναι ἐλάχιστα σχετικῶς μὲ τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνακτόρων. Καίτοι ὀλίγα, ὡς εἶπομεν, τὰ εὐρήματα εἶναι ἐν τούτοις λίαν ἐνδιαφέροντα καὶ τινα μοναδικά. Οἷος ὁ ἐκ πρασίνου λίθου πέλεκυς, οὔτινος ἢ πτέρνα παριστιᾶ προτομὴν πάνθηρος καὶ μακρὸν χάλκινον ξίφος μὲ λαβὴν ἐπίχρυσον καὶ ἐκ χρυστάλλου. Εὐρέθησαν καὶ πήλινα πρίσματα μὲ γράμματα Μινωϊκά, πήλινα ἀγγεῖα καὶ πίθοι καὶ εἰδώλια.

Ἐως τώρα ἐξεδόθη ἡ πρώτη ἔκθεσις ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, Premier Rapport 1922 - 24, διὰ τοῦ καθηγητοῦ F. Charoutier et J. Charbonneaux.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Οἱ Γερμανοὶ δὲν ἐνήργησαν ἀνασκαφὰς ἐν Κρήτῃ, ἔδειξαν ὁμως μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰς Κρητικὰς ἀρχαιότητας ἀπὸ τὴν περιήγησιν τοῦ καθηγητοῦ E. Fabricius τὸ 1884 καὶ ἐξῆς.

Ἐπὶ ἔτη οἱ διευθυνταὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ᾧδήγουν κατ' ἔτος τοὺς μαθητὰς τῆς Σχολῆς εἰς Ἡράκλειον, ὅπου διέμενον ἐπὶ ἡμέρας μελετῶντες τὰς ἀρχαιότητας τοῦ Μουσείου καὶ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους. Πολλὰ δὲ μελέται ἔχουσι γραφῇ ἀπὸ σπουδαίους Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους περὶ τῶν Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν μνημονεύομεν τὸν Σουηδὸν Sam Wide, τὸν Ρῶσον Οὐσπένσκη. Ἀλλὰ καὶ δύο Ἰάπωνες καθηγηταὶ ἐπεσκέφθησαν τὸ Μουσεῖον.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ ΕΦΟΡΩΝ ΙΔΑΙΟΝ ΑΝΤΡΟΝ-ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

Τὸ ἔτος 1884 συνέπραξεν οὗτος μὲ τὸν καθηγητὴν Ἀλμπερ εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου.

Ἐν ἔτει 1887 ἤρχισεν ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν αὐτὸν καθηγητὴν τὴν ἔρευναν τοῦ Σπέους Εἰληθυΐης. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἔμεινεν ἀτελής· διότι δι' ἔλλειψιν ἐπαρκoῦς ἀερισμοῦ ἠσθένησαν ὅλοι οἱ ἐντὸς τοῦ Σπηλαίου ἐργαζόμενοι.

Ἐκθεσις σύντομος τῆς ἐρέυνης ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Παρνασσὸν ἔτος Ζ' φύλ. I. Τὸ σπήλαιον τοῦτο ἀνέσκαψεν ἐσχάτως τελείως ὁ νῦν διευθυντὴς τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου Σπυρίδων Μαρινᾶτος.

I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ - ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ

Τὸ χωρίον τοῦτο κεῖται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μονοφατσίου καὶ γίνεται ἐν αὐτῷ ἐβδομαδιαία ἐμπορικὴ πανήγυρις ἢ μᾶλλον λαϊκὴ ἀγορά. Πλησιέστατα τοῦ χωρίου νοτιοδυτικῶς εὐρίσκεται σπήλαιον, ἐκ τοῦ ὁποῖου οἱ χωρικοὶ πoλλάκις ἐξήγαγον μικρὰ ἀρχαῖα. Πληροφορηθεὶς ταῦτα ἐν ἔτει 1909 ὁ Ἰωσήφ Χατζιδάκης ἐζήτησε πίστωσιν ἀπὸ τὴν Κρητικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐξηρέυνησεν αὐτό. Εὐρῆκεν ἐντὸς αὐτοῦ πῆλινα ἀγγεῖα πρωτομινωϊκὰ καὶ τινα μέλανα τῶν λεγομένων Μινυείων, πολλὰ χαλκᾶ ξίφη καὶ μαχαίρια, καὶ ἀρκετοὺς μικροὺς διπλοὺς πελέκεις ἀναθηματικoὺς καὶ ἓνα τοιοῦτον ἐξ ἀργύρου, μοναδικὸν ἐκ τοιοῦτου μετάλλου.

Ἐδημοσιεύθη ἔκθεσις εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Σχολῆς B. S. A. 1919.

ΤΥΛΙΣΟΣ — ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου ἀπέχει πρὸς δυσμὰς καὶ νότον τοῦ Ἡρακλείου δώδεκα περίπου χιλιόμετρα. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο ἀπαράλλακτον καὶ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους, ὡς διαπιστοῦται ἐκ νομισμάτων καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐπὶ τόπου ἀπὸ ἐμὲ αὐτόν.

Τὸ ἔτος 1906 κάτοικός τις τοῦ χωρίου, σκάπτων εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Χαλέπας, εὐρῆκε τέσσαρας πελωρίους λέβητας, τοὺς ὁποίους ἔφερεν εἰς τὸ Ἡράκλειον, ἵνα τοὺς πωλήσῃ ὡς παλαιὸν χαλκόν. Τούτους εἶδομεν κατὰ τύχην εἰς ἐργαστήριον χαλκέως καὶ τοὺς ἠγοράσαμεν διὰ τὸ Μουσεῖον.

Ἐζητήσαμεν δὲ ἀμέσως ἄδειαν καὶ πίστωσιν ἀπὸ τὴν Κρητικὴν Κυβέρνησιν πρὸς ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν. Ἦρχισαν αὐταὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1919 καὶ διήρκεσαν τρεῖς θερινὰς περιόδους. Ἀνεκαλύφθησαν τρία μέγαρα πλησιέστατα μὲν πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων. Ἐκαστον τούτων

εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸ ἄλλο μέγαρον μεσομινωϊκόν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη τὸ μέγαρον τῆς μέσης οἰκοδομικῆς περιόδου Τυλίσου ὑστερομινωϊκὸν α' καὶ ἐπὶ τούτου πάλιν καταστραφέντος ἐκτίσθη τὸ τρίτον καὶ ἐπιπολαιότατον μέγαρον τῆς ἐσχάτης Μινωϊκῆς ἢ Μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἡ ἀκμὴ τῆς Μινωϊκῆς Τυλίσου εἶναι ἡ ὑστερομινωϊκὴ α'.

Ὁ τόπος κατρωκεῖτο καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν, διότι καὶ ταύτης εὐρέθησαν ἐπιπολαιότατα λείψανα ἦτοι βωμός, εἰδῶλια, καὶ λίθινοι βάσεις δύο πελωρίων κίωνων.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην φαίνονται σαφέστατα αἱ τρεῖς ἐπάλληλοι οἰκοδομικαὶ περίοδοι.

Ἀξιόλογα ἦσαν καὶ τὰ εὐρεθέντα κινητὰ εὐρήματα, πηλίνα ἀγγεῖα καὶ πίθοι ὄλων τῶν ἐποχῶν (εἷς τούτων ἔχει χαραγμένην Μινωϊκὴν ἐπιγραφὴν), χαλκοῦν εἰδῶλιον ἀνδρικόν, τὸ μέγιστον τῶν τέως εὐρεθέντων, μικρὰ τεμάχια τοιχογραφιῶν, πινακίδων μὲ γράμματα Μινωϊκά, γαλόπετρα, καὶ κύλινδρος Βαβυλωνιακὸς ἐξ αἱματίτου λίθου, οἱ προμνημονευθέντες πελώριοι λέβητες, τάλαντον χαλκοῦν, μικροὶ ἀναθηματικοὶ χαλκοὶ πελέκεις καὶ ἄλλα.

Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα Ἀθηνῶν τοῦ 1912, σ. 197 κατόπιν δὲ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ Γαλλιστὶ κατὰ μετάφρασιν L. Franchet τὸ ἔτος 1921. I. Hazzidakis. Tyllissos à l'époque Minoenne. Ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσίς ἔχει δοθῆ πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν ἐκδοτικὸν οἶκον P. Geutner ἐν Παρισίοις.

ΚΡΗΤΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ - ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

Ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸν Ἄλμυρον ποταμὸν μετὰ ῥαγδαίας βροχᾶς κατὰ τὸ ἔτος 1914 ἐφάνησαν τεμάχια λαρνάκων πηλίνων. Σκάψας ἐκεῖ εὐρήκα πηλίνας λάρνακας τεθαμμένας ἐντὸς τοῦ ἀμμώδους ἐδάφους, βαθύτερον δὲ καὶ πίθους μεσομινωϊκοὺς καὶ σκελετὸν ἀνθρώπου ἐντὸς αὐτοῦ.

Δημοσίευσίς. Athenische Mitteilungen XXXVIII. 1913, σ. 43 ἔ.

Ὁ βαθύτερον εὐρεθεὶς μεσομινωϊκὸς πίθος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς εἰς τὸ συγγραμμὰ του Palaces of Minos καὶ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, 1918 σ. 45 ἔ.

ΜΙΝΩΪΚΟΙ ΤΑΦΟΙ Εἰς τὸ ΧΩΡΙΟΝ ΓΟΥΡΝΕΣ - I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

Πλησίον τοῦ μικροῦ τούτου χωρίου ἀνεκαλύψαμεν ἐν ἔτει 1914 λάκκον πλήρη μεσομινωϊκῶν ἀγγείων πηλίνων. Ἐντὸς τοῦ λάκκου δὲν εὐρέθη οὐδὲν

τεμάχιον χαλκοῦ ἢ ὄστου. Τὰ εὑρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι ὅλα μεσομινωϊκά, ἀπόδειξις, ὅτι ταῦτα δὲν εἶχον σχέσιν μὲ τοὺς πλησιέστατα ἀνασκαφέντας ὑστερομινωϊκοὺς τάφους. Οἱ τάφοι οὗτοι σπηλαιώδεις, μὲ μακροὺς δρόμους, βαθύτατα λαξευμένοι εἰς τὴν πλαγιὰν λόφου ἐκ πολὺ μαλακοῦ τιτανολίθου, περιεῖχον λάρνακας καὶ ἐντὸς αὐτῶν περιδέραια μὲ ψηφίδας ἐκ πορσελάνης καὶ γαλόπετρες. Ἐκτὸς τῶν λαρνακῶν συνελέξαμεν ἀρκετὰ πῆλινα ἀγγεῖα. Δημοσίευσις. Ἀρχαιολ. Δελτίον 1918, σ. 45 ἔ.

ΠΗΛΙΝΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΓΟΡΤΥΝΟΣ - ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὑπὲρ τὸ χωρίον Ἁγιοὶ Δέκα λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία χωρικός τις εὑρισκεν εἰς τὸν ἀγρὸν του ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πῆλινα εἰδώλια, ἅτινα ἐπῶλει. Μαθόντες τοῦτο μετέβημεν εἰς Ἁγίους Δέκα τὸν Μάρτιον τοῦ 1909. Σκάψαντες εἰς τὸ ὑποδειχθὲν εἰς ἡμᾶς μέρος, εὑρομεν λάκκον ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξηγάγομεν πλῆθος εἰδωλίων καὶ ἀγγείων καὶ πηλίων λύχνων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ πλεῖστα τῶν εἰδωλίων παριστάνουσι κοράσια ἢ παῖδας 12-15 ἐτῶν κρατοῦντα χοιρίδια, ἄλλα δὲ γυναικας φερούσας ἐπίσης χοιρίδια καὶ χύτρας.

Ἐκ τούτων ὑπεθέσαμεν, ὅτι πλησίον θὰ εὑρίσκετο Ἱερὸν Δήμητρος. Ἐρευνήσαντες περίξ καὶ πολλαχοῦ ὀρύξαντες λάκκους, οὐδὲν ἵχνος εὑρήκαμεν ναοῦ ἢ ἱεροῦ.

Περιμένων τὴν ἀνακάλυψιν ἱεροῦ σχετικοῦ πρὸς τὰ εὑρήματα, ἀνέβαλλον τὴν δημοσίευσιν, ἕως ὅτου δεινὴ νόσος καταλαβοῦσά με ἐπέβαλεν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἐργασίας. Συγχρόνως δὲ μὲ κατέλαβε καὶ τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας· διὸ ὑπέβαλλον τὴν ἀπὸ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας παραίτησίν μου τὸ ἔτος 1923, ἀφοῦ εἰργάσθην μὲ ἀδιάπτωτον ζῆλον ἐπὶ τεσσαράκοντα συναπτά ἔτη. Εἶχον ὅμως τὴν ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, ὅτι κατέλιπον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Κρητικῆς ἀρχαιολογίας διάδοχον ἐμπειρότατον καὶ ἱκανότατον, τὸν ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνεργάτην μου Στ. Ξανθουδίδην. Ἀτυχῶς μετὰ 5 ἔτη ὑπέκυψεν οὗτος εἰς καρδιακὸν νόσημα, ἔξ οὗ ἔπασχε πρὸ πολλοῦ. Καὶ οὕτως ἔκλεισεν ἡ πρώτη περίοδος τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρῆτῃ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Κρητῶν αὐτοδιδάκτων ἀρχαιολόγων.

ΝΙΡΟΥ ΧΑΝΙ-ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

Εἰς τὸ 13^{ον} χιλιόμετρον τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἡράκλειον εἰς Χερσονήσον καὶ

τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας χωρικοὶ εὗρον πρὸ πολλῶν ἐτῶν πῆλινα ἀγγεῖα. Τινὰ τούτων εἶδον οἱ ἔφοροι Χατζιδάκης καὶ Ξανθουδίδης καὶ τὰ ἀνεγνώρισαν ὡς Μινωϊκά. Ὁ τόπος ὑπέσχετο τὴν εὖρεσιν Μινωϊκῶν πραγμάτων διὸ ἀνέλαβεν ὁ ἔφορος Στ. Ξανθουδίδης νὰ ἐξερευνήσῃ αὐτόν.

Τὸ θέρος τοῦ 1918 ἐξετέλεσε κατὰ πρῶτον δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν καὶ κατοπιν ὀριστικὴν τοιαύτην. Ἀπεκάλυψε Μινωϊκὸν μέγαρον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πολὺ ἐνδιαφέροντα Μινωϊκὰ πράγματα. Τὰ σπουδαιότερα τούτων εἶναι τέσσαρες πελώριοι διπλοῖ χαλκοῖ πελέκεις λατρευτικοὶ καὶ πολλὰ τρίποδες τράπεζαι προσφορῶν. Ἐδημοσιεύθησαν εἰς Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1922, σ. 1 ἔ.

ΠΥΡΓΟΣ - ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν πρὸς Χερσόνησον ὁδόν, διαρρήξαντες βράχους διὰ δυναμίτιδος πλησίον τῆς παραλίας, ἀπεκάλυψαν πηλίνας λάρνακας καὶ τινα ἄλλα πῆλινα ἀγγεῖα. Ἐνεργήσας ἐκεῖ ἀνασκαφὴν ὁ ἔφορος Ξανθουδίδης, διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν σπηλαιωδῶν τάφων πρωτομινωϊκῶν.

Οἱ νεκροὶ ἦσαν τεθαμμένοι ἐντὸς πηλίνων λαρνάκων. Οἱ τάφοι εἶχον ἀνοιχθῆ καὶ συληθῆ πρότερον. Τὰ εὗρήματα φυλάσσονται εἰς Προθήκην ἀριθ. 63.

Δημοσίευσις Ἀρχαιολ. Δελτίον 1918, 136.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ ΕΙΣ ΧΑΜΑΙΖΙ ΣΗΤΕΙΑΣ - ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

Κατὰ τὸ ἔτος 1903 ὁ Ἰ. Φράγκος, σκάπτων θεμέλια οἰκίας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Σουβλωτὸ Μουρί, ἀνεκάλυψε τοίχους παλαιούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξώρυττε λίθους πρὸς οἰκοδομήν. Εὗρηκε δὲ καὶ τινα χάλκινα πράγματα. Ἡ τοπικὴ ἀρχὴ πληροφορηθεῖσα ταῦτα διέταξε τὴν διακοπὴν πάσης ἐργασίας καὶ εἰδοποίησε τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν.

Ὁ ἔφορος Σ. Ξανθουδίδης μεταβάς ἐπὶ τόπου ἤρχισεν ἀνασκαφὰς τὴν 26 Ἰουνίου 1903. Διὰ τούτων ἀπεκαλύφθη οἰκία πρωτομινωϊκῆ, ὑψίστης ἐπιστημονικῆς σπουδαιότητος διὰ τὸ παράδοξον καὶ μοναδικὸν μέχρι τοῦδε εἰς Κρήτην ῥοειδὲς σχῆμα τῆς. Εἶναι διηρημένη εἰς 16 διαμερίσματα. Κινητὰ εὗρήματα: Δύο εἰδώλια πῆλινα ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀγγεῖα Καμαραϊκά, λίθινα δοχεῖα, μονόστομος λίθινος πέλεκυς.

Ἐδημοσιεύθησαν εἰς Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1906, 111.

ΘΟΛΩΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΜΕΣΑΡΑΣ - ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

Τὸ χωρίον Κουμάσα κεῖται δέκα περίπου χιλιόμετρα νοτιανατολικῶς τῆς Γόρτυνος, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ὄροσειρᾶς Ἀστερουσίας. Κάτοικος τοῦ χωρίου τούτου εὗρὼν τυχαίως εἰς τὸν ἀγρὸν του ἀρχαῖα τινὰ πράγματα τὰ ἔφερεν εἰς τὸ Μουσεῖον, ὅπου ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἔχοντα πολλὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ ἀνήκοντα εἰς τὴν μεσομινωϊκὴν περιόδον.

Ὁ χωρικός ἐδήλωσεν, ὅτι εὗρισκονται καὶ ἄλλα ἀρχαῖα κατεχόμενα ἀπὸ χωρικούς σκάπτοντας παρανόμως. Διὰ ταῦτα ἐθεωρήθη σκόπιμος ἡ μετάβασις εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ ἐφόρου Ξανθουδίδου. Ἐφθάσεν εἰς τὸ χωρίον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1910 καὶ ἤρχισεν ἀμέσως ἀνασκαφήν. Ταχέως δὲ ἐβεβαιώθη, ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ συστάς τάφων θολωτῶν πρωτο- καὶ μεσομινωϊκῶν. Ὁ Ξανθουδίδης ἀνεκάλυπεν, ὅτι τοιοῦτοι τάφοι ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὴν θέσιν Πορτί καὶ εἰς Ἀγ. Εἰρήνην.

Αἱ ἔρευναι ἐξηκολούθησαν εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ διήρκεσαν μέχρι τοῦ ἔτους 1918.

Οἱ ἐξερευνηθέντες τάφοι εἶναι πλέον τῶν εἴκοσι, ὃ δὲ πλοῦτος τῶν εὕρημάτων καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν σπουδαιοτάτη, ἐπεχύθη δὲ ἀπὸ τούτου πολὺ φῶς εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην περιόδον τοῦ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἐπομένην τῆς νεολιθικῆς. Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων εὕρημάτων εἶναι πολλαὶ σφραγίδες ἐκ λίθων καὶ θαυμαστῆς τέχνης. Ὑπερερουσὶν αἱ ἐξ ἔλεφαντόδοντος τοιαῦται. Συνελέγησαν καὶ κρανία τῶν νεκρῶν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον διὰ κρανιολογικὰς μελέτας.

Τὴν μελέτην τοῦ ἐφόρου Ξανθουδίδου περὶ τῶν τάφων τούτων μετέφρασεν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὁ καθηγητὴς Droop καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς πολυτελεῆ ἔκδοσιν, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Λιβερπούλ με πρόλογον τοῦ Ἔβανς, ἐν ᾧ ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκριβολογίαν τοῦ ἐρευνητοῦ. Δημοσίευσις. The Vaulted Tombs of Messara.

ΕΦΟΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐφόρου Ξανθουδίδου ἦλθεν εἰς Κρήτην ὁ ἔφορος Κυκλάδων Πίπας, ἵνα παραλάβῃ τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον καὶ ἀναπληροῖ τὸν εἰς Γερμανίαν ἀπουσιάζοντα διευθυντὴν αὐτοῦ Σπ. Μαρινᾶτον μέχρι τῆς ἐπανόδου του, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν ἐπιμελητὴν Σταυρόπουλον.

Ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος διωρίσθη ἔφορος τῆς δεκάτης ἀρχαιολογικῆς περιφερείας κατὰ Μάιον τοῦ 1925 σ. 53 ἔ.

ΜΕΣΟΜΙΝΩΪΚΗ ΟΙΚΙΑ ΕΝ ΜΕΣΑΡΑΙ - ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Παρά τὸ χωρίον Κουπέ, ἀπέχον τῆς Φαιστοῦ μίαν περίπου ὥραν, ἀνέσκαψεν ὁ ἔφορος Μαρινᾶτος μεσομινωϊκὴν οἰκίαν καὶ ἐδημοσίευσεν ταύτην εἰς τὸν 9^{ον} τόμον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου 1924 - 5 σ. 53 ἔ.

ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ - ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἴδιος ἤρχισε ἀνασκάπτων τοὺς εἰς τὴν θέσιν Ἅγιοι Θεόδωροι, πλησίον τοῦ Νίρου-Χάνι, Μινωϊκοὺς λιμένας δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Δημοσίευσεν Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρείας 1925 - 6 σ. 141 ἔ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἤρχισεν τὴν ἀνασκαφὴν θολωτοῦ τάφου παρὰ τὸ χωρίον Κράσι τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος.

Παρά τὸν Καρτερόν ἀνέσκαψε λαξευτὸν τάφον.

Κατόπιν ἀνεχώρησεν εἰς Γερμανίαν. Ἐπέστρεψεν εἰς Κρήτην τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1929.

Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνέσκαψε θολωτὸν τάφον παρὰ τὸ χωρίον Βοροῦ Μονοφατσίου.

Τὸ αὐτὸ ἔτος δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξηρεύνησε τελείως τὸ Σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας παρὰ τὸν Καρτερόν. Εὗρηκεν ἐν αὐτῷ πλήθυνα ἀγγεῖα ὄλων τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν, ἐν οἷς πολλὰ Πρωτομινωϊκὰ μέλανα. Πρβ. Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρ. 1929. 1930.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Εἶπομεν προηγουμένως, ὅτι μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη, ὡς προέδρου τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, ἐψηφίσθη, ἵνα ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἀποβλέψῃ μᾶλλον εἰς τὴν συλλογὴν εἰδήσεων καὶ παντὸς, ὅτι συμβάλλει διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης ἐν γένει. Μεταξὺ τούτων ἦτο βέβαια καὶ ἡ συλλογὴ ἐπιγραφῶν καὶ παντὸς εἴδους ἀρχαίων ἀντικειμένων. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρειαζόντο πρὸ παντὸς βιβλία καὶ ἴδρυσις Κρητικῆς Βιβλιοθήκης.

Πρὸς τοῦτο ἡ κοσμητεία τοῦ Συλλόγου ἐψήφισεν ἀμέσως κατὰ τὸ 1883 δραχμὰς 2000 πρὸς ἀγορὰν βιβλίων ἀφορώντων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης ἐν γένει. Τὸ ποσὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι βέβαια ἐλάχιστον, λαμβανομένου

ὅμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Σύλλογος οὐδὲν εἶχε μόνιμον εἰσόδημα, οὐδὲ ὑποστήριξιν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, ἥδρευε δὲ καὶ εἰς πόλιν μικρὰν ἐπαρχιακὴν, μόλις ἔχουσαν δέκα χιλιάδας κατοίκους Χριστιανούς, ἦτο μέγα.

Τὸ ποσὸν τοῦτο ταχέως ἐξηντλήθη καὶ δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συναχθῆ ἄλλο πρὸς συνέχισιν τοῦ σκοποῦ τούτου.

Ἡ λεγομένη δημογεροντία ἦτοι Ἐπιτροπὴ διαχειριζομένη τὴν περιουσίαν τῶν Μοναστηρίων, εἶχε μικρὰν βιβλιοθήκην ἐκ παλαιοῦ. Ταύτην ἐζήτησεν ὁ Σύλλογος νὰ τοῦ παραχωρηθῆ, ἵνα συγχωνευθῆ μὲ τὴν σχηματιζομένην βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου. Ἡ δημογεροντία, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν αὐτοῦ καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν προσώπων τῆς κοσμητείας, τὰ παρεχώρησε προθύμως. Ἡ κοσμητεία ὅμως δὲν ἐκράτησεν ὅλα τὰ βιβλία, ἀλλ' ἐδιάλεξε μόνον τὰ ἱστορικά, τὰ δὲ ἄλλα ἀφήκεν εἰς τὴν δημογεροντίαν, ἣτις τὰ παρεχώρησεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ εὐδοκίμως ἔκτοτε λειτουργοῦντος γυμνασίου Ἡρακλείου.

Ὅπως ἀνεφέραμεν εἰς τὰ ἄλλα κεφάλαια αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων ὑπερέβησαν καὶ τὰς τολμηροτέρας προβλέψεις καὶ τὰς μᾶλλον αἰσιοδόξους ἐλπίδας. Ὁ Σύλλογος ἔγινε πολὺ γρήγορα ἀρχαιολογικὸν κέντρον γνωστὸν εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον. Πανταχόθεν δὲ συνέρρεον εἰς Ἡράκλειον ἀρχαιολόγοι ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ δι' ἐρεῦνας ἀρχαιολογικάς. Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου ἀπέβησαν κυρίως ἀρχαιολογικαὶ καὶ συνεπῶς εἶχομεν ἀνάγκην ἀρχαιολογικῶν βιβλίων. Χρήματα βέβαια δὲν ὑπῆρχον ἢ ὀλίγιστα. Ἐξεμεταλλεύετο ὅμως ἡ κοσμητεία πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς ἀπόκτησιν εἰδικῶν βιβλίων.

Ἐν ἔτει 1900 Γάλλος φιλέλλην ὁ Arnaud Jeanti ἐταξίδευσεν εἰς Κρήτην μετὰ τῆς συζύγου καὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ του. Δὲν ἦτο ἀρχαιολόγος ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ φιλόρχαιος καὶ ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ ἐνδιεφέρθη πολὺ διὰ τὸ τότε ἀναπτυσσόμενον Κρητικὸν Μουσεῖον. Τυχῶν δὲ θερμῆς φιλοξενίας, οὐχὶ ἀσυνήθους ἐν Κρήτη, ἠγάπησεν αὐτὴν εἰλικρινῶς καὶ συνεδέθη διὰ φιλίας μὲ πολλοὺς λογίους Κρητας.

Ὁ φίλος οὗτος τῆς Κρήτης εἶχε τὴν ἀτυχίαν μετ' ὀλίγους μῆνας νὰ χάσῃ τὸν υἱὸν του εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας του. Καὶ εἰς τὴν συμφορὰν του ἐνθυμηθεὶς τὴν Κρήτην ἔστειλεν εἰς τὰ Χανία ποσὸν τι διὰ τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως. Ἡρώτησε δὲ τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου Ἡρακλείου, πῶς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ σκοπιμώτερον καὶ διὰ τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου χρηματικόν τι

ποσόν. Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἀπήντησεν, ὅτι τὸ Ἡράκλειον θὰ τοῦ ἦτο εὐγνώμον, ἂν ἔστειλε βιβλία τινὰ ἀρχαιολογικά διὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου του. Μετὰ τινας ἐβδομάδας ἐλάμβανεν ὁ πρόεδρος εἴκοσι μεγάλους τόμους εὐπρεπῶς σταχωμένους, ἦτοι τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ὑπὸ Perrot καὶ Chiprier καὶ τὸ λεξικὸν Dictionnaire des antiquités grecques et romaines ὑπὸ Daremberg-Saglio καὶ ἄλλα.

Ὁ πρόεδρος ἀπετάθη κατόπιν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐστάλησαν καὶ ἐκ μέρους αὐτῆς ἀρκετὰ ἀρχαιολογικά βιβλία ἦτοι ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος καὶ τῶν Πρακτικῶν τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας καὶ ἄλλα. Ἡ ἐν Ἀθήναις Γερμανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ παρακληθεῖσα ἀπέστειλε διὰ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς ὅλην τὴν σειρὰν τοῦ περιοδικοῦ της Mitteilungen καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὸ στέλλῃ.

Ἐπίσης ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἔστειλε τὸ περιοδικὸν της Bulletin Correspondence Hellenique. Καὶ ἡ Ἀγγλικὴ Σχολὴ ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1900 καὶ ἐξῆς στέλλει τὸ περιοδικὸν της British School Annual ἢ Ἐτήσια Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Ὁ Σύλλογος πρὸς προαγωγὴν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἐν Λονδίῳ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον στέλλων τὸ περιοδικὸν τοῦ Ἐφημερις τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν The Journal of Hellenic Studies.

Ὅλοι οἱ ἐν Κρήτῃ ἐρχόμενοι δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἀρχαιολόγοι παρεκαλοῦντο νὰ στέλλωσιν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐν Κρήτῃ ἐργασιῶν αὐτῶν. Καὶ τὸ ἔπραττον ὅλοι προθύμως. Ὁ καθηγητὴς Ἄλμπερ καὶ ὅλοι οἱ συνεργάται καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ δὲν ἄφησαν καμμίαν δημοσίευσιν ἐκ τῶν περὶ Κρητικῶν ἀρχαιοτήτων, τῆς ὁποίας νὰ μὴ στείλωσιν ἐν ἀντίτυπον διὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου.

Ὁ Sir Arthur Evans δὲν παρέλειψε καμμίαν ἀπὸ τὰς περὶ Κρητικῶν ἐν γένει ἀρχαιοτήτων δημοσιεύσεις αὐτοῦ, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι πολυτελεστάτης ἐκδόσεως, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ στείλῃ. Ἡ Ἀμερικανὴ κυρία Hawes πρῶην δεσποινὶς Boyd, ἡ δεσποινὶς Hall, ὁ μακαρίτης Seager, ἀκόμη καὶ ὅσοι δι' ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἐιργάσθησαν ἐν Κρήτῃ, ὅλοι ἔστειλαν τὰς δημοσιεύσεις των εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου. Καὶ ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ δὲν ὑστέρησεν εἰς τοῦτο. Στέλλει εἰς τὴν βιβλιοθήκην τὰς περὶ Μαλίῶν δημοσιεύσεις αὐτῆς.

Τὸ Γερμανικὸν Ἰνστιτοῦτον ἐν Βερολίῳ ἔστειλε τὴν σειρὰν τοῦ Jahrbuch.

Ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Paton ἔλθων εἰς Κρήτην καὶ ἐκτιμήσας τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου ἐδώρησεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου του πολύτιμον χειρόγραφον ἄτλαντα τῆς Κρήτης γράψας εἰς τὸ ἐξώφυλλον αὐτοῦ τὰ ἐξῆς.

Τῶι ἐν Ἡρακλείῳ Φιλεκπαιδευτικῶι Συλλόγῳ Δῶρον.

W. R. PATON 10/4/1890.

*Τὸν πλαγκτὸν ἐμὲ μῆτερ σέθεν δ' ἰνδαλμα ἐτ' ἐόντα,
Δέξο πάλιν κόλποις ὄψ' ἐμὲν ἀλλ' ἐς αἰεί.*

W. R. P.

Τοῦ ἄτλαντος τούτου μόνον τρία ἀντίτυπα σφύζονται, ἓν εἰς Λονδῖνον, ἓν εἰς Βενετίαν καὶ τὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου μας.

Οἱ ἀνθρωπολόγοι Duschan, Hawes, Dequet ἔστειλαν τὰς δημοσιεύσεις των, ὁ Ἰταλὸς Γερουσιαστὴς καὶ φυσιοδίφης Mosso ἔστειλεν, ὅσα ἐδημοσίευσεν περὶ Κρήτης. Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Βενετίας ἔστειλε τὸ μνημειῶδες σύγγραμμα τοῦ J. Gerola. Monumenti Veneti nell' Isola di Creta.

Ἐκ πάντων τούτων, οἷς προσετίθεντο καὶ ὅσα ὁ Σύλλογος ἠγόραζε, κατόπιν δὲ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία Κρήτης, ἀπηρτίσθη βιβλιοθήκη ἀξία λόγου, ἔχουσα μεγάλην ἀξίαν καὶ χρησιμότητα διὰ τὰς ἱστορικὰς καὶ μάλιστα τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας περὶ Κρήτης.

ΒΙΚΕΛΑΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν δῆμον Ἡρακλείου ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον Δημήτριον Βικέλαν. Ὀλίγοι ὅμως γνωρίζουσι, πόθεν παρεκινήθη ὁ φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ νὰ κάμῃ τόσον σπουδαίαν δωρεάν εἰς τὴν πόλιν Ἡρακλείου, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν τὸν συνέδεε τίποτε. Διὰ τοῦτο νομίζω σκόπιμον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα τὰ αἴτια, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ δῆμος Ἡρακλείου μίαν πρώτης τάξεως βιβλιοθήκην, διότι καὶ ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Σύλλογον Ἡρακλείου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1907, ὅτε αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐν Κρήτῃ εἶχον προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν διανοουμένων ὄλου τοῦ κοσμοῦ, φυσικὰ συνεκίνησαν καὶ τὸν πολυμαθῆ καὶ φιλομαθῆ Δημήτριον Βικέλαν. Διὸ ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ εἰς Ἡράκλειον, ἵνα ἴδῃ τὰς θαυμασίας ἀνακαλύψεις καὶ τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον. Ἐφιλοξενήθη παρὰ τῷ γνωστῷ πολιτευομένῳ Ἰ. Κ. Σφακιανᾷ, παλαιῷ φίλῳ του. Διέμεινε δὲ εἰς Ἡρά-

κλειον μίαν περίπου ἑβδομάδα. Τότε ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν φίλον του τὴν πρόθεσίν του νὰ δωρήσῃ τὴν βιβλιοθήκην του εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, παρεκάλεσεν ὅμως τὸν Σφακιανάκην νὰ μὴ τὸ ἀνακοινώσῃ ἢ μόνον εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου καὶ τοῦτο οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἑβδομάδας.

Δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ ἔγραψεν ὁ ἴδιος πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἰωσήφ Χατζιδάκην τὴν ἀπόφασίν του. Ἐζήτηι δὲ πληροφορίας περὶ τοῦ διαμερίσματος τοῦ κτιζομένου Μουσείου, ὅπερ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς βιβλιοθήκη. Ἰδοῦ, ἐπὶ λέξει, τί ἔγραφε τὴν 28 Φεβρουαρίου 1907:

Φίλε κύριε Χατζιδάκη

... Ἦθελα πρὸς τούτοις νὰ γνωρίζω ἂν ἐκ τῶν κτισθέντων ἤδη δωματίων τοῦ Μουσείου ὑπάρχη κανὲν κατάλληλον διὰ βιβλιοθήκην. Ἡ βιβλιοθήκη Ἡρακλείου θὰ ἦτο καλὸν νὰ εὑρίσκηται ἐντὸς τοῦ Μουσείου, τοῦ ὁποίου ὁ ἔφορος νὰ εἶναι καὶ τῆς βιβλιοθήκης ἔφορος. Περὶ τοῦ πλουτισμοῦ τῆς βιβλιοθήκης δέχομαι νὰ φροντίσω ἅμα μάθω, ὅτι ὑπάρχει χῶρος πρὸς τοποθέτησίν της.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ

Βραδύτερον μοῦ ἔγραψεν:

Ἀθῆναι 6. 4. 1908.

... Ὁ ὀπισθόδομος, περὶ τοῦ ὁποίου μοῦ ἀναφέρετε, ὑποθέτω, ὅτι περιλαμβάνει τὴν αἴθουσαν τῆς βιβλιοθήκης. Εἰδοποιήσατέ με παρακαλῶ διὰ νὰ στείλω μίαν πρώτην δόσιν βιβλίων, μετὰ προηγουμένην, ἐννοεῖται, συνεννόησιν περὶ τῶν ὄρων τῆς δωρεᾶς.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ

Δυστυχῶς ὁ φιλογενέστατος ἀνὴρ εἶχεν ἤδη προσβληθῆ ἕξ ἀνιάτου νοσήματος καὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ στενοῦ του φίλου Δροσίνῃ, ὅστις μοῦ ἔγραψεν:

Ἀθῆναι, 16 Μαΐου 1908.

Ἀξιότιμε κύριε Χατζιδάκη,

Ἡ παροῦσα μου εἶναι ἀπάντησις εἰς τὴν ἰδικὴν σας πρὸς τὸν κ. Βικέλαν τῆς 28 Ἀπριλίου. Μὴ σᾶς ἐκπλήττει, ὅτι διὰ χειρὸς ἄλλου ἀπαντᾷ ὁ ἀνυπερβλήτου τάξεως καὶ εὐγενικὸς ἀνὴρ. Εἶναι δυστυχῶς ἀσθενής, πολὺ ἀσθενής καὶ καταδικασμένος ἤδη ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης εἰς θάνατον. Καταβεβλημένος

ὑπὸ τῆς φοβερᾶς νόσου τοῦ ἥπατος, ἀγνοῶν ὅμως τὴν δεινότητα τοῦ νοσή-
ματος, μοῦ ἀνέθεσε νὰ σᾶς ζητήσω συγγνώμην, ὅτι ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νὰ σᾶς
γράψῃ. Εγὼ δὲν σᾶς ζητῶ συγγνώμην, ἀλλὰ θρηνῶ μαζύ σας τὴν προσεχῆ
μοιραίαν στέρησιν ἀνδρὸς ἀνεκτιμήτου διὰ τὸ ἔθνος.

Οὔτε σᾶς γράφω ὅτι μοῦ εἶπε, δηλ. ὅτι ἅμα καλλιτερεύση ἡ ἀδιαθε-
σία του — πλανᾶται νομίζων ὅτι πάσχει ἀπὸ κίτριναδα ἢ *χρυσῆν*—θὰ συνεν-
νοηθῆ μαζύ σας διὰ τὰ γραφόμενά σας. Σᾶς γράφω νὰ ἀναβάλετε πᾶσαν
προσωρινὴν σκέψιν περὶ τοποθετήσεως μέρους τῶν βιβλίων του, τὰ ὅποια
ἐσκέπτετο νὰ δωρήσῃ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν φιλιάτην Κρήτην, διότι δὲν θὰ βρα-
δύνετε νὰ λάβετε τὸ ὅλον κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἣν διατυπώνει καὶ ὡς
θέλησίιν του, ὡς πολλάκις μοι ἐνεπιστεύθη. Ταῦτα ὅλως μεταξύ μας. Πρὸς
αὐτὸν γράψετε χωρὶς νὰ φανῆτε ὅτι ἀνησυχεῖτε τὸ παραμικρὸν διὰ τὴν υἰεῖαν
του, ἀλλὰ διὰ νὰ μάθῃ ὅτι σᾶς ἀπήντησα. Γράψατε, ὅτι εὔχεσθε ἀνάρρωσιν
καὶ ὅτι ὑπάρχει καιρὸς νὰ συνεννοηθῆτε βραδύτερον, ὅτε καὶ ὁ ἴδιος ἴσως
δυνηθῆ νὰ ἔλθῃ εἰς Κρήτην, καθὼς ἐλογάριαζε.

Ἐπὶ τούτοις κλπ.

ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Τώρα πῶς συνέβη εἰς τὴν διαθήκην του νὰ γράψῃ ὁ ἀείμνηστος Δ. Βικέ-
λας, ὅτι κληροδοτεῖ τὴν βιβλιοθήκην του εἰς τὸν δῆμον Ἡρακλείου καὶ ὄχι
εἰς τὸ Μουσεῖον; Ἐγὼ δίδω τὴν ἐξήγησιν, ὅτι ἐπίστευεν οὗτος, ὅτι ὁ Σύλλογος
Ἡρακλείου καὶ τὸ Μουσεῖον του ἀνῆκον εἰς τὸν δῆμον καὶ ἴσως κατὰ συμ-
βουλὴν δικηγόρου πρὸς ἀποφυγὴν ἀξιώσεων μετὰ τὸν θάνατόν του ἐνόμισεν
ἀσφαλέστερον νὰ κληροδοτήσῃ τὴν βιβλιοθήκην του εἰς τὸν δῆμον καὶ ὄχι
εἰς τὸν Σύλλογον.

ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου ἐπλουτίσθη ἐσχάτως καὶ διὰ τοῦ κληροδο-
τήματος τοῦ ἀειμνήστου Στεφάνου Ξανθουδίδου. Οὗτος θνήσκων ἐκληροδό-
τησεν ὀλόκληρον τὴν βιβλιοθήκην του ἐκ τόμων ὀκτακοσίων περίπου εἰς τὴν
βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου μετὰ τῶν ἐρμαρίων, ἐν οἷς φυλάσσονται τὰ
βιβλία ταῦτα.

Τὰ κληροδοτηθέντα βιβλία εἶναι κυρίως φιλολογικά, ἀρχαιολογικά καὶ
ἱστορικά.

7. ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Τὰ πρῶτα ὀλίγα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ἅτινα προχείρως συνελέγησαν ἀπὸ τὸν Σύλλογον ἐτοποθετήθησαν εἰς δύο δωμάτια ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, εἰς ὃν καὶ ἀνήκον ταῦτα. Ἐπροτιμήσαμεν τὸ Μουσεῖον τοῦ Συλλόγου νὰ εὑρίσκηται ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας, σκεφθέντες, ὅτι θὰ ἦσαν ἐκεῖ ἀσφαλέστερα ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν ἰδίως ἐξουσίαν.

Τὰ δωμάτια ταῦτα ἦσαν πολὺ μικρά, ἀναλόγως τῶν καθ' ἡμέραν ἀποκτωμένων ἀρχαιοτήτων καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν περὶ ἐξευρέσεως κάπως εὐρυτέρου οἰκήματος. Ἐν πρώτοις ἀπεβλέψαμεν τότε εἰς οἰκίαν ἀντικρῶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἀνήκουσαν εἰς τὸ Κοινὸν τοῦ Παναγίου Τάφου.

Ἀπλητήσαμεν ὅμως ἀκαμπτον ἄρνησιν, διότι ἔλεγον ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων καὶ τὸ Συμβούλιόν του, ὅτι τὸ καταστατικὸν τοῦ Κοινοῦ δὲν ἐπιτρέπει καμμίαν ἀπαλλοτρίωσιν ἀκινήτου ἀνήκοντος εἰς αὐτό. Ἐμένομεν λοιπὸν ἐκεῖ ὅπου εὐρέθημεν ἐξ ἀνάγκης. Ἡ στενότης ὅμως τοῦ χώρου ἦτο τοιαύτη, ὥστε πολλαὶ ἀρχαιοότητες ἐφυλάσσοντο συνεσκευασμέναι ἐντὸς κασσονίων ὡς ταξιδεύοντα ἐμπορεύματα.

Ἡ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις κατὰ τὸ 1896 ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἦτον ἄσκοπος ἡ πρόνοια νὰ φυλάττωμεν τὰ ἀρχαῖα μας ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὸ Ἡράκλειον κατέφυγον ὅλοι οἱ Τούρκοι οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ χωρία τῶν νομῶν Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου καὶ σχεδὸν τὸ ἡμισυ τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, διότι ὅλην τὴν ὑπαιθρον κατέλαβον οἱ ἐπαναστάται. Αἱ Τουρκικαὶ οἰκογένειαι κατέλαβον αὐθαιρέτως καὶ χωρὶς τάξιν καὶ ἐπίβλεψιν τῆς ἐξουσίας ὅλα τὰ σχολεῖα, Χριστιανικὰ καὶ Τουρκικὰ, τὰ τζαμιά, τοὺς διαδρόμους τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τὰ σπήτια τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐν μέρει τὰ μεγάλα κονάκια τῶν Μπέδων.

Ὁ Μητροπολίτης περιωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς δύο δωμάτια τῆς Μητροπόλεως, ὅλα δὲ τὰ διαμερίσματα αὐτῆς, οἱ διάδρομοι καὶ αἱ αὐλαὶ κατελήφθησαν ἀπὸ οἰκογενείας Τούρκων προσφύγων. Ἐπέκειτο δὲ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ εἰσβάλωσι καὶ εἰς τὰ δωμάτια, ἅτινα ἐχρησιμοποιοῦμεν ἀντὶ Μουσείου.

Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου μείνας ἐκ τῶν τελευταίων Χριστιανῶν ἐν Ἡρακλείῳ, διότι ὅλοι εἶχον ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα, κατώρθωσε νὰ

ἀποτρέψη τὸν κίνδυνον ζητήσας τηλεγραφικῶς τὴν συνδρομὴν τῶν δύο μεγάλων φίλων τῆς Κρήτης καὶ ἐξερευνητῶν τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς τοῦ καθηγητοῦ Φρειδερίκου Ἄλμπερ καὶ τοῦ sir Arthur Ἐβανς. Ἐνεργήσαντες οὗτοι ἕκαστος παρὰ τῆ κυβερνήσει τῆς πατρίδος του ἐπροκάλεσαν διαταγὰς πρὸς μὲν τὸν διοικητὴν τοῦ Ἀγγλικοῦ Στρατοῦ κατοχῆς νὰ προστατεύσῃ τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐτῷ φρουράν, συνεννοούμενος μὲ τὸν διευθυντὴν αὐτοῦ. Ἡ δὲ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις διέταξε τὸν ναύαρχον Κανεβάρον ἀρχηγὸν τοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης Ἰταλικοῦ στόλου νὰ πράξῃ, ὅτι δυνατὸν διὰ τὴν προστασίαν τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκη.

Ὁ διευθυντὴς ὅμως τοῦ Μουσείου, γνωρίζων καλῶς τὸ ἀπειθάρχητον καὶ τὴν ἀγριότητα τοῦ Τουρκικοῦ ὄχλου, ἐνόμισε σκόπιμον νὰ παρακαλέσῃ τὸν ναύαρχον Κανεβάρον νὰ δεχθῆ ἐντὸς πολεμικοῦ πλοίου ὀλίγα κασσόνια περιέχοντά τὰς σπουδαιότερας ἀρχαιοτήτας τοῦ Μουσείου.

Μόνος του ὁ διευθυντὴς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν ὀθωμανὸν φύλακα τοῦ Ἰταλικοῦ ὑποπροξενείου (οὐδεὶς Χριστιανὸς ἐτόλμα νὰ φανῆ εἰς τὰς ὁδοὺς Ἡρακλείου) συνεσκεύασε ταύτας καὶ τὰς παρέδωκεν ἐσφραγισμένας εἰς τὸν διοικητὴν ἑνὸς Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου τὰς παρέλαβε πάλιν μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ Κρήτης καὶ τὴν κάθοδον τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου, ὡς ὑπάτου ἀρμοστοῦ, παρεχωρήθη εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ μουσείου ὁ μέγας στρατὸν τοῦ Ἡρακλείου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς προσωρινὸν μουσεῖον. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὑπὸ ἔποψιν χώρου ἦτο εὐρυχωρότατον, ἀλλὰ ἦτο ἐλεινὸν ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἔποψιν. Ἡ στέγη αὐτοῦ ἦτο ἐφθαρμένη καὶ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν κατέρρεον ἐντὸς αὐτοῦ πολλαχόθεν, τὸ δὲ χειρότερον, ἐπειδὴ εἶχε τὰ πατώματα σαθρὰ ξύλινα καὶ τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα χειρότερα, δὲν παρεῖχε καμμίαν ἀσφάλειαν ἐναντίον πυρκαϊᾶς.

Ἡ διεύθυνσις τοῦ Μουσείου ἀνέφερε ταῦτα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν Κρητικὴν κυβέρνησιν καὶ ἐζήτησε νὰ ληφθῆ ἐπειγόντως φροντίς διὰ τὴν οἰκοδομὴν νέου μουσείου στερεοῦ, εὐρυχώρου καὶ πυρασφαλοῦς. Δυστυχῶς ἀπητοῦντο πολλὰ χρήματα, ἅτινα ἦτο δύσκολον νὰ ἐξεύρη ἢ νεαρὰ Κρητικὴ πολιτεία. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἀπεφασίσθη ἡ οἰκοδομὴ, δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ διὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου.

Ἡ διεύθυνσις τοῦ Μουσείου εἰς μακρὸν ὑπόμνημα αὐτῆς ἔγραφε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν :

«Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ σπουδαιότης τῶν ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐπιβάλλει, ἵνα τὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ θὰ περιλάβῃ τοιαύτας, νὰ εἶναι οὐ μόνον στερεόν, εὐρύχωρον καὶ εὐπρόσωπον, ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ νὰ ἔχῃ ὄψει ἀρμόζουσαν πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Πλὴν τούτων δέ, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαιολογικὴ συγκομιδὴ εἶναι καὶ θὰ ἦναι πιθανώτατα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη δαφυλῆς, πρέπει τὸ σχέδιον τοῦ Μουσείου νὰ εἶναι ἐπιδεικτικὸν βαθμιαίας ἐπεκτάσεως. Ἐχουσιν ἀκόμη ἀνάγκην τὰ Μουσεῖα καὶ μάλιστα τὰ νεώτερα, ὡς τὸ Κρητικόν, ἐργαστηρίων διὰ πολλαπλᾶς ἀνάγκας. Διὰ νὰ γίνῃ σχέδιον ἐκπληροῦν πάντας τοὺς ὅρους τοῦ προορισμοῦ του, εἶναι ἐπομένως ἔργον δυσχερέστατον καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν ἀρκοῦσι μόνον μηχανικαὶ γνώσεις καὶ ἱκανώτατος ἀρχιτέκτων, ἀλλ' ὀφείλει οὗτος νὰ ζητήσῃ τὴν σύμπραξιν καὶ ἐμπείρων ἀρχαιολόγων, μάλιστα δὲ διευθυντῶν μουσειῶν». Διὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀπὸ 20 Μαρτίου 1903 πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Παιδείας ἀναφορὰν μου ἀριθ. 135 ἔγραφον: «Πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ νέου Μουσείου, φρονῶ ἀπαραίτητον, ἵνα τὸ σχέδιον τοῦτο μελετηθῇ καλῶς ἀπὸ ἑνα τοῦλάχιστον ὀνομαστὸν ἀρχιτέκτονα. Ὅταν ἦτο ἐδῶ πρὸ ἑνὸς ἔτους ὁ πρόεδρος τοῦ Καισαροβασιλικοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου καθηγητῆς Benndorf, μοῦ ὑπέδειξε παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ σχεδίου συγχρόνως δὲ μὲ συνεβούλευσεν, ἵνα πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομὴ, λάβωμεν τὴν γνώμην τοῦ εἰς Βιέννην ὀνομαστοῦ ἀρχιτέκτονος καθηγητοῦ Niemann. Προσέθηκε δέ, ὅτι πιθανῶς οὗτος νὰ μὴ ζητήσῃ ἀμοιβὴν ἀνωτέραν τῶν χιλίων φράγκων, διὰ νὰ μᾶς κάμῃ ἓν σχέδιον. Ἄν ἐγκρίνητε τοῦτο, εἶναι ἀνάγκη νὰ διατάξῃτε εὐθὺς τὸ γραφεῖον τῶν δημοσίων ἔργων ἐνταῦθα νὰ μοῦ δώσῃ ἓν σχεδιόγραμμα τοῦ μέρους, ἐφ' οὗ πρόκειται νὰ οἰκοδομηθῇ τὸ Μουσεῖον καὶ ἀντίγραφον τοῦ ὑπάρχοντος σχεδίου, ἵνα τὰ στείλω εἰς τὸν καθηγητὴν Niemann, μὲ διατάξῃτε δὲ νὰ διαπραγματευθῶ μετ' αὐτοῦ».

Ἡ γνώμη αὕτη δυστυχῶς δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἐβιάζετο νὰ γίνῃ ἡ ἑναρξίς τῆς οἰκοδομῆς. Καὶ διέταξε νὰ προκηρυχθῇ μειοδοσία διὰ τὴν οἰκοδομὴν μιᾶς μεγάλης κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ Μουσείου.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου ἔγραψε φιλικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κ. ὑπουργόν, παρακαλῶν αὐτὸν, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ οἰκοδομὴ, νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἀπὸ τοὺς διευθυντὰς τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων ἀρχαιο-

λογικῶν σχολῶν, ἀπὸ τοὺς ἐργασθέντας ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολόγους καὶ ἐνὸς γνωστοῦ μηχανικοῦ. Προσέθετον δὲ, ὅτι ἔχω ἤδη συνομιλήσει ἐπὶ τούτου μὲ τοὺς διευθυντὰς τῶν ξένων σχολῶν ἐν Ἀθήναις, οἵτινες προθύμως μοὶ ὑπεσχέθησαν τὴν σύμπραξίν των.

Καὶ πάλιν δὲν ἔγιναν δεκταὶ αἱ προτάσεις μου. Ὁ ὑπουργὸς μοὶ ἀπήντησεν ἐπίσης ἀνεπισήμως ὡς ἑξῆς:

«Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ διευθυντοῦ τῶν δημοσίων ἔργων δύναται νὰ ἐκτεθῆ εἰς μειοδοσίαν τμῆμα τοῦ Μουσείου, νὰ προστεθῆ δὲ βραδύτερον πρόσοψις Δωρικοῦ εἴτε Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ὥστε οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει δικαιολογῶν τὴν ἀναβολήν. Συναισθάνομαι ἀγαπητέ, οἷαν εὐθύνην φέρομεν, ἐάν, ὃ μὴ γένοιτο, συμβῆ τι εἰς τὰς ἀνεκτιμήτου ἀξίας ἀρχαιότητάς μας ἕνεκα τοῦ ἀκαταλλήλου τοῦ οἰκοδομήματος ἐν ᾧ νῦν φυλάσσονται καὶ διὰ τοῦτο πρᾶττω πᾶν τὸ ἐπ' ἐμοί, ἵνα ὡς τάχιστα δυνηθῶμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν αὐτὰς εἰς ἄλλο οἰκοδόμημα, μὴ ὑποκείμενον εἰς οὓς κινδύνους ὑπόκειται τὸ νῦν ὡς Μουσεῖον χρησιμοποιούμενον».

Τὸ συμπέρασμα νέου ὑπομνήματος τῆς διευθύνσεως τοῦ Μουσείου ἦτο τὸ ἑξῆς:

«Ἡ κυβέρνησις ἔχει καθήκον νὰ μὴ ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου τοῦ Μουσείου εἰς τοὺς κατὰ τόπους μηχανικούς, οὓς διαθέτει ἡ ὑπηρεσία αὐτῆς, ὧν οὐδεὶς ἕως τώρα ἔκτισεν οὐχὶ Μουσεῖον ἢ ἄλλο μέγα δημόσιον οἰκοδόμημα, ἀλλ' οὐδὲ ἔχουσιν ἐνταῦθα ἢ εἰς Χανία τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα πρὸς μελέτην τοιούτων ἔργων. Ὅποῖαν ἀντίληψιν ἔχουσιν οὗτοι τῶν ἀναγκῶν τοῦ Μουσείου, δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ἀνέλαβον νὰ ἐκπονήσωσι σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Μουσείου, ὅπερ κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς των θὰ ἀπαιτήσῃ δαπάνην πλεόν τῶν 250.000 δραχμῶν, χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶσιν ἐπισταμένως ποτὲ τὰς ἀρχαιολογικὰς συλλογὰς καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ ζητήσωσιν, ἂν ὄχι τὴν γνώμην, ἀλλὰ τοῦλάχιστον πληροφορίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν οὔτε ἀπὸ κανένα ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀρχαιολόγων ἢ καλλιτεχνῶν, οἵτινες ἐπὶ ἔτη τῶρα ἔρχονται εἰς Ἡράκλειον καὶ ἐργάζονται εἰς τὸ Μουσεῖον, μελετῶντες καὶ ἀντιγράφοντες τὰς ἀρχαιότητας αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν γνώμην μας ἐνδείκνυται, ἵνα ἐκλέξῃ ἡ Σεβ. Κυβέρνησις ἓνα ἐκ τῶν τριῶν κατωτέρω ἐνδεικνυομένων τρόπων διὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου τοῦ Μουσείου.

α'. Δημόσιον διεθνῆ διαγωνισμόν.

β'. Νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου εἰς ἓνα ὀνομαστὸν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ ἔχη ἤδη οἰκοδομήσῃ ἄλλα μουσεῖα.

γ'. Νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου εἰς ἓνα γνωστὸν ἐν Ἀθήναις ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ συμβουλευθῇ ἡμετέρους καὶ ξένους ἀρχαιολόγους ἐργασθέντας ἐν Κρήτῃ καὶ τοὺς διευθυντὰς τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῶν σχολῶν.

Ὅλαι ὁμως αἱ ἐνέργειαι τῆς διευθύνσεως τοῦ Μουσείου καὶ αἱ διαμαρτυρίαι αὐτῆς δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχωσι μικρὰν ἀναβολήν, ἵνα καλύτερον μελετηθῇ τόσον σπουδαία ὑπόθεσις. Ὁ ἀρμόδιος ὑπουργὸς ἐβιάζετο νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅπως, ὅπως τὰς ἀρχαιότητας καὶ διέταξεν ἐπειγόντως μειοδοσίαν, ἵνα κτισθῇ μία κεντρικὴ αἴθουσα τοῦ Μουσείου μὲ σχέδιον ἀμελέτητον. Τὰ δὲ χρηματικὰ μέσα τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον πρὸς τοιοῦτον ἐγχείρημα ἦσαν καὶ αὐτὰ ἐλάχιστα. Ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις εἶχε ψηφίσει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σαράντα χιλιάδας (40,000) δραχμὰς (τότε αἱ δραχμαὶ ἦσαν ἀκόμη ἰσοδύναμοι πρὸς χρυσᾶ φράγκα) καὶ εἴκοσι πέντε (25) χιλιάδες φράγκα εἶχε προσφέρει ὁ φιλέλληνας Ἀρνὼ Ζαντί (Arnaud Jeanti) περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν εἰς τὸ περὶ βιβλιοθήκης κεφάλαιον. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἀξιῶσῃ κανεὶς περισσότερα ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἑνὸς τόπου, ὅστις μόλις πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐξήρχετο ἀπὸ ἀγῶνας μακροὺς καὶ καταστρεπτικούς. Μάτην ἐζητήσαμεν συνδρομὴν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, μάτην παρεκαλέσαμεν καὶ ἐζητήσαμεν καὶ ἀλλαχόθεν βοήθειαν.

Εἶχομεν μόνον τὸ θάρρος, ὅπερ μᾶς ἔδιδον οἱ φιλοπάτριδες πληρεξούσιοι τῆς Κρητικῆς πολιτείας, ὅτι, ἀφοῦ κτισθῇ ὁ πυρὴν τοῦ Μουσείου, θὰ ψηφίσωσι καὶ κατόπιν ποσὰ ἀνάλογα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου.

Ἠλπίζαμεν δὲ καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ φιλέλληνας Ζαντί, ὅστις καὶ προφορικῶς καὶ δι' ἐπιστολῆς του ὑπέσχετο τοιαύτην εἰς τὸ Μουσεῖον. Δὲν ἐπρόφθασεν ὁμως ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος φίλος τῆς Κρήτης νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, διότι συντόμως καὶ αἰφνιδίως ἐπῆλθεν ὁ θάνατος αὐτοῦ.

Ὑπεύκοντες εἰς ἀνάγκην ἀναπόδραστον ἐδέχθημεν τὸ ὑπάρχον σχέδιον διὰ μίαν καὶ μόνον αἴθουσαν. Ἡ κυβέρνησις τῆς Κρήτης προεκύρηξε μειοδοσίαν τὴν 6 Ἰανουαρίου 1904.

Ὁ ἐργολάβος εὐρέθη καὶ ταχέως ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος κατὰ Αὐγουστον τοῦ ἔτους 1904. Ἡ αἴθουσα μετὰ τοῦ ὀπισθοδόμου παρεδόθη εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μουσείου μετὰ τρία ἔτη περίπου ἤτοι τὸ ἔτος 1907.

Ἐπειδὴ, ὅπως εἶπομεν, ἡ ὅλη ἐργασία ἐγένετο ἐσπευσμένως παρελήφθη

ἡ αἴθουσα μολονότι καὶ τὸ σχέδιον αὐτῆς ἦτο ἐντελῶς ἀκατάλληλον, δι' ὃν προωρίζετο σκοπόν, καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἀμαρτωλή· διότι τὰ ἀρχαῖα κειμήλια, ἅτινα θὰ ἐφυλάσσοντο ἐν αὐτῇ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον μικρά, τὰ περισσότερα πολὺ μικρά. Ἐν τούτοις ἐδόθη ὕψος μέγα εἰς τὴν αἴθουσαν, ὥστε τὰ ἐν αὐτῇ μικρὰ ἀντικείμενα χάνονται ἐντὸς τοῦ δυσαναλόγως μεγάλου χάους. Οἱ μηχανικοὶ οἱ σχεδιάσαντες τὴν αἴθουσαν εἶχον φαίνεται ὑπ' ὄψει των, ὅτι θὰ ἐφυλάσσοντο ἐν αὐτῇ ἀγάλματα. Ἀγάλματα ὁμως τὸ Μουσεῖον μας δὲν εἶχεν. Ἡ στέγη τῆς αἰθούσης ἐγένετο ἐλαττωματικὴ, διότι εἰς τόσον εὐρείαν ἐπιφάνειαν ἐδόθη ἐλαχίστη σχετικῶς κλίσις, ὥστε τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ῥέουσιν ἄφθονα ἐντὸς τῆς αἰθούσης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐσκεπάσθη ὄχι μὲ κεράμους, ἀλλὰ μὲ τοιμέντον, τοῦτο ἐρράγη εἰς πολλὰ μέρη καὶ τὸ κακὸν ἀπὸ τὰ καταρρέοντα βρόχινα νερὰ ἦτο τοσοῦτον, ὥστε ταχέως, τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ τῆς διευθύνσεως τοῦ Μουσείου, ἐδόθη νέα πίστωσις, ἵνα διορθωθῇ ἡ στέγη. Ἀνυψώθη κατὰ τὸ δυνατόν αὕτη εἰς τὸ μέσον καὶ οὕτως ἀπέκτησε μεγαλυτέραν κλίσιν καὶ ἀντεκαταστάθη τὸ τοιμέντον διὰ κεράμων. Σπουδαιότατον ὁμως ἐλάττωμα τῆς στέγης εἶναι, ὅτι ὁ σκελετὸς αὐτῆς ἐγένετο ἀπὸ χονδρὰς σιδηρᾶς δοκοῦς καὶ εἶναι ἐπομένως βαρύτερος, ἐπαυξάνων τοὺς ἔνεκα σεισμῶν κινδύνους.

Τὰ παράθυρα πρὸς πρόληψιν πυρκαϊᾶς εἶχον ὅλα τὰ πλαίσια τῶν ὑελοπινάκων ἐκ σιδήρου. Παραθυρόφυλλα δὲν ὑπῆρχον.

Ἦτο δὲ καὶ ὁ χῶρος ἀνεπαρκέστατος, διότι ἡ μὲν κτισθεῖσα αἴθουσα εἶχεν ἐμβαδὸν 360 τετραγωνικὰ μέτρα, ἐνῶ τὸ ἐμβαδὸν τῶν διαμερισμάτων τοῦ στρατῶνος, ἅτινα ἐχρησιμοποιοῦντο τέως ὡς Μουσεῖον, εἶχον ἐμβαδὸν 838 τετραγωνικῶν μέτρων ἤτοι πλέον ἢ διπλάσιον.

Ἡ ἀρτισύστατος Κρητικὴ πολιτεία μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀναγκῶν, αἵτινες τὴν ἐπίεζον ἐπειγόντως, ἀνέλαβε καὶ νὰ διοργανώσῃ καὶ τὴν ἀπαραίτητον δημοσίαν δύναμιν ἤτοι στρατὸν ἐξ ἐντοπίων, ὀνομασθέντα πολιτοφυλακὴν. Ἐν τῶν ταγμάτων ταύτης θὰ ἤδρευεν εἰς Ἡράκλειον καὶ ἐπρόκειτο νὰ στρατωνισθῇ εἰς τὸν στρατῶνα.

Ἄλλεπάλληλοι συνεπεῖα τούτου διαταγαὶ κατέκλυζον τὸ γραφεῖον τῆς διευθύνσεως τοῦ Μουσείου ἐκ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ τάγματος τῆς Πολιτοφυλακῆς ἀπαιτοῦσαι τὴν ἄμεσον ἐκκένωσιν τοῦ στρατῶνος ἀπὸ τὰς ἀρχαιότητας.

Ἡ ἐπείγουσα αὕτη ἀνάγκη ἔπεισε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ψηφίσῃ ποσὸν τι

διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ τάχιστα καὶ ὁ ὀπισθόδομος τοῦ Μουσείου. Ἦλθε δὲ τότε ἐπίκουρος καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ψηφίσασα πρὸς τοῦτο 20,000 δραχ. Συνετάχθη δὲ καὶ κάποιον γενικὸν σχέδιον τοῦ Μουσείου ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ αὐτῆς γραμματέως Π. Καββαδία τῆ συναρωγῆ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, διασήμου ἀρχαιολόγου ἀρχιτέκτονος Doerpfeld.

Καταβληθείσης πολλῆς ἐπιμελείας διὰ τὴν ἐπίσπευσιν τῶν ἐργασιῶν ἀπεπερατώθη καὶ ὁ ὀπισθόδομος μόλις ἐν ἔτος μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς αἰθούσης.

Εἰς ταῦτα προσετέθη καὶ ἐν μέγα ὑπόστεγον ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ Μουσείου καὶ οὕτω κατωρθώθη νὰ μεταφερθῶσιν ὅλαι αἱ ἀρχαιότητες ἀπὸ τοῦ στρατῶνος εἰς τὸ νέον Μουσεῖον. Τοῦτο καίτοι πολὺ στενόχωρον ἀναλόγως τῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐπρόκειτο νὰ φυλαχθῶσιν ἐν αὐτῷ, ἦτο ὅμως στερεὸν καὶ ἰδίως ἀπηλλαγμένον κινδύνου πυρκαϊᾶς, διότι ἐκτίσθη ἐντὸς οἰκοπέδου εὐρυτάτου καὶ ἐλευθέρου γύρωθεν.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ μεταξύ ἐξηκολούθουν δραστηρίως εἰς πολλὰ μέρη τῆς Κρήτης καὶ μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν. Τὰ δὲ προσκομιζόμενα ἀπὸ ταύτας ἀρχαῖα εἰς τὰ Μουσεῖα ἦσαν ἀπροσδοκῆτως πολλὰ καὶ πρωτοφανοῦς σπουδαιότητος. Οἱ διευθύνοντες τὰς ἀνασκαφὰς ἐπέιζον τὴν διεύθυνσιν ζητοῦντες χῶρον καὶ πάλιν χῶρον. Ὁ διευθυντὴς διεβίβαζεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀμέσως τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις τῶν ἐρευνητῶν συνοδευόμενας καὶ ἀπὸ τὰς ἰδικὰς τῆς παρατηρήσεις, ἐνήργει δὲ καὶ φιλικῶς πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν συμβούλων καὶ πληρεξουσίων. Οὕτω κατωρθώθη μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῆς πρώτης αἰθούσης νὰ ψηφισθῶσιν ἀπὸ τὴν Συνέλευσιν 60,000 δραχ. διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ δυτικὴ πτέρυξ τοῦ Μουσείου, ἣτις ἐκτίσθη γρήγορα καὶ παρελήφθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1912.

Αἱ ἐλλείψεις, αἵτινες συνήθως παρατηροῦνται εἰς ὅλας τὰς νέας οἰκοδομάς, συνεπληροῦντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπίπλωσις τοῦ Μουσείου, ἀπλουστάτη ἄλλως τε καὶ ἐντελῶς πρωτότυπος τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου, ὅπως πρωτοφανεῖς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἀρχαιότητες, αἵτινες θὰ ἐφυλάσσοντο ἐν αὐταῖς. Τὰς ἀναγκαίας διὰ ταῦτα δαπάνας ἐψήφισεν ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις 4 μέχρι 6 χιλιάδας (χρυσᾶς) δραχμὰς κατ' ἔτος. Μέγα μέρος ὅμως τοῦ ποσοῦ τούτου ἔδαπανᾶτο εἰς τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας

τοῦ Μουσείου ἦτοι διὰ μεταφορὰν τῶν ἀνακαλυπτομένων ἀρχαιοτήτων, καθαρισμόν, συγκόλλησιν αὐτῶν καὶ λοιπά.

Τὴν 26 Μαρτίου 1911 ἔνεκα σεισμοῦ ἐφάνησαν ἀβαθεῖς ῥωγμαὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς αἰθούσης, ἔπεσε δὲ καὶ μικρὸν μέρος τοῦ φανώματος. Ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτήτας ἐθραύσθη μία πλάξ μὲ ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφὴν καὶ εἰς μεσομινωϊκὸς πίθος.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1926 ἰσχυρὸς σεισμὸς ἐδόνησε πάλιν τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὰ περίχωρα. Πλεῖσται οἰκίαι ἔπαθον ἀπὸ τὸν σεισμὸν μικρὰ ἢ μεγάλα ῥήγματα, ὀλίγαι δὲ καὶ κατέρρευσαν ἐντελῶς. Τὸ Μουσεῖον εὐτυχῶς δὲν ἔπαθεν ἢ μικρὰς βλάβας σχετικῶς. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἀντέσχον καλῶς, ἐπίσης καὶ ἡ στέγη. Μόνον ἀπὸ τὴν ὀροφὴν (ταβάνι) κατέπεσαν μεγάλα τεμάχια ἐπὶ τῶν προθηκῶν καὶ ἐπὶ ἀρχαίων εὕρισκομένων ἐντὸς αὐτῶν. Ἔνεκα τούτου ἐθραύσθησάν τινα πῆλινα ἀγγεῖα καὶ ὀλίγαι τοιχογραφίαι. Εὐτυχῶς αἱ βλάβαι αὗται δὲν ἦσαν ἀνεπανόρθωτοι, διότι ὅλα τὰ θραυσθέντα ἀγγεῖα καὶ αἱ τοιχογραφίαι συνεκολλήθησαν πάλιν δεξιότατα ἀπὸ τὸν ἰκανώτατον τεχνίτην τοῦ Μουσείου Μανώλην Σαλοῦστρον.

Διὰ τὰς δαπάνας τῆς ἐπισκευῆς τῆς ὀροφῆς καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν του ἐν γένει ἐπεκούρησε καὶ ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις προτάσει τοῦ καθηγητοῦ Ἀλμπερ καὶ τῶν ἄλλων ἐν Κρήτῃ ἐργασθέντων Ἰταλῶν ἀρχαιολόγων, χορηγήσασα πρὸς τοῦτο ἑκατὸν χιλιάδας δραχμῶν.

Καὶ τέλος διὰ τὴν ὀριστικὴν περίφραξιν τοῦ περιβόλου τοῦ Μουσείου καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν παραθύρων αὐτοῦ διὰ σιδηρῶν κινγκλίδων ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἐξ ἑκατὸν Ἀγγλικῶν λιρῶν κληροδότημα τοῦ Ἀμερικάνου ἀρχαιολόγου Seager.

Ταῦτα ἐγένοντο ἐπιμελεία τοῦ νέου διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Στεφάνου Ξανθουδίδου, διότι ὁ τέως διευθυντῆς αὐτοῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκης κατατροχόμενος ἀπὸ βασανιστικὸν νόσημα καὶ ὑπερβὰς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας εἶχεν ἀποχωρήσῃ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μουσείου.

Τὸ ἔτος 1930 νέος πάλιν σεισμὸς ἐδόνησε τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὰ πέριξ χωρία. Αἱ καταστροφαὶ ὑπῆρξαν μεγάλαι. Ἐπίσης μεγαλύτεραι τῶν προηγουμένων ἦσαν αἱ ζημίαι εἰς τὸ Μουσεῖον. Πεντήκοντα περίπου ἀγγεῖα πῆλινα ἐθραύσθησαν ἀπὸ τεμάχια μεγάλα κονιάσματος καταπεσόντα πάλιν ἀπὸ τὸν ὄροφον καὶ ἄλλα ἐντὸς τῶν βιτρινῶν συγκρουσθέντα πρὸς ἄλληλα ἢ καταπεσόντα ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα εἰς τὰ ὑποκείμενα ῥάφια τῶν προθηκῶν,

Ὁ δραστηριώτατος ἔφορος Σπ. Μαρινᾶτος διὰ τηλεγραφημάτων καὶ ἀναφορῶν του ἀνεκοίνωσε ταῦτα πρὸς τε τὸν Γεν. Διοικητὴν καὶ τὸ Ὑπουργεῖον. Φαίνεται δὲ ὅτι τώρα ἤρχισε νὰ δίδεται περισσοτέρα προσοχὴ εἰς τὰς Κρητικὰς ἀρχαιότητας. Ὁ Γεν. Διοικητὴς ἐλθὼν εἰς τὸ Ἡράκλειον καὶ ἀκούσας καὶ προφορικῶς τὸν ἔφορον, μεταβὰς εὐθὺς κατόπιν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀναπτύξας πρὸς τε τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας τὸν κίνδυνον, ὃν διατρέχουσιν αἱ ἀρχαιότητες ἀπὸ τοὺς συχνοὺς ἐν Ἡρακλείῳ σεισμοὺς, ἐπέτυχε νὰ γίνῃ παραδεκτὸν, ὅτι ἐπιβάλλεται ἄμεσος πρόνοια πρὸς πρόληψιν ἀνεπανορθώτου καταστροφῆς. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ δαπανηθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν πρὸς ἄμεσον ἐκτέλεσιν ἀναγκαίων διασκευῶν τοῦ Μουσείου.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΜΩΝΥΜΟΝ ΝΟΜΟΝ

Ὅταν μὲ τὴν ἕδρυσιν τῆς αὐτονόμου Κρητικῆς Πολιτείας διωργανώθη καὶ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, διηρέθη ἡ Κρήτη εἰς δύο ἀρχαιολογικὰς περιφερείας, ὡς εἶπομεν προηγουμένως.

Τῆς δευτέρας περιφερείας ὠρίσθη ἔδρα μὲν τὰ Χανιά μὲ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν δυτικῶν νομῶν ἤτοι Χανίων καὶ Ῥεθύμνης. Ὄρίσθη τότε συγχρόνως ὅτι τὰ εὐρισκόμενα ὅπωςδήποτε εἰς τοὺς νομοὺς τούτους ἀρχαῖα θὰ φυλάσσωνται εἰς τὸ ἱδρυθησόμενον Μουσεῖον Χανίων.

Αἱ πρῶται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦτο εἰσελθοῦσαι ἀρχαιότητες προῆλθον ἀπὸ δωρεᾶς δύο φιλαρχαίων Κρητῶν τοῦ Μιχαῆλ Τσιβουράκη καὶ Γεωργίου Καλαϊτζάκη.

Ἡ δωρεὰ τοῦ Μιχ. Τσιβουράκη περιεῖχεν ἀγγεῖα πῆλινα Ἑλληνικῆς τέχνης, μαρμάρινα ἀγαλμάτια καὶ ἀνάγλυφα, πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα, μεταξὺ τούτων ἀργυρᾶ τετράδραγμα, καὶ ἐν σπανιώτατον χρυσοῦν νόμισμα τῆς νήσου Μήλου.

Διευθυντῆς τοῦ Μουσείου τούτου διωρίσθη ὁ καὶ ἔφορος τῆς δευτέρας ἀρχαιολογικῆς περιφερείας Στέφανος Ξανθουδίδης.

Ἀρχαιολογικαὶ ὅμως ἀνασκαφαὶ δὲν ἔγιναν εἰς τὸν νομὸν Χανίων ἀπὸ καμμῖαν Ἀρχαιολογικὴν Σχολὴν ἢ ξένον ἀρχαιολόγον.

Ὁ διευθυντῆς αὐτοῦ ἔμενε πάντοτε εἰς Ἡράκλειον, δι' ὀλίγας μόνον

κατ' ἔτος ἡμέρας μετέβαιναν εἰς Χανία, διὰ νὰ ἐργασθῆ εἰς τὸ Μουσεῖον πρὸς εἰς πρόσωπον ἔκθεσιν τῶν ἀρχαίων καὶ φύλαξιν αὐτῶν εἰς προθήκας καὶ τὴν σύνταξιν καταλόγων.

Τὸν ἔφορον ἀνεπλήρου ἐπιμελητῆς διοριζόμενος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν ὑποδεικνυόμενος ἀπὸ τὸν ἔφορον, εἷς ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ γυμνασίου.

Μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν ἐνήργησεν ὁ ἔφορος Ξανθοῦδίδης εἰς τὰ πέριξ τῶν δικαστηρίων, ὅπου ἀνεκάλυψε σπηλαιώδεις τάφους τῆς ἐσχάτης Μινωικῆς περιόδου. Τὰ εὐρήματα ἦσαν ἀσήμαντα.

Ἐν ἔτει 1913 ἔγινεν ὑπὸ διανοουμένων Χανίων δαπάνη τοῦ Συλλόγου Χρυσοστόμου ἀνασκαφῆ εἰς τὸ Δικτυναῖον ἀκρωτήριο ὅπου εὐρέθησαν δύο μαρμάρινα ἀγάλματα μεταφερθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ ἓν εἶναι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ τὸ ἄλλο εἶναι Βριτομάρτιος.

Ἄλλο ἄγαλμα μαρμάρινον ἢ ἀνδριὰς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους εὐρέθη τυχαίως εἰς Σέλινον ἠγοράσθη καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων.

Εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον φυλάσσονται καὶ τινες Ἑλληνικαὶ καὶ Ῥωμαϊκαὶ ἐπιγραφαί.

Ἐκ τῶν σπουδαιότερων κειμηλίων τοῦ Μουσείου εἶναι τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς, ἣν ἐνήργησαν οἱ καθηγηταὶ Halbherr καὶ De Sanctis εἰς Ἄξον Μυλοποτάμου. Μάλιστα δὲ ἀξιοσημεῖωτα μεταξὺ τούτων εἶναι χαλκοῦν κράνος λεπτοτάτης ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τρεῖς μῆτραι.

Εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον φυλάσσονται καὶ παλαιοντολογικὰ ὄστᾶ εὐρεθέντα ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Ἀγγλίδος παλαιοντολόγου.

Προσωρινῶς τὸ Μουσεῖον στεγάζεται εἰς δύο δωμάτια τῶν δημοσίων καταστημάτων, εἶδομεν ὅμως εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ διαθέσῃ ἐν ἑκατομμύριον δραχμὰς δι' οἰκοδομὴν Μουσείου.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἰδρυθῆ Σύλλογος Φιλεκπαιδευτικὸς, τοῦ ὁποίου πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Κ. Πετυχάκις ἰατρός.

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Σύλλογος κατέβαλε δραστηρίους προσπάθειάς πρὸς συλλογὴν ἀρχαιοτήτων καὶ πράγματι κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ πολλὰς σημαντικὰς ἀρχαιότητας. Κέκτηται δὲ ἰδίως πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων νομισμάτων. Φυλάττονται ἐν αὐτῷ καὶ πῆλιναι λάρνακες ὑστερομινωϊκαί, ἐπιγραφαὶ κυρίως

ἐπιτύμβιοι, τοιχογραφίαι, ἀνάγλυφα μαρμάρινα καὶ τινὰ ἀγάλματα εὐρεθέντα ὑπὸ Πετρουλάκη εἰς Ἀργυρούπολιν τὴν ἀρχαίαν Λάμπαν καὶ τεμάχια ψηφιδωτῶν, πήλινα ἑλληνικὰ ἀγγεῖα καὶ τινὰ τῆς ἐσχάτης Μινωϊκῆς περιόδου. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲ εἰς τὸν νομὸν Ῥεθύμνης ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ σοβαραί, δὲν ἀνεπτύχθη τὸ Μουσεῖον Ῥεθύμνης ἀρκετὰ παρὰ τὴν φιλόμουσον ὑποστήριξιν τῶν φιλοπροόδων κατοίκων τῆς πόλεως.

Αἱ ἀρχαιολογικαὶ συλλογαὶ στεγάζονται εἰς οἰκίαν ἰδιωτικὴν ἐνοικιαζομένην. Εἶναι ὅμως τὸ μικρὸν τοῦτο Μουσεῖον ἄξιον μεγαλυτέρας προσοχῆς καὶ στοργικῆς μερίμνης ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως.

Αἱ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐλεύθερναν γενόμεναι ἀνασκαφαὶ μόνον ἐπιγραφὰς ἀνεκάλυψαν. Τούτων τινὲς ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν Glotta ὑπὸ τοῦ ἀνακαλύψαντος ταύτας ἐπιμελητοῦ Πετρουλάκη. Ὁ ἴδιος ἀνασκάψας εἰς Ἀργυρούπολιν ἀνεκάλυψεν ἐρεῖπια ἀρχαίου ναοῦ καὶ ἄγαλμα Ῥωμαίας δεσποίνης καλῆς τέχνης καὶ σύμπλεγμα Ἀρτέμιδος καὶ ἐλάφου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝΩ ΑΚΟΜΗ Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΖΥΓΟΣ ΕΠΙΕΖΕ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ ΤΟΥ ΜΙΝΩΣ

	Σελίς
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ἡρακλείου. Ἴδρυσις Κρητικοῦ Μουσείου...	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' Πρώτη ἐγκατάστασις τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀποκτωμένων ἀρχαίων πραγμάτων. Σχέσεις Συλλόγου πρὸς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχάς...	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ' Πρῶτα ἀρχαῖα ἀντικείμενα ἀποκτηθέντα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου καὶ πρῶτα ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις. Ἴδαϊον Ἴντρον...	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' Ἡ Μεγάλῃ Ἐπιγραφῇ ἢ Νόμοι τῆς Γόρτυνος...	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε' Ναὸς Πυθίου Ἀπόλλωνος ἐν Γόρτυνι...	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ' Πλουτισμὸς Κρητικοῦ Μουσείου διὰ δωρεῶν καὶ δι' ἀγορᾶς τυχαίως εὑρισκομένων ἀρχαίων. Ἁγίου Ὀνουφρίου τάφος...	19

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ῥιζικὴ Πολιτικὴ Μεταβολὴ ἐν Κρήτῃ...	22
Ὁργάνωσις Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἐν Κρήτῃ...	22
Ἀναθάρρησις ἀρχαιολόγων ἐρευνητῶν ἐν Κρήτῃ. Αἰτήσεις πολλὰ δι' ἀνασκαφάς...	23
Κνωσὸς - Ἐβανς...	23
Ἀρχαιολογικαὶ ἐρευναι ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν Ἐνωσιν αὐτῆς μετὰ τὴν Ἑλλάδα...	28
Αἱ πρὸς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ ὁδοί...	29
Διμένες Κνωσοῦ...	29
Συμπληρωματικαὶ ἐρευναι εἰς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ πέριξ. Οἰκία τοιχογραφιῶν. — Σεισμὸς...	30
Μικρὸν Ἀνάκτορον...	31
Συμπληρώσεις καὶ ἀναστηλώσεις ἀνακτόρων Κνωσοῦ ὑπὸ Ἐβανς...	31
Ἐρευναι ἄλλων Ἄγγλων Ἀρχαιολόγων, HOGARTH, FORSDYKE...	32

	Σελίς
Πραιοσός — BOSANQUET	33
Παλαίκαστρον Σητείας — BOSANQUET, DAWKINS	34
Κουρεμένος — DAWKINS	35
Σπήλαιον Καμαρών — DAWKINS	35
Πλάτη Λασηθίου — DAWKINS	35
Ἔρευναί Ἀμερικανῶν ἐν Κρήτῃ	36
Γουρνιά Ἱεραπέτρας — Δεσποινίς H. BOYD	36
Βασιλική Ἱεραπέτρας — R. SEAGER	37
Νῆσος Ψεῖρα — R. SEAGER	37
Νῆσος Μόχλος — R. SEAGER	38
Παχειά Ἄμμος Ἱεραπέτρας — R. SEAGER	38
Στοῦ Σφουγγαρά — EDITH HALL καὶ C. H. HAWES	39
Βρόκαστρον — EDITH HALL	39
Ἔρευναί Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς εἰς Κρήτην FEDERICO HALBHERR	39
Μαραθοκεφάλαια. Δυτικαὶ ἐπαρχίαι — L. MARIANI	39
Γόρτυς — F. HALBHERR, SAVIGNONI, DE SANCTIS	39
Ἔρδειον Γόρτυνος — L. PERNIER	42
Ναὸς Πυθίου Ἀπόλλωνος — F. HALBHERR	42
Ναὸς Ἰσίδος — OLIVERIO	42
Βυζαντινὸς Ναὸς εἰς θέσιν Μαυρόπαππα — F. HALBHERR	42
Τάφοι Καλυβίων — SAVIGNONI	42
Πραιτώριον Γόρτυνος — F. HALBHERR, STEFANI, δεσποινίς GUARDUCCI	42
Φαιστοῦ ἀνάκτορα — PERNIER, HALBHERR	42
Ἀνάκτορον Ἀγ. Τριάδος — F. HALBHERR, PARIBENI	43
Τάφοι Καλυβίων — SAVIGNONI	44
Ἄξος — F. HALBHERR, DE SANCTIS	44
Ἀσκληπιεῖον — F. HALBHERR, LEVI	45
Ρύτιον — F. HALBHERR, Δεσποινίς GUARDUCCI	45
Πριλιάς — L. PERNIER	45
Ἀρκάδες — LEVI, F. HALBHERR	46
Γαῦδος — DE SANCTIS, LEVI, COLINI	46
Βενετικὰ Δεῖψανα ἐν Κρήτῃ — GIUSEPPE GEROLA	46
Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή	46
Ἴτανος — DEMARGNE	46
Λατῶ — DEMARGNE	46
Μάλια — ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ, PICARD, ROUSSEL, RENAUDIN, CHARBONNEAUX καὶ CHAPOUTIER	48
Γερμανικὴ Σχολή	49

	Σελίς
Ίδαϊον ἄντρον—Ἐρευναὶ τῶν Κρητῶν Ἐφόρων I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	49
Σπήλαιον Ἀρχαλοχωρίου — I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	50
Τύλισος — I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	50
Κρητικοὶ Τάφοι — I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	51
Μινωικοὶ τάφοι εἰς τὸ χωρίον Γοῦρνες — I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	51
Πήλινα εἰδώλια Γόρτυνος — I. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ	52
Νίρου Χάνι — ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ	52
Πύργος — ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ	53
Προϊστορική οἰκία εἰς Χαμαῖζι Σητείας — ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ	53
Θολωτοὶ Τάφοι Μεσαρᾶς — ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ	54
Μεσομινωική οἰκία ἐν Μεσαρᾶ. Ἅγιοι Θεόδωροι. Θολωτὸς τάφος εἰς Βοροῦ. Σπή- λαιον Εἰλειθυίας—ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ	55
Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου	55
Βιβλιοθήκη Βικελαία	58
Κληροδότημα Στ. Ξανθουδίδου	60
Οἰκοδόμημα Μουσείου	61
Μουσεῖον Χανίων καὶ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναὶ εἰς τὸν νομὸν Χανίων	69
Μουσεῖον Ῥεθύμνης	70